

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เมื่อตั้งคำถามเพื่อค้นหา “นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ” ขึ้น จำเป็นอย่างยิ่งที่การค้นหานัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ปราบฮ่อให้เป็นรูปแบบเหมือนเป็นการทดลองทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งผลที่ได้จะสามารถมองเห็นและเข้าใจได้อย่างชัดเจนจำเป็นต้องมีการหยิบเอาแนวคิดทฤษฎีและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอนุสาวรีย์ปราบฮ่อมาใช้ในการศึกษาค้นหาคำตอบ ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องอนุสาวรีย์
2. แนวคิดเรื่องวาทกรรม
3. แนวคิดเรื่องสถาปัตยกรรม
4. แนวคิดเรื่องอำนาจและความชอบธรรมทางการเมือง
5. แนวคิดเรื่องการสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์
6. แนวคิดเรื่องการตีความ
7. แนวคิดกษัตริย์นิยม
8. แนวคิดความเป็นชาตินิยม
9. แนวคิดเทวราชา ธรรมราชาและจักรพรรดิราชา
10. ทฤษฎีสัญญาวิทยา
11. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
12. ประวัติความเป็นมาของอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

1. แนวคิดเรื่องอนุสาวรีย์

การสร้างอนุสาวรีย์มักจะเริ่มต้นขึ้นในโลกตะวันตก ในอียิปต์โบราณมีการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างที่แสดงให้เห็นถึงความคงทนและถาวรอันได้แก่ พีระมิด สฟิงซ์ และเสานินจาริก 4 ด้าน เพื่อแสดงให้เห็นอำนาจและความกล้าหาญของผู้ปกครองคือ ฟาโรห์ และกรีกโบราณมักจะสร้างอนุสาวรีย์เพื่อระลึกถึงชัยชนะในการแข่งขันโดยพยายามบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของการจากไปโดยการจารึก หรือ ภาพแกะสลักหินต่าง ๆ เหตุผลในการบันทึกจารึกลงในแผ่นหินหรือใช้สิ่งก่อสร้างที่มีความคงทนถาวรเพื่อประกาศความยิ่งใหญ่ให้ผู้คนระลึกถึงตลอดเวลา เช่น อนุสาวรีย์ ฮาโลคาร์ นาซซัส ในครีเลีย ประมาณ 350 ปีก่อนคริสตกาล ทั้งชาวโรมันมักก่อสร้าง

อนุสาวรีย์เพื่อเป็นการสื่อสารและมุ่งแสดงสัญลักษณ์ของการสะสมอำนาจดังที่จะเห็นจากเสาหินอนุสาวรีย์อันยิ่งใหญ่ในหลายแห่งของโรมัน เช่น เสาหินที่สร้างโดยทราจัน และมาร์คัว โอเรลิอุสจนถึงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ อนุสาวรีย์ที่ถูกสร้างมักจะดึงเอาศิลปะแบบคลาสสิกมาใช้ในการก่อสร้าง มีการนำเอาประติมากรรมยุคใหม่เพื่อนำมาประกอบหน้าโบสถ์ มีการนำเอาอนุสาวรีย์ของบุคคลและภาพเขียนที่เลียนแบบมาจากอนุสาวรีย์มาประยุกต์ใหม่เช่นกัน สิ่งเหล่านี้กลายเป็นรากฐานของศิลปะแบบคลาสสิกอีกด้วย เลียวนาโด ดาร์วินซี ออกแบบอนุสาวรีย์สำหรับผู้ปกครองแห่งมิลานเป็นเสาอนุสาวรีย์ที่มีลวดลายอย่างวิจิตร ยอดเสามีรูปปั้นของผู้ปกครองแห่งมิลานกำลังขี่ม้ากระโจนขึ้นเหนือศัตรูที่หมอบอยู่ ในงานของไมเคิล แองเจโล ความคิดเรื่องอนุสาวรีย์ได้ขยายไปสู่การแสดงออกที่กว้างยิ่งขึ้นและเป็นเรื่องราวเปรียบเทียบ เช่น อนุสาวรีย์ของสันตะปาปาจูเลียที่ 2 (พิบูลย์ หัตถกิจโกศล 2527 : 10) นับเป็นความเป็นมาของอนุสาวรีย์ของตะวันตก

ประเทศแถบตะวันออกที่เป็นแหล่งอารยธรรมที่ใหญ่ที่สุดคือ อินเดีย จีน และญี่ปุ่น มีความเป็นมาของอนุสาวรีย์ไม่แพ้ตะวันตก ซึ่งประเทศอินเดียมีอนุสาวรีย์ที่เด่นชัดสองแบบ คือ สถูป สร้างในช่วงพุทธศาสนารุ่งเรือง และสุสานของพวกอิสลามที่เกิดขึ้นในยุคหลัง สถูปมักจะถูกสร้างโดยมีแนวคิดในการสร้างเพื่อระลึกถึง และเจริญรอยตามวิถีชีวิตที่ดีมากกว่าบุคคล สุสานที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในอินเดีย คือ ทักษาสาล ถูกสร้างโดยชาร์ จาฮาน เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้กับภรรยาอันเป็นที่รัก ในประเทศจีนและญี่ปุ่นนอกเหนือจากหินที่สร้างให้กับนักรบและบุคคลสำคัญอื่น ๆ ในยุคอันแล้ว อนุสาวรีย์ส่วนใหญ่ในจีนเหมือนกับอินเดียที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนา คือ เจดีย์มียอดแหลมเหนือสถูปเหมือนอินเดียแต่มีสัญลักษณ์บางอย่างแตกต่างกันเพราะอิทธิพลของประเพณีท้องถิ่นไม่เหมือนกัน เจดีย์จีนดูเหมือนจะรับอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากหอค้อยไม้ขนาดเล็กของยุคฮั่นและญี่ปุ่นก็ได้รับอิทธิพลมาจากจีนอีกทอดหนึ่ง (พิบูลย์ หัตถกิจโกศล 2527 : 11-12)

ในประเทศไทยการก่อสร้างอนุสาวรีย์มีอยู่ 2 ประเภท คือ ประเภทแรกที่สร้างตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดียรูปแบบส่วนใหญ่ปรากฏในรูปของสถูปเจดีย์ และประเภทที่สองเป็นอนุสาวรีย์ที่สร้างโดยได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เกิดขึ้นในช่วงของรัชกาลที่ 4 รูปแบบส่วนใหญ่จะยังคงเป็นการก่อสร้างอนุสาวรีย์รูปปั้นเหมือนคนจริง หรือสัญลักษณ์ที่เป็นแบบสมัยใหม่ และเมื่อมูลเหตุแห่งต้นกำเนิดอนุสาวรีย์ต่าง ๆ นี้มีที่มาหลากหลาย อีกทั้งยังถูกสร้างไว้เป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็น “อมตะ” ให้คงอยู่ตลอดกาลท่ามกลางเวลาอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ผู้สร้างจะล้มหายตายจากไปแล้ว อนุสาวรีย์ก็ยังคงฉายภาพของสิ่งที่เป็นตัวแทนทางด้านความคิดและการกระทำของผู้สร้างไว้ให้คนรุ่นหลังได้ค้นหา

ความหมายที่ซ่อนอยู่อย่างเนื่องนิตย์ และการสร้างอนุสาวรีย์มักจะพิถีพิถันในการเติมแต่งรูปแบบและศิลปะสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ลงไปโดยเจตนาก่อสร้างให้เป็นทีหนึ่งหรือเป็นที่สะดุดตาสะดุดใจแก่ผู้พบเห็นด้วยมุงหวั่งกลมเกลียวแนวคิด และดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์สมัยของผู้สร้างให้ปรากฏอยู่บนอนุสาวรีย์นั่นเอง

2. แนวคิดเรื่องวาทกรรม

วาทกรรม มาจากภาษา Latin คือ discursus แปลเป็นภาษาไทยว่า “วาทกรรม” โดยสมเกียรติ วันทะนะ มาจาก verb discurrere ที่มีความหมายว่า to run hither and thither หมายถึง “วิ่งจากที่นี่ไปที่นั่น” ในสังคมฝรั่งเศสมีความหมายใกล้เคียงกับคำเหล่านี้ “chat” “chinwag” “Free conversation” “improvisation” “expose” “language” ที่เกิดจากการใช้ในชีวิตประจำวันเป็นเวลานานทำให้มีความหมายที่แตกต่างไปจากที่ฮาเบอร์มาสได้ให้ความหมายไว้ คือ หมายถึงสิ่งที่อยู่ในรูปของภาษาที่มีรากฐานความหมายแน่นอน แต่วาทกรรมที่มีการยอมรับในวงกว้าง ฟูโกจะเรียกว่า “episteme” และคำ episteme นี้จะเกี่ยวข้องกับความหมายของการถูกยอมรับเป็นองค์ความรู้ คือ เป็นวาทกรรมที่ฟูโกใช้ศึกษายุคแรก ๆ ของเขาที่เรียกว่า Archaeology ซึ่งจะต่างไปจากวิธีการศึกษาในงานศึกษาระยะหลังของเขา ที่เรียกว่า Genealogy¹ (มาลินี คุ่มสุภา 2541 : 15)

คำว่า episteme และ Knowledge (savoir) คำทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์กันเพราะ episteme เป็นระเบียบเฉพาะของการก่อรูปหรือกำหนดองค์ความรู้ในช่วงเวลาเฉพาะ ซึ่ง Archaeology ก็เป็นประวัติศาสตร์ขององค์ความรู้นั่นเอง ฟูโกได้กล่าวความหมายของวาทกรรมไว้ในหลายส่วนของบทความที่เขาเขียนที่ชื่อ “The Order of Discourse” แต่ในที่นี้เขามิได้กล่าวถึงวาทกรรมในลักษณะของความแน่นอนของความหมายว่าคืออะไร แต่ได้กล่าวถึง

¹ วิธีการศึกษา Genealogy นิเมเชล ฟูโก นำมาจาก Nietzsche เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ต้องใช้รายละเอียดจำนวนมากที่ขาดหายและไม่ถูกนำมาพิจารณา อาจเรียกได้ว่าเป็น “การรำลึกขนาดใหญ” (Cyclopean monument) ที่ไม่ใช่การวางข้อสรุปไว้ตั้งแต่เริ่มต้นที่เป็นการทำสิ่งสุดท้ายเป็นสิ่งที่ปิดตัวเองและซ่อนรูปร่างของรูปแบบที่มีเอกลักษณ์โดยวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบ Genealogy นี้จะเปิดเผยให้เห็นระบบที่ไม่เป็นปึกแผ่นซึ่งตรงกันข้ามกับประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับ Metaphysic ที่ต้องการหาจุดกำเนิด รายละเอียดโปรดดู Michel Foucault “Nietzsche, Genealogy, History” in *From Modernism to Postmodernism : an Anthology*, pp. 360-379 edited by Lawrence E Cahoon. UK : Blackwell Publisher, 1996 .

ในลักษณะการดำรงอยู่ของความหมายวาทกรรมมากกว่า เช่น เขากล่าวว่า “ในทุกสังคม การผลิตวาทกรรมจะถูกควบคุม เลือกสรร จัดการ หรือแพร่กระจายด้วยกฎเกณฑ์ที่แน่นอนกระทำการในเชิงอำนาจและกระทำอันตรายเพื่อบรรลุถึงการควบคุมเหนือโอกาสของเหตุการณ์” หรือในบทความ “Politik and the study of discourse” นั้นเขาเชื่อในเรื่องของพหุนิยม ปัญหาของเขาคือการสร้างตัวตนของวาทกรรม สิ่งที่เรารู้จักและเชื่อถือ คือ ระบบภาษาหรือเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่รวมสิ่งเหล่านี้ไว้ด้วยกัน ในแต่ละวาทกรรมจะประสบกับการเปลี่ยนแปลงที่แน่นอนสู่สิ่งใหม่ที่มีการก่อรูป การแปรรูป และความสัมพันธ์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าฟูโกต์อธิบายวาทกรรมในลักษณะของการดำรงอยู่มากกว่าที่จะกล่าวว่า คือ สิ่งใดชัดเจนจนบางครั้งทำให้เกิดปัญหาตามมา คือ ในวิธีการที่เรียกว่า Archaeology ของเขานั้นต้องการที่จะเปรียบเทียบปฏิบัติการของวาทกรรมหนึ่งกับอีกวาทกรรมหนึ่งหรือกับสิ่งที่ไม่ใช่ปฏิบัติการของวาทกรรม เช่น เหตุการณ์การเมือง กระบวนการทางเศรษฐกิจ และสังคม ที่แวดล้อม ซึ่งการศึกษาความสัมพันธ์นี้เป็นปัญหาในตัวเอง คือ สัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมกับสิ่งที่ไม่ใช่วาทกรรมเกิดจากการที่วาทกรรมมีอิสระในตัวเองคล้ายภาษา ซึ่งถ้าวาทกรรมมีอิสระย่อมไม่มีอะไรกำหนดได้ และถ้าวาทกรรมถูกกำหนดได้ก็หมายความว่า ย่อมไม่มีอิสระ แม้ว่าจะมีการกล่าวว่ายู่ในรูปของความเป็นอิสระสัมพันธ์ (relative autonomy) แต่ก็ไม่สามารถกำหนดลงไปได้ว่าวาทกรรมกำหนดตัวเองมากน้อยแค่ไหนหรือสิ่งที่ไม่ใช่วาทกรรมกำหนดวาทกรรมมากน้อยแค่ไหน ซึ่งสิ่งนี้เป็นปัญหากับฟูโกต์ทำให้การศึกษาในช่วงหลังของเขาได้กล่าวถึงอำนาจที่เรียกว่า วิธีการ Genealogy ที่พยายามจัดวาทกรรมลงในทฤษฎีอำนาจ เขากล่าวว่าวาทกรรมไม่ได้ถูกจัดระเบียบแต่อยู่ระหว่างเจตนาของอำนาจ (มาลินี คุ่มสุภา 2541 : 15-17)

อย่างไรก็ตามในที่นี้เชื่อว่าวาทกรรมอาจจะไม่มีอิสระชัดเจนว่าจะกำหนดหรือถูกกำหนดไว้และระหว่างวาทกรรมกับสิ่งที่ไม่ใช่วาทกรรม ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจจะไม่สามารถอธิบายให้เห็นเพราะไม่มีทิศทางแน่นอนก็เป็นได้ แต่ในที่นี้สนใจคำอธิบายในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงรูปวาทกรรมแบบใหม่ตามคำอธิบายของฟูโกต์ที่มีว่า มีสิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่คือการก่อรูป เปลี่ยนรูปความสัมพันธ์การก่อรูป หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มของกฎเกณฑ์ การแปรรูป คือ กลุ่มของเงื่อนไขที่แน่นอนในการเปลี่ยนรูปเข้าสู่การก่อรูปอันใหม่ ความสัมพันธ์สามารถกำหนดกลุ่มของความสัมพันธ์ทั้งสามสิ่งนี้จะสามารถอธิบายการแทนที่ของความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ได้ (มาลินี คุ่มสุภา 2541 : 17)

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	
ห้องสมุดงานวิจัย	
วันที่.....	10 พ.ค. 2555
เลขทะเบียน.....	245435
เลขเรียกหนังสือ.....	

3. แนวคิดเรื่องสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกซึ่งรูปร่างสัณฐานของสภาพจริงทุก ๆ อย่างรวมทั้งอารยธรรมและวัฒนธรรมอันเป็นระเบียบทั่วไปตามลำดับความสำคัญที่สามัญชนจะเข้าใจถึงความสำคัญเหล่านั้นได้อย่างชัดเจนเมื่อเห็นสถาปัตยกรรมวัตถุเหล่านั้นในครั้งแรก ส่วนการที่จะทราบต่อไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของชนในชาตินั้น อาจต้องใช้เวลาและวิธีการที่ยู่งยาก อีกทั้งสถาปัตยกรรมยังเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่งที่แสดงความจริงทุกประการโดยเปิดเผยไม่มีการปิดบังซ่อนเร้นสิ่งใดไว้ ทั้งนี้ไม่ใช่แต่เพียงแสดงความจริง วิธีก่อสร้างหรือประโยชน์ใช้สอยรวมถึงคุณลักษณะดีของอาคารเท่านั้น หากแสดงกิจการและสิ่งที่มีสาระสำคัญของมนุษยชาตินั้น ๆ ไว้ด้วย จะเป็นในแง่อารยธรรมหรือวัฒนธรรมก็ตามย่อมปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรมดูเงาตามตัวเป็นฉากหลังอยู่เสมอตั้งแต่เริ่มต้นการก่อสร้างที่แสดงปริมาณและมาตรฐานสูงต่ำไว้ให้ทราบโดยชัดเจน ดังนั้นก็เท่ากับชนชาตินั้นได้บรรจุอารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติไว้ในงานสถาปัตยกรรมตลอดไป (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 25)

สถาปัตยกรรมได้ถูกสร้างขึ้นเนื่องจากความจำเป็นของกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ต้องการครองชีพให้อยู่ได้ดีก็เพราะมีมูลเหตุมาจากความประสงค์หลายประการที่ทำให้มนุษย์ต้องสร้างสรรค์งานเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้สอย และในทางจิตใจหรือเพื่อประโยชน์ทั้งสองสถานรวมกันก็ตาม ลักษณะงานของสถาปัตยกรรมนั้น ๆ ย่อมแสดงออกตามประเภทของชนิดและกิจการที่ตอบสนองเสมอ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับสังคม ความเจริญก้าวหน้า การศาสนา หรือเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ แห่งยุคสมัยก็ดี สถาปัตยกรรมยังบันทึกความมีวิวัฒนาการอันต่อเนื่องของมนุษยชาติไว้เป็นลำดับขั้น อนึ่งสถาปัตยกรรมของชาติในยุคใดสมัยใดก็ตามยังเป็นเครื่องแสดงถึงภาวะจิตใจและบุคลิกลักษณะอันแท้จริงของชนชาตินั้น ๆ ให้เห็นได้อย่างใกล้ชิดที่สุด และอาจเห็นลึกซึ้งถึงสติปัญญาความสามารถของชนชาตินั้นว่าปราดเปรื่องแหลมคมปานใดจาก กิจกรรมนานาชนิดที่มนุษย์ต้องกระทำในยุคใดสมัยหนึ่งย่อมอำนวยประโยชน์ตามต้องการได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ในสมัยโบราณการก่อสร้างสาธารณสถานสำคัญอันเป็นสถาปัตยกรรมของชาติ เช่น พระสถูป โบสถ์ วิหาร ฯลฯ เหล่านี้เนื่องในการพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวกับวีรกรรมของชาติมีอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้นในลักษณะของเจดีย์เพื่อให้แสดงไว้ซึ่งเกียรติประวัติ ความองอาจกล้าหาญ ความมีชัยของไทยชาตินั้นครบ นอกจากนั้นยังมีอาคารประเภทอื่นอีก เช่น ปราสาทราชมนเทียรอันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นประมุขของชาติในการบริหารราชการแผ่นดิน เหล่านี้ล้วนแต่สร้างขึ้นตามเหตุการณ์และความประสงค์อันเป็นแนวทางแบบอย่างที่ดีงามและยิ่งใหญ่ อันนำเอาวัสดุที่มี

คุณค่ามีความมั่นคงถาวรและใช้ช่างที่มีฝีมือดีที่สุดเท่าที่จะหาได้ในยุคนั้น ๆ มาสร้างสถาปัตยกรรม ส่วนงานสถาปัตยกรรมในสมัยปัจจุบันนี้เป็นงานศิลปกรรมที่กว้างขวางโดยไม่จำกัดขอบเขตรวมทั้งการใช้วัสดุก่อสร้างและวิธีการก่อสร้าง ตัวอย่าง เช่นอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิสร้างขึ้นไว้เพื่อแสดงถึงวีรกรรมของชาติว่าไทยเป็นชาตินักรบชั้นดีเยี่ยม โรงเรียนกับมหาวิทยาลัยเป็นสถานที่ให้การศึกษา นอกจากนี้ยังมีโรงงานอุตสาหกรรม กสิกรรมและการพาณิชย์นานาชาติที่จัดสร้างขึ้นตามการขยายตัวของกิจการนั้น ๆ ถ้าจะสรุปแล้วก็พอที่จะเข้าใจได้ว่าสถาปัตยกรรมไทยสมัยโบราณนั้นได้สร้างขึ้นเนื่องจากศาสนาเป็นสำคัญและด้วยกิจการต่าง ๆ สมัยนั้นยังอยู่ในวงแคบอีกทั้งชนชาติต้องรပ်อยู่ตลอดเวลาไม่มีเวลาว่างพอที่จะปรับปรุงกิจการอื่นใดได้ โดยเฉพาะซึ่งเราต้องรีบรุดปรับปรุงชาติไทยของเราทุกแห่งทุกทางให้เป็นการเหมาะสมกับสถานการณ์ของโลก (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 25) ทั้งสถาปัตยกรรมวัตถุในพระพุทธศาสนารวมทั้งสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นแห่งยุคสมัยต่าง ๆ ในนานาประเทศที่พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปถึงนั้นได้สร้างขึ้นตามแบบอย่างที่แตกต่างกันไป โดยมีที่มาจากต่างสำนักกัน แบบอย่างของช่างโยนกในคันธารราชูร์เป็นต้นตำราประเทศทิเบต เนปาล และเหล่าประเทศกลางทวีปเอเชียจนถึงประเทศจีน เกาหลี ญี่ปุ่น แบบอย่างของช่างชาวมคธราชูร์ไปเป็นต้นตำราในลังกาทวีป ตลอดจนประเทศพม่า มอญ ไทย แบบอย่างของชาวอินเดียก็ได้ไปเป็นต้นตำราในประเทศชวา จามและขอม (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 33)

สถูปเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีรูปโอคว่ำซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรบูชา มีกระดูกของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ เป็นต้น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542 : 1118) สถูปเจดีย์แห่งแรกที่ถูกสร้างขึ้นเป็นพระมหาสถูปที่เมืองสาญจี ประเทศอินเดีย ได้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โปรดให้รวบรวมพระสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งกระจัดกระจายแยกย้ายกันอยู่ในหมู่ษัตริย์ลิขฉวีแล้วนำมาบรรจุไว้ในพระมหาสถูปนี้เพียงส่วนหนึ่งนอกจากนั้นได้แบ่งให้พระเถระผู้เผยแผ่พุทธศาสนานำไปยังดินแดนต่าง ๆ เพื่อทำเป็นพุทธบูชาต่อไป

จากการศึกษาย้อนหลังในอดีต พบว่า พระมหาสถูปองค์นี้เป็นที่ฝังศพของคนพื้นถิ่นนี้มาแต่ก่อนเก่าโดยใช้มูลดินกองทับไว้บางแห่งพบว่าก่อนเอามูลดินพูนทับศพหรือกระดูกได้นำแผ่นหินมากันเป็นห้องมีหลังคาเสียก่อน เมื่อเอาศพหรือกระดูกพร้อมทั้งเครื่องใช้ไม้สอยบรรจุไว้แล้วจึงเอามูลดินพูนทับลงจึงได้รูปร่างเป็นโคกดินเล็กใหญ่สูงต่ำแล้วแต่กำลังของผู้สร้าง ต่อมาเมื่อฝนตกชะดินให้หลายราบลงจึงต้องหาวิธีป้องกันโดยวิธีต่าง ๆ เช่น ทำเขื่อนพะเนียดล้อมมูลดินด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายตั้งแต่ไม้ไผ่ขัดแตะจนถึงการใช้ท่อนไม้จริงกันเป็นเพนียดและใช้หินแผ่นหรืออิฐเผาปูทับหน้ามูลดินชะลอการชะของน้ำฝน รูปการต่าง ๆ ดังกล่าวได้ทั้งร่องรอยไว้ให้เห็นได้ชัดเจนที่

พระสถูปที่สร้างอย่างถาวร รูปการสำคัญของพระสถูปแบบนี้ คือ เชื้อนพะเนียดกันดินที่องค์สถูปตอนบนใช้เป็นดินที่เดินทักษิณาวรรต และได้เรียกกันภายหลังว่าฐานทักษิณ เชื้อนชั้นนอกรูปรางลักษณะเดียวกันทำหน้าที่เป็นรั้วโดยรอบ มีประตูทางเข้าออกทั้งสี่ทิศมีที่ว่างระหว่างเชื้อนทั้งสองใช้เป็นทางสำหรับเดินประทักษิณอีกชั้นหนึ่งเพื่อให้เป็นที่เข้าใจทั่วกันว่า พระสถูปนี้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์เคยเป็นพระกษัตริย์มาก่อน และเมื่อได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วย่อมเป็นยิ่งกว่ากษัตริย์ธรรมดา คือ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ยิ่งกว่ากษัตริย์ พระเจ้าอโศกจึงโปรดให้ช่างทำบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งสัญลักษณ์ของกษัตริย์คือฉัตรสามชั้นปักไว้ บัลลังก์นี้ทำเชื้อนพะเนียดล้อมไว้ด้วย พระสถูปเจดีย์ได้ค่อยพัฒนาไปตามกาลเทศะ จนถึงประเทศไทยจึงเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาวะของวัสดุก่อสร้าง เทคนิคของการสร้าง ฝีมือช่าง ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและขนบประเพณีได้เป็นรูปรางและชื่อส่วนต่าง ๆ เป็นของไทยแท้ผิดแผกจากที่อื่น ๆ แม้จะได้พัฒนาถ่ายทอดกันต่อมาดังนี้

เพเนียดรั้วรอบนอก	ไทยเรียก	กำแพงแก้ว
ประทักษิณบพ	ไทยเรียก	ฐานทักษิณ
ธาตุคัพหรืออันทะ	ไทยเรียก	องค์ระฆังหรือองค์สถูป
หรมิกา	ไทยเรียก	บัลลังก์
ฉัตร	ไทยเรียก	ปล้องไฉน
โกศ	ไทยเรียก	ปลี
วัสสธรรา	ไทยเรียก	ลูกแก้ว หรือ หยาดน้ำค้าง
โทรณะ	ไทยเรียก	ซุ้มประตู

การดัดแปลงพิสดารต่อไปด้วยอิทธิพลของฝ่ายมหายานบ้าง ขนบประเพณีของท้องถิ่นบ้าง มีการเติมซุ้มจารึกนาม (จรม) ใช้เป็นคูหาตั้งพระพุทธรูป ได้ดัดแปลงให้เป็นแบบเจดีย์ปราสาทแบบศรีวิชัยมีคูหาอยู่ภายในซึ่งอาจใช้เป็นทางเข้าได้ด้วย ภายหลังได้ดัดแปลงเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อไม้สิบสองไม้ยี่สิบ และที่ดัดแปลงเป็นแบบผสมก็มีอยู่หลายแห่งซึ่งได้รับอิทธิพลทางรูปรางพระสถูปเจดีย์ได้แก่ เจดีย์ในประเทศไทย อินเดีย ลังกา พม่า ศรีวิชัย ธิเบต เป็นต้น (เฉลิม รัตนทัศนีย์ 2539 : 26)

การแบ่งสถาปัตยกรรมก่อนประวัติศาสตร์ไทย

สามารถแบ่งได้ 3 สมัย คือ สมัยทวาราวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี ดังนี้

สมัยทวาราวดี

โบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบในสมัยทวาราวดี เป็นของเก่าแก่กว่าสมัยใด ๆ ทั้งสิ้น และเป็นสมัยแรกในสมัยทั้งสามก่อนประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย ซึ่งสถาปัตยกรรมวัตถุ

โบราณของสมัยนี้เดิมมีมากแต่ไม่เหลือชิ้นที่สมบูรณ์ เพราะถูกทำลายโดยเหตุการณ์ต่าง ๆ การขุดตรวจจากโบราณสถานได้ทำกันครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2470 ที่พังตึกตำบลท่าหว้า อำเภอท่ามะกา พระสถูปที่ขุดพบเป็นพระสถูปที่สร้างในสมัยทวารวดีใช้ก่ออิฐถือปูนปั้นลายประกอบไม้ก่อด้วยแลงหรือศิลาเหมือนสถูปเจดีย์ชั้นหลังต่อมารูปฐานพระสถูปซึ่งสร้างสมัยนั้น มีลักษณะทักซิณ เป็นสี่เหลี่ยมองค์ประพุกธูปกลมเป็นทรงโอคว่ำทำนองเดียวกับพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ทุกวันนี้แต่ยอดเดียว (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 50)

สมัยศรีวิชัย

ศรีวิชัย เป็นอาณาจักรซึ่งมีอาณาพรมากในสมัย พ.ศ. 1200 – 1700 ตัวเมืองหลวงตั้งอยู่ในเกาะสุมาตราข้างทิศประจิมของเมืองปาเล็มบัง และสามารถแผ่อาณาเขตไปจนถึงเกาะชวาและแผ่มาในแหลมมลายูเมืองนครศรีธรรมราช (สมัยนั้นเรียกว่าตามพรลิงค์) และไชยา (สมัยนั้นเรียกว่าครหิ) เป็นเหตุศิลปวิทยาของช่างกรุงศรีวิชัยแพร่หลายมาในประเทศไทยทางบกได้ ศิลปะของกรุงศรีวิชัยเดิมทีเดียวได้รับมาจากชาวอินเดียเช่นเดียวกับสมัยทวารวดีแต่ได้มาเมื่อไรนั้น ได้แต่สันนิษฐานว่าเป็นคราวเดียวกันกับที่พวกอินเดียฝ่ายใต้ไปตั้งเมืองจัมปานครหรือเมืองจามอยู่ริมทะเลในแดนญวนข้างใต้เมืองเว้ เพราะของโบราณสมัยศรีวิชัย เช่น รูปจำหลักหรือลวดลาย หรือแบบอย่างการทำเจดีย์เหมือนกันไม่ผิดเพี้ยน ในชวาก็เช่นเดียวกันอาศัยเหตุที่ศิลปะของช่างกรุงศรีวิชัยมาเจริญแพร่หลายอยู่ในประเทศไทย ปรากฏทางโบราณคดีจึงได้เรียกโบราณวัตถุสมัยนี้ว่า “สมัยศรีวิชัย” ซึ่งสิ่งของโบราณสมัยศรีวิชัยในประเทศไทยมีทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุ โบราณสถานคือพระมหาธาตุเมืองไชยาเป็นแบบอย่างบริบูรณ์แต่ได้ซ่อมเสียหลายครั้งหลายคราแล้ว นอกจากนั้นมีดีที่สุดแห่งหนึ่งที่เป็นเครื่องเปรียบเทียบแบบอย่างการก่อสร้างสมัยนี้ได้ คือ เจดีย์ที่วัดแก้ว เมืองไชยา แบบอย่างเจดีย์สมัยศรีวิชัยในประเทศไทยเป็นแบบอย่างที่น่าประหลาด มีลักษณะเช่นเดียวกับแบบอย่างที่ได้ก่อสร้างไว้ในอาณาเขตจัมปานครและชวา พุทธเจดีย์แบบนี้หายากในประเทศไทยพบในมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นพื้นที่สร้างตามลัทธิหินยาน เมื่อพระบรมธาตุหายากจึงไม่ถือการสร้างธาตุเจดีย์เป็นสำคัญเหมือนเมื่อสมัยทวารวดี พุทธเจดีย์ซึ่งสร้างในสมัยศรีวิชัยมักทำเป็นมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ยอดเป็นสถูป พระมหาธาตุเมืองไชยายังมีเป็นตัวอย่างพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราชองค์เดิมสันนิษฐานว่าเป็นเช่นเดียวกับมณฑปซึ่งสร้างขึ้นในเมืองสุวรรณคโลกมหาธาตุเมืองสุโขทัย เมื่อครั้งราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ ก็สันนิษฐานว่าทำตามแบบศรีวิชัยและสร้างขึ้นในวัด (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 57)

สมัยลพบุรี

แบบอย่างของสถาปัตยกรรมวัดภูนี้ มีปนกันทั้งฝ่ายลัทธิหินยาน ซึ่งสืบเนื่องมาแต่สมัยทวารวดี มีแบบอย่างตามลัทธิมหายานซึ่งมีมาแต่เมืองเขมร และบางที่นำมาแต่ทางศรีวิชัยด้วย เจดีย์วัดภูมีอยู่หลายอย่างและหลักแห่งเจดีย์สถานมักแก้ไขมณฑปมาทำเป็นปราสาท บางแห่งทำเป็นปราสาทใหญ่ เช่นที่วัดมหาธาตุเมืองลพบุรี บางแห่งทำเป็นปราสาทเรียงกัน 3 องค์ เรียกว่าปราสาท 3 ยอด (ตั้งพระพุทธรูปไว้ตรงยอดกลางตั้งรูปพระโพธิสัตว์ไว้ตรงยอด 2 ข้าง) พระสถูปทำเป็นอุทเทสิกเจดีย์ขนาดย่อมลงมาและแปลงรูปเป็นทรงสูงมีเครื่องประดับ (ยังใช้เป็นแบบในกรุงกัมพูชาอยู่จนถึงสมัยนี้) วัดภูเจดีย์สถานมักทำด้วยศิลาหรือแลง ต่อเมื่อเป็นของเล็กจึงหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ฝีมือดีทั้งช่างจำหลักศิลาและช่างหล่อพุทธเจดีย์ตามแบบสมัยลพบุรีสร้างแพร่หลายในประเทศไทยยิ่งกว่าแบบสมัยอื่นเพราะเกี่ยวเนื่องกันกับแบบประเทศขอมและสร้างสืบมาในสมัยเมื่อพวกขอมมาปกครองประเทศนี้ ทางตะวันออกพุทธเจดีย์เป็นเช่นนี้ไปจนต่อแถบญวนทางทิศเหนือ แบบสมัยนี้สร้างขึ้นจนถึงเมืองชะเลียง (คือเมืองสุวรรณคโลกเก่า) สุดท้ายที่เมืองลำพูนก็ว่ามีพระพุทธรูปละโว้ (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 65)

โบราณสถานสมัยลพบุรีถูกสร้างทั้งในศาสนาพราหมณ์และในพระพุทธศาสนา เพราะพระเจ้าแผ่นดินขอมบางองค์ก็ถือศาสนาพราหมณ์บางองค์ก็ถือพระพุทธศาสนา เช่น ปราสาทหินที่เมืองพิมาย (ซึ่งสร้างในระหว่างแผ่นดินของพระเจ้าไชยวรมันที่ 5 พ.ศ.1511-1544) เป็นของสร้างในพระพุทธศาสนา รู้ได้โดยภาพจำหลักที่สำคัญ ๆ ล้วนเป็นเรื่องราวในพระพุทธศาสนา ปราสาทหินที่เขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นของสร้างในศาสนาพราหมณ์โดยจำหลักลายในเรื่องศาสนาพราหมณ์มีที่สังเกตอีกอย่างหนึ่งที่โบราณสถานของขอมสร้างในศาสนาพราหมณ์หรือพุทธศาสนานั้น คือ สร้างในพระพุทธศาสนามักทำไม่ยกพื้นองค์ปราสาทใหญ่ขึ้นสูง คือ สร้างลงบนพื้นธรรมดา นั่นเอง ส่วนที่สร้างในศาสนาพราหมณ์มักยกพื้นขึ้นไปสูงโดยถือคติว่าทำสำหรับพระเจ้าผู้อยู่บนสวรรค์ ปราสาทสามยอดเช่นที่เมืองลพบุรีก็ดี ที่วัดพระพายหลวงเมืองสุโขทัยก็ดี เข้าใจว่าเป็นของสร้างในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานทั้งนั้น คือ ยอดกลางเป็นที่ประดิษฐานพระอาทิตย์พุทธเจ้า (ทำพระนาครปรกทรงเครื่อง) ยอดข้างขวามือประดิษฐานพระโพธิสัตว์โลเกศวร ยอดข้างซ้ายมือประดิษฐานนางภคตวิปัญญาบารมี ซึ่งเป็นชายาของพระโพธิสัตว์ (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 67)

สถาปัตยกรรมไทย แบ่งได้ 5 ยุค ดังนี้ (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 85) ยุคสมัย
เชียงแสน ยุคสมัยสุโขทัย ยุคสมัยอยุธยา ยุคสมัยรัตนโกสินทร์ ยุคไทยปัจจุบัน

ยุคสมัยเชียงแสน

ตามพงศาวดารกล่าวว่าเดิมนั้นชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนซึ่งตกเป็นอาณาเขตของจีนฝ่ายใต้ที่เรียกว่า มณฑลฮุนหน่า มณฑลกุยจิ๋ว มณฑลกว๋างตุ้ง และมณฑลกว๋างไสทั้ง 4 มณฑล มีบ้านเมืองเจ้านายของตนปกครองแยกย้ายกันอยู่เป็นหลายอาณาเขต จีนเรียกชนชาติไทยว่า “ฮวน” มูลเหตุที่พวกไทยได้ย้ายจากเมืองเดิมมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทย ณ ปัจจุบันนั้น เป็นเพราะถูกพวกจีนบุกรุกชิงเอาดินแดนไปจากอาณาเขต เมื่อไทยสู้จีนไม่ได้พวกที่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจจีนจึงพากันทิ้งบ้านเมืองอพยพมาหาภูมิลำเนาอยู่ใหม่ทางทิศตะวันตก พวกหนึ่งไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางริมแม่น้ำคง (สาละวิน) ในแดนพม่าจนถึงแดนอัสสัม พวกนี้ได้นามว่า “ไทยใหญ่” อีกพวกหนึ่งลงมาทางทิศใต้มาตั้งอยู่ในดินแดนซึ่งปัจจุบันเรียกว่า ตังเกี๋ยและสิบสองจุไทย สิบสองปันนา ด้านเหนือแม่น้ำโขงพวกนี้เรียกว่า “ไทยน้อย” เป็นบรรพบุรุษของชนชาติไทยมาจนถึงปัจจุบันนี้

แม้พวกไทยในเมืองเดิมเสียเขตแดนทางตะวันออกไปแก่จีนเป็นอันมากในครั้งนั้นก็ดี เมืองไทยน้อยก็ยังมิได้สูญ ยังคงมีอาณาเขตมีพระเจ้าแผ่นดินไทยปกครองเป็นอิสระต่อกันมาอีกหลายร้อยปี ต่อมาไทยน้อยอพยพจากเมืองเดิมซึ่งอยู่ในตังเกี๋ยและสิบสองจุไทย สิบสองปันนา ซึ่งติดต่อกับอาณาเขตลาวข้างฝ่ายเหนือ ก็มีพวกไทยที่ประสงค์จะค้าขายหรือจะหาที่ตั้งภูมิลำเนาให้ดียิ่งขึ้นจึงพากันอพยพข้ามปากแม่น้ำโขงต่อลงมาทางใต้ ครั้นมาพบเห็นว่าที่ดินอุดมสมบูรณ์กว่าข้างเหนือก็ตามกันอพยพเลื้อยลงมาพวกที่อยู่ในที่ว่างเปล่าก็ตั้งภูมิลำเนาอยู่เป็นอิสระแก่ตน พวกที่มาอยู่ในที่ที่เจ้าบ้านผ่านเมืองปกครองก็ยอมอยู่ในบังคับบัญชาเป็นไพร่บ้านพลเมืองของเมืองนั้น ๆ จำเนียรกาลนานมาก็มีชนชาติไทยในดินแดนลาวมากขึ้นโดยลำดับ ในสมัยเมื่อพม่าและขอมรบพุ่งอ่อนกำลังลงด้วยกันทั้งสองฝ่ายนั้น พวกไทยที่อยู่ทางสิบสองจุไทยก็มีกำลังมากขึ้น เกิดมีพระเจ้าแผ่นดินไทยที่มีอำนาจมากองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมยกกองทัพมาขับไล่ขอมชิงเอาแดนลาวได้ตลอดมาถึงเมืองชะเลียงแผ่อาณาเขตไทยลงมาตลอดดินแดนที่เป็นเขต 1. เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ และเขตตอนเหนือของมณฑลอูตร เรียกว่า “ลานช้าง” 2. ดินแดนที่เป็นมณฑลภาคพายัพอีกมณฑลหนึ่งเรียกว่า “ลานนา” แต่นั้นพวกไทยก็เริ่มปกครองสองมณฑลนี้โดยตั้งราชธานีว่า “ไชยบุรี” (อยู่ในแขวงจังหวัดเชียงราย) แต่อาณาจักรยังคงเรียกว่าอาณาจักรโยนก อยู่ตามเดิมของพวกลาว

สถาปัตยกรรมเชียงแสนมีมากในเขตลานนาลักษณะเป็นของสร้างหลายยุคตามประวัติศาสตร์ชาวลานนาได้รับอารยธรรมเนื่องแต่พระพุทธศาสนาหลายทาง 1. ที่ตรงมาจากอินเดีย คือ พระปรางค์วัดเจติยเจ็ดยอด 2. พระนางจามเทวีพาพระพุทธศาสนาจากละโว้

(ลพบุรี) 3. พระพุทธศาสนาลัทธิหินยานแบบพุทฺธคามในสมัยพระเจ้าอู่หมรรุมหาราชปกครอง (ราว พ.ศ. 1600) 4. เมื่อชนชาติไทยได้ปกครองแล้วรับลัทธิลังกาวงศ์มาประดิษฐานแต่ พ.ศ. 1800 ราชเจดีย์ดูเหมือนสร้างในยุคลังกาวงศ์ทั้งนั้น พระสถูปสร้างแบบลังกาวงศ์เป็นพื้น มีแบบอย่างอื่นบ้าง เช่น เจดียวัดพระยืน จังหวัดลำพูน โดยสร้างตามแบบอานันทเจดียเมืองพุทฺธคาม (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 86)

ยุคสมัยสุโขทัย

สุโขทัยเป็นชื่อราชธานีของประเทศไทยสมัยหนึ่ง ซึ่งกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงผู้ได้ครอบงำอิสรภาพของไทยเมื่อ พ.ศ. 1800 อาศัยเหตุที่สุโขทัยเป็นราชธานีของประเทศไทยเป็นเวลาหลายร้อยปีเศษ นักปราชญ์ทางโบราณคดีจึงจัดโบราณสถานซึ่งเป็นฝีมือช่างไทยที่สร้างขึ้นไว้ครั้งนั้นเข้าเป็นสกุลอันหนึ่งเรียกว่า “สมัยสุโขทัย” สถาปัตยกรรมวัตถุที่ปรากฏอยู่ในสมัยนี้มีอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา คือสร้างตามคติมหายานอย่างลพบุรี เช่น ปราสาทสามยอดวัดพระพายหลวงอยู่นอกเมืองสุโขทัยไปข้างด้านเหนือแห่งหนึ่ง ปราสาทพระศรีรัตนมหาธาตุที่เมืองชะเลียง ปราสาทวัดจุฬามณีข้างใต้เมืองพิษณุโลก เป็นต้น เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ของประเทศไทย ณ เมืองสุโขทัยนั้นประจวบกับสมัยที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาแล้หลังกาวงศ์แพร่หลายในประเทศนี้ พุทธเจดีย์ที่สร้างในสมัยสุโขทัยจึงเป็นแบบหินยานอย่างลังกาวงศ์ที่ผสมผสานลักษณะที่ดัดแปลงจากช่างต่างลำนักเข้าด้วยกันจนทำให้เกิดเป็นแบบอย่างพุทธเจดีย์สุโขทัยที่นับว่าเป็นฝีมือเอกด้านพุทธเจดีย์แล้ว (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 115)

สมัยอยุธยา

อยุธยาเป็นราชธานีสมัยพระเจ้าอู่ทองตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1893 จนเสียพระนครแก่ข้าศึกในรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ หรือเรียกกันว่าพระเจ้าอยู่หัวที่นั่งสุริยະอาสน์อมรินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2310 โบราณวัตถุสถานสมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากศาสนาหลายศาสนา เช่น พระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาคริสต์นิกาย ซึ่งการก่อสร้างเป็นปราสาทราชวัง บ้างเป็นเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ บ้างเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน บ้างเป็นเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ บ้างเป็นรูปภาพเขียนสีน้ำ และโบราณสถานี่สร้างจากอิทธิพลศาสนาพุทธเหลืออยู่มากกว่าอย่างอื่น ที่สร้างในศาสนาคริสต์นิกายเหลืออยู่ 3 แห่ง คือ วัดเชนตียะเซฟจังหวัดนครศรีอยุธยา เหนือวัดพุทธโธศวรรย์ขึ้นไปแห่งหนึ่ง โรงสวดในบ้านหลวงรับแขกเมืองซึ่งเรียกว่า บ้านวิชเยนทร์ จังหวัดลพบุรีแห่งหนึ่ง กับวัดสันเปาหลอ (เซนต์ปอล) อันเป็นโบสถ์ของพวกบาทหลวงเยซุอิตจังหวัดลพบุรีอีกแห่งหนึ่ง (นิดา หงส์วิวัฒน์ 2548 : 140)

สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มต้นตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า และพระพุทธศาสนาถึงแก่ความพินาศ พวกพม่าเผาบ้านเมืองแล้วเก็บเอาทรัพย์สมบัติกวาดต้อนผู้คนไม่เลือกว่าบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ไปเป็นเชลย สถาปตยกรรมวัตถุของชาติ เช่น พระสถูป โบสถ์ วิหาร ที่มีอยู่ในวัดวาอาราม พระธรรมไตรปิฎกอันเป็นหลักพระศาสนาและปราชญ์ราชบัณฑิตยชนทั้งหลาย เป็นอันตรายเสียหายเป็นอันมาก แม้ไทยตีได้บ้านเมืองคืนจากข้าศึกในไม่ช้าแต่พระนครศรีอยุธยาก็ยับเยินเกินกำลังไทยที่มีอยู่ในเวลานั้นจะกลับมาตั้งเป็นราชธานีอีกไม่ได้ เนื่องจากในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องทำศึกสงครามต่อสู้พม่าอยู่มิขาดจึงไม่มีโอกาสที่จะได้ทะนุบำรุงบ้านเมืองให้รุ่งเรืองได้ ต่อมาพระเจ้ากรุงธนบุรีเกิดวิปัสสนาบ้านเมืองเกิดจลาจลรบพุ่งกันเองในราชธานีเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดเจ้าฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้วจึงได้ย้ายราชธานีมาตั้งที่กรุงเทพมหานครบรรพรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2325

สถาปตยกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาลัทธิหินยาน เกิดแยกเป็น 2 นิกาย คือ ธรรมยุตินิกาย และมหานิกาย แนวทางส่วนหนึ่งของธรรมยุตินิกาย คือ การตีความศาสนาโดยเลือกสรรและตีกรอบพระพุทธศาสนาให้มีแต่ลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลเท่านั้นซึ่งทั้งหมดนี้เป็นแนวทางที่นำมาค้นหาความหมายทางการเมืองของอนุสาวรีย์ปราบฮ่อผ่านแบบแปลนการก่อสร้างซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะของสถาปตยกรรมที่ถูกออกแบบขึ้นโดยผู้สร้างด้วยเหตุผลประการสำคัญที่จะต้องมุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องสถาปตยกรรมนี้เพราะรูปแบบสถาปตยกรรมเป็นรูปแบบที่เฉพาะเจาะจงให้เห็นความคิดและเหตุการณ์สมัยที่ผู้สร้างได้ฉายไว้ให้เห็นอย่างเด่นชัดดังเช่นที่ ชาตรี ประทีปนันทการ ได้เอ่ยอ้างไว้ว่าไม่มีผู้ใดจะปฏิเสธได้เลยว่างานสถาปตยกรรมมิใช่ผลผลิตของปัจเจกบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงคนเดียว สถาปนิกมิใช่ผู้มีอำนาจกำหนดงานสถาปตยกรรมได้อย่างเบ็ดเสร็จโดยเฉพาะ ยิ่งเป็นสังคมแบบจารีตมากเท่าใด บริบทแวดล้อมทางสังคมด้านอื่น ๆ ยิ่งเข้ามามีส่วนกำหนดการเกิดขึ้นของงานสถาปตยกรรมมากขึ้นเท่านั้น หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ สถาปตยกรรมเป็นผลผลิตทางสังคมมากกว่าเป็นผลผลิตของตัวผู้ออกแบบซึ่งเป็นปัจเจกบุคคล สิ่งแวดล้อมทางสังคม โลกทัศน์ ค่านิยม ความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมือง ในแต่ละยุคสมัย ล้วนเป็นปัจจัยผลักดันให้งานสถาปตยกรรมมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป (ชาตรี ประทีปนันทการ 2550 : 15-16)

นอกจากนี้สถาปตยกรรมยังสื่อให้เห็นแนวความคิดของผู้สร้างที่สื่อออกมาผ่านสถาปตยกรรมให้ผู้พบเห็นเข้าใจหรือค้นหาความหมายต่าง ๆ ของรูปแบบสถาปตยกรรมนั้น ๆ ซึ่งการสื่อความหมายเช่นนี้เราผู้พบเห็นจะสามารถที่จะเข้าใจความหมายนั้นได้อย่างถูกต้องและ

สมบูรณ์นั้น ยังมีอาจที่จะคาดการณ์ได้อย่างชัดเจนจนกว่าจะมีการพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเสียก่อน ซึ่งการพิสูจน์ความหมายที่สื่อออกมาเนื้เรา มักจะมีการนำแนวคิดการตีความมาใช้ในการค้นหาความหมายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความหมายในเชิงมุ่งเน้นด้านอำนาจหรือในเชิงกล่อมเกลารูสึกหรือความนึกคิดของผู้พบเห็นให้คล้อยตามหรือต่อต้านกับความคิดที่สื่อออกมาผ่านสถาปัตยกรรมนั้นเมื่อกล่าวถึงการสื่อความหมายในทางด้านอำนาจนั้น มักจะพบเห็นปรากฏอย่างชัดเจน อาทิ การสื่อความหมายของอำนาจในอนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีสินทรมหาชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอนุสาวรีย์เพื่อบรรจุอัฐิของทหารอาสาที่เสียชีวิตระหว่างปฏิบัติราชการสงครามโลกครั้งที่ 1 ทหารอาสาประกอบด้วยทหารและพลเรือนที่ได้อาสาไปร่วมรบกับกองทัพฝ่ายสัมพันธมิตรหลังจากที่ประเทศไทยประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจยุโรป เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 แล้ว หลังจากสงครามสงบศึกและฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายมีชัยแล้วจึงเดินทางกลับประเทศในวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2462 ซึ่งอนุสาวรีย์นี้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้ชนะศึกสงครามโลกครั้งที่ 1 อำนาจที่สร้างอย่างชอบธรรมภายใต้การต่อสู้ที่มีได้คำนึงถึงความสูญเสียของการต่อสู้เป็นอำนาจที่พึงปรารถนาหรือไม่ อย่างไรก็ตามอำนาจก็ยังเป็นสิ่งที่หอมหวานสำหรับผู้ที่ต้องการการที่จะพิจารณารักษาอำนาจไว้ในมือให้นานที่สุดสำหรับผู้ที่มีอำนาจเป็นเรื่องที่ยากลำบากนัก แต่สำหรับผู้แสวงหาอำนาจก็เป็นเรื่องแสนยากลำบากมากขึ้นอีก

ในการศึกษาค้นหาความหมายทางการเมืองของอนุสาวรีย์ปราบฮ่อนี้ ได้นำแนวคิดเรื่องอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองมาเป็นตัวประกอบในการอธิบายหรือสื่อความหมายที่เกิดขึ้นผ่านอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

4. แนวคิดเรื่องอำนาจและความชอบธรรมทางการเมือง

4.1 อำนาจทางการเมือง (Political power)

เป็นอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรและแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าในสังคมเป็นอำนาจหน้าที่ของบุคคลที่เป็นองค์อธิปัตย์ที่เป็นเจ้าของอำนาจ และองค์อธิปัตย์ (Sovereign) คือ ผู้มีอำนาจทางการเมืองสูงสุดและเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” ฌอง โบแตง กล่าวว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดของรัฐนั้นเป็นสิ่งที่ผูกติดมากรั้รัฐ” ซึ่งอาจหมายถึง อำนาจอธิปไตยกับรัฐเป็นสิ่งที่คู่กันไป อำนาจอธิปไตยเป็นองค์ประกอบสำคัญของรัฐในทางปฏิบัติผู้มีอำนาจอธิปไตยอาจจะเป็นคน ๆ เดียว เป็นคณะบุคคล หรือประชาชนก็ได้

ส่วนอำนาจรัฐหรืออำนาจอธิปไตยนั้นโดยเนื้อแท้ ก็คือ อำนาจรัฐ ซึ่งผู้ใช้อำนาจรัฐจึงอาจเรียกได้ว่าเป็นผู้ปกครองหรือเป็น “รัฐบาล” (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน 2549 : 304) ซึ่งผู้ปกครองผู้ใช้อำนาจรัฐต้องคำนึงถึงหลักการและวิธีการในการใช้อำนาจดังกล่าวให้มีความถูกต้องและชอบธรรม

4.2 ความชอบธรรม (Legitimacy)

ทินพันธุ์ นาคะตะ กล่าวว่ “ความชอบธรรมในการปกครองเป็นเรื่องของความเชื่อ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการได้มาซึ่งอำนาจ และการมีอำนาจคือการใช้อำนาจในการปกครอง” และติน ปรีญพทธี ยังกล่าวไว้อีกว่า “ความชอบธรรมเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขที่ประชาชนยอมรับว่าถูกต้องตามกฎหมายหรือสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติของขนบธรรมเนียมประเพณี” ในอดีตผู้มีอำนาจมักจะแสวงหาหนทางที่จะใช้อำนาจปกครองประชาชนในรัฐอย่างชอบธรรม โดยการนำเอาทัศนคติความเชื่อทางด้านศาสนาหรือคติความเชื่อทางด้านเทพเทวดาหรือผู้มีบุญบารมีซึ่งถูกส่งมาจากดินแดนโลกมนุษย์และถูกกำหนดโดยเทพไทให้เป็นผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจะต้องรับคำสั่งหรือปฏิบัติตามโดยไม่มีข้อโต้แย้งใดใดทั้งสิ้น อนึ่งในสังคมไทยสมัยอยุธยาได้สรรสร้างให้พระมหากษัตริย์คือเทพเจ้า ทรงเป็นเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน ทุกสิ่งทุกอย่างในอยุธยาเป็นของพระมหากษัตริย์ ประชาชนอยู่ในฐานะข้าของพระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์มีอำนาจสั่งเป็นสั่งตายได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งเห็นได้ว่าระบบการปกครองเดิมของไทยไม่มีรัฐมีแต่ราชอาณาจักร (King's domain) และพระมหากษัตริย์ไทยสามารถที่จะอ้างได้อย่างเต็มภาคภูมิยิ่งกว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ว่า “รัฐคือตัวข้าพเจ้า”

การที่จะเข้าใจถึงภาพซึ่งในที่นี้หมายถึงอนุสาวรีย์ปราบฮ่อเป็นสิ่งที่ผู้สร้างต้องการให้ผู้พบเห็นทราบว่า ตนเองต้องการที่จะให้ผู้พบเห็นสิ่งที่ตนสร้างนั้นมีภาพสะท้อนสิ่งใดนั้น ผู้สร้างมักจะทิ้งเงาและร่องรอยของความเป็นไปได้ในการให้ผู้พบเห็นค้นหาเหมือนกับการสร้างภาพจิตรกรรมให้ผู้ต่อหยาบขึ้นจิตรกรรมมาพิจารณาแล้วต่อเติมลงไปในส่วนที่ขาดหายจนเต็มภาพก็จะปรากฏภาพต่าง ๆ ที่ได้สร้างสรรค์ไว้และการต่อเติมนี้ก็เปรียบเสมือนการค้นหาความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีปรากฏอยู่และสามารถมองเห็นได้หรือที่สามารถรับรู้ได้ ซึ่งในการเปรียบจิตรกรรมเป็นตัวสื่อความหมายนี้ในทางการศึกษาเรียกว่าเป็นการสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์

5. แนวคิดเรื่องการสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์

ธรรมชาติของมนุษย์และสัตว์ทุกชนิดย่อมอยู่รวมกันเป็นสังคมและมีการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันร่วมกัน สิ่งที่ทำให้มนุษย์และสัตว์สามารถทำความเข้าใจซึ่งกัน

และกันได้ก็คือ“การสื่อสาร” (Communication) เพราะการสื่อสารทำให้มนุษย์สามารถแลกเปลี่ยนความคิด ทศนคติ หรือเพื่อความจำเป็นอื่น ๆ ในการดำรงชีวิตร่วมกัน มนุษย์จึงพัฒนาการสื่อสารขึ้นมาโดยอาศัยสัญลักษณ์ (Symbol) เป็นตัวแทนของเนื้อหาข่าวสาร (Message) ระหว่างผู้ส่ง (Sender) และผู้รับ (Receiver) หรือระหว่างผู้สื่อสาร (Communicator) ดังนั้น การสื่อสารของมนุษย์จึงเป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction)

5.1 สัญลักษณ์

แรดคลิฟ บราวน์ (Radcliff – Brown) ได้นิยามความหมายของสัญลักษณ์ไว้ว่า “ทุกสิ่งที่มีความหมายล้วนเป็นสัญลักษณ์ทั้งสิ้น และความหมายต่าง ๆ จะแสดงออกมาโดยผ่านทางสัญลักษณ์” พาร์สัน (Parsons) ได้กำหนดความหมายของสัญลักษณ์ไว้สองประการ คือ ประการแรกเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ (Importance) มีคุณค่า (Value) และมีความหมาย (Meaning) โดยที่สิ่งต่าง ๆ นี้จะมาจากภายนอกมิได้เกิดขึ้นโดยตัวเอง ประการที่สอง ความหมายของสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่มาจากความคิด ความเห็น หรือความเห็นพ้องต้องกันของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์ คือ สิ่งที่กำหนดนิยามกันขึ้นเพื่อให้ใช้หมายความแทนอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ตัวหนังสือเป็นสัญลักษณ์แทนเสียงพูด H เป็นสัญลักษณ์แทนธาตุไฮโดรเจน $+ - \times \div$ เป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องหมายทางคณิตศาสตร์ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 820) จึงเห็นได้ว่าสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของสิ่งต่าง ๆ เพื่อการสื่อสารที่มีวัตถุประสงค์ให้มีความเข้าใจร่วมกันในสิ่งที่ต้องการจะสื่อสารต่อกัน

5.1.1 คุณลักษณะของสัญลักษณ์

สกอร์พสกี (Skorupski) กล่าวว่าสัญลักษณ์มีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการดังนี้

ประการที่หนึ่ง สัญลักษณ์ที่ดีจะต้องถูกกำหนดความหมาย และโยงความสัมพันธ์ของสิ่งที่ใช้เป็นตัวแทนอีกสิ่งหนึ่งได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เพื่อให้สังคมเข้าใจร่วมกัน เกิดการยอมรับและปฏิบัติตาม ตัวอย่างเช่น สีขาว เป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์

ประการที่สอง ความหมายของสัญลักษณ์สามารถเข้าใจได้ในลักษณะของนามธรรม (Abstract notion) เช่น อำนาจเป็นเพียงภาพที่ปรากฏในใจโดยเกิดจากกระบวนการสะสมประสบการณ์ภายใต้จิตสำนึก และลักษณะของความหมายจะเป็นการเปรียบเทียบหรืออุปมาอุปไมย

ประการที่สาม สัญลักษณ์เป็นเครื่องมือที่ถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องผูกพันและยึดเหนี่ยวทางด้านอารมณ์ และจิตใจ ตัวอย่าง เช่น ธงชาติ เป็นต้น (มานิตย์ นวลละออ 2540 : 15)

5.1.2 รูปแบบของสัญลักษณ์

รูปแบบของสัญลักษณ์นั้น อาจแบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้หลายลักษณะ เช่น แบ่งตามลักษณะของการใช้ประสาทสัมผัส ก็คือ สัญลักษณ์รูปธรรมและสัญลักษณ์นามธรรม อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะแบ่งรูปแบบของสัญลักษณ์ตามลักษณะกิจกรรมที่ปรากฏได้ 4 แบบ ดังนี้

1) **สัญลักษณ์เชิงภาษา** หมายถึง สัญลักษณ์ที่เป็นภาษาทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงการสื่อสารอย่างมีเหตุผล และใช้ความคิดของมนุษย์ เช่น คำเปรียบเทียบ การอุปมาอุปไมย การซ่อนเงื่อนความหมายในเรื่องเล่าที่เป็นตำนาน นิทานพื้นบ้าน พงศาวดาร โคลงกลอน และเรื่องราวเกี่ยวกับคติความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น (มานิตย์ นวลละออ 2540 : 15)

2) **สัญลักษณ์เชิงพฤติกรรม** หมายถึง สัญลักษณ์ที่เป็นการกระทำทั้งหลาย หรือการแสดงออกของกิริยาท่าทางต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาในสมัยโบราณซึ่งให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนั้นสัญลักษณ์รูปแบบนี้ยังรวมถึงการกระทำระหว่างกันหรือปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นความหมายของการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น เช่น การแสดงสีหน้าท่าทาง อารมณ์ ความรู้สึก เมื่ออยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

3) **สัญลักษณ์เชิงรูปลักษณ์** หมายถึง สัญลักษณ์ที่มีความหมายเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีมองเห็นได้ในลักษณะของรูปร่างสามารถสื่อความคิดความหมายได้ง่าย และชัดเจนว่าหมายถึงอะไร เรียกว่า “ภาษาตา” (Visual language) เช่น รูปภาพ รูปปั้น อนุสาวรีย์เครื่องหมายต่าง ๆ ผังภาพ เป็นต้น

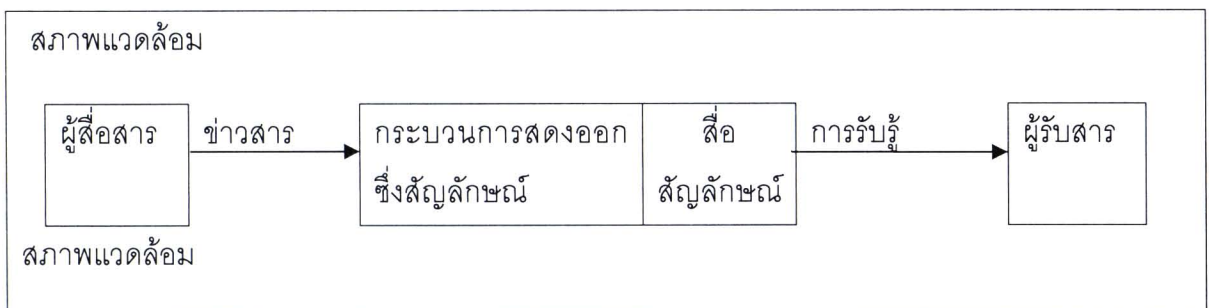
4) **สัญลักษณ์เชิงศิลปะ** หมายถึง สัญลักษณ์ที่เป็นการแสดงต่าง ๆ เช่น ดนตรี การร้องเพลง การละเล่นพื้นบ้าน ละคร ภาพยนตร์ เป็นต้น (มานิตย์ นวลละออ 2540 : 16)

นอกจากนี้ยังมีผู้แบ่งรูปแบบของสัญลักษณ์ตามลักษณะทางภาษาศาสตร์ได้ 2 ประเภท คือ 1. สัญลักษณ์ที่เป็นภาษา ได้แก่ ภาษาพูด และภาษาเขียน 2. สัญลักษณ์ที่ไม่ใช่ภาษา ได้แก่ เครื่องหมาย อาณัติสัญญาณ เหยี่ยงตรา พิธีกรรมการแสดง เป็นต้น (มานิตย์ นวลละออ 2540 : 16)

5.2 การสื่อสาร

การสื่อสาร เป็นกระบวนการที่มนุษย์ได้รับผลกระทบโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ซึ่งผ่าน มาทางวัตถุหรือตัวแทนที่เป็นสัญลักษณ์ และการสื่อสารเป็นกระบวนการที่เป็นระบบและไม่หยุด นิ่ง ซึ่งผู้สื่อสารจะสร้างความหมายในการสื่อสารขึ้นมาโดยผ่านทางสัญลักษณ์ (นฤมล เรืองณรงค์ 2532 : 14)

การสื่อสารมีกระบวนการที่สำคัญก็คือ กระบวนการสื่อสารโดยผ่านทาง สัญลักษณ์ ซึ่งสามารถจำลองภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 2.1 กระบวนการสื่อสารโดยผ่านทางสัญลักษณ์

จากภาพจะเห็นได้ว่า ผู้สื่อสารซึ่งสามารถเป็นได้ทั้งผู้รับและผู้ส่งจะสื่อสารต่อกันโดย ผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงข่าวสารให้เป็นสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นการสร้างความหมายให้กับข่าวสาร ที่ต้องการจะสื่อ และผู้รับจะรับรู้ความหมายของข่าวสารจากการตีความในสิ่งที่ผู้ส่งต้องการจะสื่อ จากสภาพแวดล้อมหรือบริบททางสังคม

ในการสื่อสารมักจะให้ความสำคัญในแง่ของการเป็นปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) จึงมีการสร้างตัวแบบในการสื่อสารโดยเน้นที่ปฏิสัมพันธ์และความเป็น ระบบในการสื่อสารโดยมีมิติของเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยการสื่อสารจะเกิดขึ้นพร้อมเวลาและม ีความต่อเนื่องในการสื่อสาร สื่อกลางในการสื่อสาร คือ สัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นจากการเรียนรู้ และประสบการณ์ในการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกและอื่น ๆ ระบบการสื่อสารจะทำให้มนุษย์ รู้สึกถึงการอยู่ในสังคมเดียวกัน และถ้าการที่ผู้สื่อสารอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันหรือมี ประสบการณ์ร่วมกันก็จะเกิดการรับรู้ในการสื่อสารยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญแก่ความ เป็นระบบในการสื่อสารโดยอธิบายถึงการอยู่ในระบบสังคมเดียวกันของผู้สื่อสาร เช่น ระบบ การเมือง ระบบสังคม ระบบวัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งการที่ผู้สื่อสารอยู่ในระบบเดียวกันจะก่อให้เกิด

จากภาพจะเห็นได้ว่า ผู้สื่อสารซึ่งเป็นผู้ก่อสร้างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อจะสื่อสารต่อกัน โดยผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงข่าวสารการปราบฮ่อ โดยใช้รูปแบบของอนุสาวรีย์ให้เป็น สัญลักษณ์ ซึ่งเป็นการสร้างความหมายให้กับข่าวสารที่ต้องการจะสื่อ และผู้รับจะรับรู้ความหมายของข่าวสารจากการตีความในสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการจะสื่อ จากสภาพแวดล้อมหรือบริบททางสังคม ซึ่งการตีความนี้จะต้องอาศัยกรอบแนวคิดในการตีความบริบทความหมายต่าง ๆ ที่ผู้ส่งสารต้องการที่จะสื่อความหมายผ่านการตีความออกมา ซึ่งความหมายที่ผู้รับสารสามารถเข้าใจเจตนารมณ์ของผู้ส่งสารได้อย่างแม่นยำและสมบูรณ์ตามสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นต่าง ๆ จะต้องใช้กรอบแนวคิดแห่งการตีความมาช่วยในการสร้างความหมาย ดังนี้

6. แนวคิดเรื่องการตีความ

การตีความนั้นเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่มาจากปรัชญาการตีความ (Hermeneutics or interpretative Philosophy) ซึ่งนำมาใช้อย่างกว้างขวางตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 (นิตี เชื้อสถาปนศิริ 2544 : 22) “Hermeneutics” มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณในคำกริยาที่ว่า hermeneuin มีความหมายว่า ตีความ (ไชยันต์ ไชยพร 2537 : 1)

การตีความเกิดความสำคัญขึ้นมาได้ก็เพราะความขัดแย้งจากปัญหาในการตีความหมายในคัมภีร์ไบเบิลหรือคัมภีร์ในคริสต์ศาสนา ช่วงเวลาของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ที่ศาสนาคริสต์มีอิทธิพลครอบงำสังคมในทุก ๆ ด้านและในทุกองค์ความรู้ ความต้องการของมนุษย์ที่จะหาคำตอบที่แท้จริงไม่ว่าในเรื่องใดนั้นขึ้นอยู่กับคัมภีร์ทางศาสนาเพียงแห่งเดียว แต่คัมภีร์นั้นก็มีความหลากหลายและขัดแย้งกันในส่วนต่าง ๆ ที่คัดลอกหรือถูกตีความโดยนักคิดในคริสต์ศาสนา ปัญหาเรื่องความแท้จริงในคัมภีร์ไบเบิลที่สืบเนื่องมาจากปัญหาของการบันทึก ผู้ถ่ายทอด ตีความและส่งผ่านเนื้อหาคัมภีร์ต่าง ๆ ที่นำไปสู่การเกิดนิยายที่แตกต่างกันนั้น ปัญหาเหล่านี้ทำให้การตีความเข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นศาสตร์แห่งการตีความที่จะสามารถไขข้อเท็จจริงของความหมายที่มีปัญหานั้นคือการที่ใช้ความหมายนั้นโดยไม่มีใครสงสัยถึงความแท้จริงของงานเขียนหรือคัมภีร์ที่ยึดถือกันอยู่ “การตีความ” ในยุคแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้น เข้ามาไขปัญหาดังกล่าวด้วยการเน้นหนักความรู้เชิงนิรุกติศาสตร์ (Philology) ในการพิสูจน์ว่าคัมภีร์ (Text) ใดเป็นของใคร และเป็นงานเขียนที่แท้จริงของผู้ที่เป็นผู้รู้หรือไม่ (ไชยันต์ ไชยพร 2537 : 2)

ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 “การตีความ” ได้เปลี่ยนบทบาทหน้าที่ที่เคยมีจากเดิมที่ทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์ตัวบทหรืองานเขียนมาสู่การทำหน้าที่ตั้งคำถามที่สำคัญและมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นนั่นคือ การตั้งคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติหรือลักษณะและจุดมุ่งหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้ทางประวัติศาสตร์” หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ความรู้เกี่ยวกับสังคมจากที่เน้นความสนใจทั้งหมดไปที่ตัวบทอย่างเดียว (The text itself) โดยมีได้ให้ความสนใจกับผู้เขียนเพราะเชื่อว่านิรุกติศาสตร์เป็นปัจจัยประการเดียวที่จะนำไปสู่ความหมายที่แท้ของตัวบท การตีความเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบความรู้ของมันเมื่อเริ่มมีการให้ความสำคัญกับความกลมกลืนระหว่างการหาความหมายที่แท้จริงของตัวบทกับสภาวะหรือความเข้าใจของยุคสมัยที่ตัวบทถูกสร้างขึ้น (ไชยันต์ ไชยพร 2537 : 2-3)

ความคิดของคานท์ (Kant) นักปรัชญาชาวเยอรมันในศตวรรษที่ 18 ผู้แบ่งแยกโลกปรากฏการณ์ตามธรรมชาติซึ่งสามารถตีความและเข้าใจได้ด้วยวิธีการและแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ออกจากโลกแห่งความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ที่มีความหมายอยู่ในตัวของมันเอง และไม่อาจจะอธิบายได้โดยวิธีการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมีอิทธิพลมาก เพราะทำให้เราค้นพบบทบาทสำคัญของผู้กระทำในกระบวนการรับรู้ นั่นคือการก้าวเข้าสู่การวางรากฐานในเรื่องมิติทางสังคมการเมืองของปัจเจกบุคคลในฐานะเป็น “เจ้าของ” สิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทัศนคติ มุมมองที่ก่อเป็นเอกลักษณ์ของตัวเขา และนี่เองที่นำมาสู่สมมติฐานใหม่อีกครั้งของการตีความ คือ สิ่งที่ ดับเบิลยู เอช แวกเคนโรเดอร์ (W.H. Wackenroder) กล่าวไว้ในปี 1797 ว่าในการที่เราจะเข้าใจงานใด ๆ เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเพ่งพิจารณาตัวผู้สร้างงานมากกว่าที่จะสนใจเฉพาะผลงานของเขา โดยการเข้าถึงหรือรับรู้ได้ทั้งหมดในสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของตัวผู้สร้างงานนั้น ๆ และจากสมมติฐานดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ศึกษางานนั้นไม่มีความชอบธรรมใด ๆ ที่จะตัดสินความหมายในงานนั้นนอกจากพยายามเข้าถึงความหมายที่เจ้าของผลงานได้ตั้งใจมุ่งมั่นไว้ (ไชยันต์ ไชยพร 2537 : 3-4)

การตีความเป็นปรัชญาของการทำความเข้าใจซึ่งให้ความกระจ่างเกี่ยวกับวิธีที่บุคคลหนึ่งจะเข้าใจการกระทำหรือถ้อยคำหรือสิ่งต่าง ๆ อันมีความหมายที่บุคคลอีกคนหนึ่งแสดงออกมา สิ่งนั้นจะเป็นอะไรก็ได้ตราบใดก็ตามที่สิ่งนั้นสามารถนำมาอ่านความหมายที่ผู้กระทำหรือสร้างสรรค์พยายามแสดงออกมาได้ และกระบวนการค้นหาความหมายในการตีความโดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็นวงจรหรือวัฏจักร กระบวนการตีความจึงเป็นวงจรที่หมุนย้อนเป็นวัฏจักรระหว่างการพิจารณาภาพรวมกับการอ่านความหมายจากรายละเอียด อย่างไรก็ตามการตีความไม่ได้จำกัดตัวอยู่เฉพาะการอ่านหรือทำความเข้าใจตัวบทเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตออกไปถึงกรณีของการตีความ

ที่ผู้ตีความเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งที่ตนเองตีความอีกด้วย ในกรณีนี้การตีความจึงไม่ได้เป็นเพียงการอ่านความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อหาความหมายที่แท้จริงเท่านั้น แต่เป็นทั้งจุดเชื่อมระหว่างผู้อ่านกับตัวบท และการผนวกเนื้อหาในตัวบทเข้ากับการวินิจฉัยของผู้อ่านความหมายด้วย ฉะนั้นปรากฏการณ์เดียวอาจจะมีการตีความแตกต่างกันไม่มากนักน้อย ขึ้นอยู่กับว่าผู้ศึกษาตีความปรากฏการณ์นั้นจากทัศนะใด และความจริงที่พบจากการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์จึงอาจมีได้มากกว่าหนึ่ง (นิติ เชื้อสถาปนศิริ 2544 : 30-31)

การตีความสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นจะกระทำได้อีกต่อเมื่อสิ่งที่นำมาตีความนั้นเป็นไปตามเงื่อนไขสามประการ (นิติ เชื้อสถาปนศิริ 2544 : 31) ดังนี้

ประการแรก สิ่งที้นำมาตีความนั้นจะต้องมีความหมายและเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่าง ๆ อย่างเป็นแบบแผนที่สามารถทำความเข้าใจได้ คือ มีเหตุผลและระเบียบแบบแผนบางอย่างปรากฏชัดเจนอยู่ในวิสัยที่พอจะตีความได้

ประการที่สอง เราสามารถแยกความหมายของสิ่งที่นำมาตีความออกจากลักษณะที่มันแสดงออกมาได้ ในแง่นี้หมายความว่าปรากฏการณ์หรือการกระทำที่แสดงออกมาให้ผู้ตีความเห็น ไม่ได้แสดงออกอย่างตรงไปตรงมาแต่สื่อความหมายบางอย่างซึ่งไม่ใช่สิ่งเดียวกับสิ่งที่เห็นจากเหตุการณ์หรืออากัปกริยานั้น หรือ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือมีความหมายที่แฝงเร้นอยู่และความหมายนั้นสามารถเข้าใจได้

ประการที่สาม ความหมายที่สิ่งที่นำมาตีความนั้นเป็นความหมายสำหรับคนนั้น คือสิ่งที่ตีความ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะเป็นวัตถุหรือพฤติกรรมที่มนุษย์กระทำขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ได้มีความหมายในตัวของมันเองแต่มีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง

ดังนั้น การตีความเป็นความพยายามที่จะค้นหาเหตุผล (Sense) ของการกระทำและวิธีปฏิบัติหรือความหมายที่สร้างสรรค์ขึ้นมา (Constitutive Meaning) อย่างใดอย่างหนึ่งโดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ เช่น การมองเห็นเจตนาและความปรารถนาของผู้กระทำการ มองหากฎเกณฑ์ซึ่งช่วยให้เข้าใจเหตุผลของกฎระเบียบและวิธีปฏิบัติ และทำความเข้าใจกับเค้าโครงแนวคิดระดับพื้นฐานด้วยการพิจารณาถึงลักษณะที่สิ่งเหล่านี้สอดคล้องประสานเข้ากับโครงสร้างทั้งหมดให้ความหมายแก่สภาพและวัตถุประสงค์ของวิถีชีวิตมนุษย์ (นิติ เชื้อสถาปนศิริ 2544 : 31)

ปรับปรุงตีพิมพ์เป็นบทความภาษาอังกฤษชื่อ Thai Old Siamese Conception of Monarchy ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และสมเด็จพระราชชนนี ในเดือน มีนาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งเป็นการสรุปรวบยอดความคิดและอุดมการณ์ว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ของฝ่ายกษัตริย์นิยมอย่างเป็นระบบ เป็นการประมวลรวบยอดความคิดของลัทธิ กษัตริย์นิยม ขึ้นเป็นทฤษฎีว่าด้วยพระมหากษัตริย์ภายหลังระบบการเมือง พ.ศ. 2475 เป็นฐาน ภูมิปัญญาว่าทศวรรษพระราชาอำนาจ ซึ่งมุ่งขยายพระราชอำนาจภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ และ เป็นกรอบเค้าโครงสำหรับพัฒนาของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประเทศไทยที่ทำให้มีสถานะสูงส่งใน ปัจจุบัน (ธโรธร ตู่ทองคำ 2550 : 107)

สาระสำคัญของบทความมองว่า สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้พระมนู ธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญประเพณีนับแต่อดีต ทศพิธราชธรรมและธรรมเนียมอื่น ๆ เป็น ตัวกำหนดกรอบพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ทำให้ทรงมิได้มีอำนาจล้นฟ้าแต่ประการใด ทรงเป็นธรรมราชา ทรงปกครองประเทศแบบพ่อปกครองลูก แม้มีแนวคิดเทวราชาในภายหลังก็ ตามทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่พลกนิกรร่วมกันเกิดทุนเป็นเจ้าชีวิตเจ้าแผ่นดินตามแนวคิดอนุก นิกรสโมสรสมมติ แนวคิดเหล่านี้แม้ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็มีอิทธิพลสืบเนื่อง ต่อมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และเมื่อสิ้นสุดอำนาจทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ นำมาสู่ความร่วมมือระหว่างกลุ่มกษัตริย์นิยมกับทหาร ทำให้มีการฟื้นฟูสถาบัน พระมหากษัตริย์เริ่มรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ที่ระบุประเทศไทยปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขผู้ใดจะฟ้องร้องพระมหากษัตริย์มิได้ การเพิ่มพระราชอำนาจการ เลือกและแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา อำนาจในการประกาศสภาวะฉุกเฉิน อำนาจอนุมัติเปลี่ยนแปลง นโยบายของรัฐบาล (ธโรธร ตู่ทองคำ 2550 : 107)

แนวคิดกษัตริย์นิยมมีส่วนสำคัญในการธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์นับตั้งแต่ ทศวรรษที่ 2520 จากพลังในระบบราชการที่มาจากข้าราชการพลเรือนและโดยเฉพาะทหารที่ ต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับพลังนอกระบบราชการจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชน สถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งอยู่เหนือการเมืองกลายเป็นแหล่งอ้างอิง ความชอบธรรมของกลุ่มทั้งในและนอกระบบรัฐธรรมนูญ เช่นในเหตุการณ์วันที่ 1-3 เมษายน พ.ศ. 2524 เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญต่อการสถาปนาและรักษา ระบอบประชาธิปไตยหรือระบอบรัฐธรรมนูญภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 อีกทั้งใน กรณีที่มีกลุ่มที่ต่อต้าน พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ที่นำเอานโยบายประชานิยมมาใช้ในการแสวงหา การสนับสนุนจากประชาชน เพื่อชัยชนะในการเลือกตั้ง การต่อต้านพรรคไทยรักไทยเป็นไปอย่าง

กว้างขวาง โดยกลุ่มต่อต้านมีการอ้างอิงถึงมาตรา 7 ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่บัญญัติว่า “ในเมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญบังคับแก่กรณีใด ให้วินิจฉัยกรณีนั้นไปตามประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” เพื่อขออนายกรัฐมนตรีพระราชทาน แม้ในด้านหนึ่งสะท้อนถึงความสำเร็จของแนวคิดกษัตริย์นิยมที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นที่พึงแก่ประชาชน แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับกลายเป็นสิ่งอ้างอิงของแต่ละฝ่ายเพื่อชัยชนะทางการเมืองและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานแก่คณะตุลาการในวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2549 ว่า “รัฐธรรมนูญ มาตรา 7 ไม่เป็นประชาธิปไตย” สะท้อนถึงความยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามแนวคิดกษัตริย์นิยมที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ (ธโรธร ตูทองคำ 2550 : 110)

สถาบันพระมหากษัตริย์นับเป็นสถาบันทางการเมืองที่สูงเด่นเป็นสง่านับตั้งแต่ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญในการระงับความขัดแย้งทางการเมืองทั้งเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เหตุการณ์วันที่ 17-20 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 และความแตกแยกของคนในประเศระหว่าง พ.ศ. 2549 – 2550 เป็นต้น ทำให้มีความมั่นคงเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น มีความชอบธรรมเป็นสัญลักษณ์ส่งเสริมสนับสนุนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสามัคคีของคนไทยทั้งประเทศ แนวคิดกษัตริย์นิยม นับเป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้พระมหากษัตริย์ครองใจประชาชน เช่น ภาพความประทับใจที่พลนิกรร่วมกันใส่เสื้อเหลืองเพื่อถวายความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชวงศ์ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมในวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2549 เป็นต้น สะท้อนถึงการปรับตัวที่สำคัญภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระบบการเมืองไทยนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ. 2475 ถึงปัจจุบัน (ธโรธร ตูทองคำ 2550 : 110)

8. แนวคิดความเป็นชาตินิยม

ชาตินิยม หรือคำว่า Nationalism เป็นคำที่หมายถึงอุดมการณ์ทางการเมืองประเภทหนึ่งที่คู่กับคำว่าชาติ (Nation) และความเป็นชาติทั่วไปนี้ นักวิชาการมักจะแบ่งออกเป็นแนวคิดจาก 2 สำนักแนวคิด อันได้แก่ สำนักเก่าแก่โบราณ (Primordialist) ที่เชื่อว่าชาติเกิดมาจากการมีบรรพบุรุษร่วมกันมายาวนาน และสำนักสมัยใหม่ (Modernist) ที่มองว่าชาติไม่ได้เกิดจากอดีตและชาติจะเกิดมาจากสังคมสมัยใหม่อันได้แก่การปฏิบัติของความคิดปรัชญาและการเมือง

สมัยใหม่ที่จะเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่ความเหมือนกัน ความเป็นหนึ่งเดียวกัน และความเป็นมาตรฐานเดียวกัน เช่น ภาษา วัฒนธรรมและประเพณี (ธีรยุทธ บุญมี 2547 : 31)

นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ประเทศไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกซึ่งส่งผลกระทบต่อชนชั้นปกครองไทยในสองด้านด้วยกัน ในด้านหนึ่ง การคุกคามจากตะวันตกทำให้ชนชั้นนำไทยเกิดความรู้สึกว่าตนเองอาจจะต้องสูญเสียอำนาจให้แก่ผู้รุกรานซึ่งทรงพลังอย่างที่ไม่เคยประสบมาก่อน ในด้านที่สอง ความรู้สึกหวาดกลัวที่เกิดขึ้นก็ทำให้ชนชั้นปกครองของไทยเริ่มเกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะกระทำการเปลี่ยนแปลงอย่างตะวันตกด้วย และความรู้สึกอยากเป็นตะวันตกของชนชั้นปกครองไทยไทยนี้เริ่มจะปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่ชนชั้นปกครองของไทยเริ่มหันมาให้ความสนใจกับการเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ของตะวันตกมากขึ้นตั้งแต่ในส่วนของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการบ้านเมืองตามแบบประเทศตะวันตก รวมไปถึงเรื่องรสนิยมส่วนพระองค์ของเชื้อพระวงศ์จำนวนมาก จึงทำให้กระแสของการทำตามแบบอย่างตะวันตกนี้ขึ้นสู่จุดสูงสุดในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้จากความพยายามในเรื่องการปกครองที่มีการปรับเปลี่ยนแบบการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยไปสู่ความเป็นตะวันตก มีการส่งพระราชโอรสจำนวนมากไปศึกษาต่อยังประเทศยุโรปทั้งมีการปฏิรูปการศึกษาให้มีลักษณะใกล้เคียงกับแนวทางการศึกษาแบบตะวันตกมากขึ้นเพื่อผลิตบุคลากรที่สามารถสนองตอบต่อความต้องการของระบบราชการสมัยใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพยายามที่จะสถาปนาขึ้นด้วย (ยุทธพร อิศรรชัย 2549 : 308)

แม้ว่าการเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ จากตะวันตกอาจจะช่วยให้ชนชั้นปกครองของไทยสามารถพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตกได้อย่างรวดเร็ว แต่สิ่งหนึ่งที่เข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกับวิทยาการเหล่านี้ก็คือ แนวคิดทางการเมืองใหม่ ๆ ซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสถานะของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะแนวความคิดที่เรียกกันว่า “ปาลิเมนต์” (parliament) หรือ “รีพับลิค” (republic) ซึ่งเป็นแนวความคิดทางการเมืองการปกครองที่กำลังเฟื่องฟูในประเทศแถบยุโรปส่วนใหญ่ซึ่งในสมัยนั้นถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่ยากจะต้านทานที่สุด เนื่องจากเท่าที่ผ่านมาชนชั้นปกครองของไทยมักจะแสดงท่าทีชื่นชมกับความสำเร็จของตะวันตกอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้การปฏิเสธว่าระบอบการปกครองของไทยที่ใช้กันอยู่ในประเทศดังกล่าวเป็นระบอบการปกครองที่ไม่ดีโดยตัวมันเองจึงเป็นสิ่งที่กระทำไม่ได้ลำบากอย่างยิ่งจนทำให้ชนชั้นปกครองต้องหาทางออกให้ได้ว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้สังคมไทยเลือกรับความเป็นตะวันตกเฉพาะแต่ในส่วนที่ควรเลือกรับเอาไว้

กล่าวคือ การเป็นตะวันตกในลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกับเสถียรภาพของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และทำอย่างไรประเทศไทยจึงจะรับเอาความเจริญทางวัตถุแบบตะวันตกมาได้โดยไม่ทำให้คนไทยรุ่นใหม่นั้นไปนับถือเลื่อมใสในแนวคิดทางการเมืองแบบใหม่ที่อาจเป็นอันตรายต่อสถานะของพระมหากษัตริย์ไปด้วยเพื่อหาทางออกจากปัญหาเหล่านี้ วิธีการที่ชนชั้นปกครองเลือกที่จะนำมาใช้ในระยะแรก คือ การสร้างความแปลกแยกให้กับแนวคิดตะวันตกประเภทที่เป็นอันตรายต่อเสถียรภาพของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความพยายามในการสร้างความแปลกแยกให้กับแนวคิดทางการเมืองที่เป็นอันตรายเช่นนี้ เริ่มปรากฏให้เห็นเป็นครั้งแรกในพระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี ซึ่งในพระราชนิพนธ์ดังกล่าวแม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงปฏิเสธในคุณประโยชน์ของการปกครองแบบปาลิเมนต์และการมีโปลิติกัลปาร์ตี (Political party) แต่พระองค์ก็ทรงใช้วิธีการตำหนิว่าลัทธิดังกล่าวนี้เป็นของตะวันตกจึงเหมาะสมเฉพาะกับประเทศตะวันตกที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่ง และหากนำมาใช้กับประเทศไทยก็ย่อมต้องเกิดปัญหาตามมา (ยุทธพร อิศรชัย 2549 : 309)

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างความแปลกแยกให้กับแนวคิดที่เป็นอันตรายต่อสถานะของผู้ปกครอง ก็ยังเป็นวิธีการที่ถูกนำมาใช้อยู่อย่างต่อเนื่องและกลับมีการใช้มากขึ้นกว่าสมัยก่อนเนื่องจากสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในขณะนั้นกำลังอยู่ในภาวะที่ไม่มั่นคง อันเป็นผลมาจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ประชาชนมีการศึกษาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และแน่นอนว่าการเติบโตของคนกลุ่มนี้อาจทำให้ปัญหาของการขาดแคลนคนเข้ารับราชการลดลงไป แต่ผลเสียที่รัฐบาลไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ก็คือ การปฏิรูประบบการศึกษาได้ก่อให้เกิดราษฎรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ในเรื่องการเมือง ซึ่งต่อมาคนกลุ่มนี้เองได้กลายเป็นกำลังสำคัญในการวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินนโยบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรวมถึงสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ ประกอบกับในช่วงนั้นหนังสือพิมพ์การเมืองได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วเท่ากับเป็นการเร่งให้จิตสำนึกทางการเมืองและทัศนะเชิงวิพากษ์ของสามัญชนรวมถึงข้าราชการระดับกลางทั้งหลายที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ในช่วงต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าข้าราชการระดับกลางบางส่วนเริ่มมีความคิดทางการเมืองก้าวหน้าถึงขั้นที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแล้ว (ยุทธพร อิศรชัย 2549 : 309) และในสมัยนี้จึงเป็นสมัยที่ชนชั้นปกครองไทยพยายามนำเอาการสร้าง “ความแปลกแยก” มาใช้อยู่บ่อยครั้งกว่าในสมัยอื่น เริ่มตั้งแต่การสร้างนิยามของคำว่า “ชาติ” ขึ้นใหม่ ดังจะเห็นได้จากงานพระราชนิพนธ์ไม่ว่าจะ

เป็นลัทธิเอาอย่าง ความเป็นชาติอันแท้จริง ปลุกใจเสียป่า ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามในการตั้งเอาสถาบันพระมหากษัตริย์กลับเข้ามาอยู่ตรงแกนกลางของวาทกรรมชาติอีกครั้ง ด้วยการนิยามความหมายให้ “ชาติ” ในแบบใหม่จนทำให้บุคคลที่มีความคิดเป็นอื่นต้องถูกผลักออกจากพื้นที่ของ “ความเป็นชาติไทย” ที่ทรงกำหนดขึ้น และกลายสภาพไปเป็นคนอื่นของชาติไปในทันที (ยุทธพร อิศรชัย 2549 : 310)

จนกระทั่งใน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรซึ่งมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นข้าราชการพลเรือนและทหารได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ได้สะท้อนถึงแนวคิดประชาธิปไตยชาตินิยมแบบประชานิยม และแนวคิดสังคมนิยมที่ผสมผสานกันเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ของคณะราษฎรเป็นข้าราชการ จนทำให้ผันแปรไปสู่การปกครองแบบเผด็จการซึ่งอาศัยความคิดชาตินิยมมารองรับแบบเดียวกับที่เกิดขึ้นในเยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่น โดยจุดที่แตกต่างจากในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ การที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม ใช้แนวคิดชาตินิยมต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ เป็นชาตินิยมแบบประชานิยม ซึ่งเป็นแบบวัณชนธรรมนิยมชั้นสูงแบบใหม่คือตัดสินที่เป็นพื้นบ้านบางอย่าง เช่น กินหมาก นุ่งผ้าถุง และเอาสิ่งใหม่ซึ่งเป็นวัณชนธรรมใหม่ เช่น รำวง ชุดไทย การใส่หมวก และได้ตัดสินที่เจ้านายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้สร้างเอาไว้ อาทิ การนุ่งผ้าม่วงราชปะแตน ทิ้งไปด้วยเช่นกัน

แม้ว่าชาติจะเป็นเรื่องที่คลุมเครือ แต่ชาตินิยมก็เป็นขบวนการทางการเมืองที่ทรงพลัง ชาตินิยมทำลายความแตกต่างของผู้คนด้วยเหตุผลทางศาสนา ประเพณี สายเลือด ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และกวาดเอาคนหลายล้านคนเข้ามาอยู่ในหน่วยการคิดชนิดเดียวกัน ชาตินิยมได้กลายเป็นเครื่องมือที่ชนชั้นนำในหลายประเทศใช้เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงทางอำนาจที่เรียกว่า “ชาตินิยมโดยรัฐ” ก่อนที่จะเลยเถิดไปเป็นลัทธิฟาสซิสต์ เผด็จการขว้างจัด และการคลั่งเชื้อชาติในหลายกรณี เช่น ในกรณี 6 ตุลาคม 2519 ที่กลุ่มแนวคิดอนุรักษนิยมไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกระหิงแดง กลุ่มอภิรักษ์จักรี ที่มีแนวคิดชาตินิยมต่อต้านคอมมิวนิสต์ได้ใช้กำลังเข้าปะทะกับกลุ่มนิสิต นักศึกษา จนเกิดการใช้ความรุนแรงทางการเมืองขึ้น ประวัติศาสตร์ของขบวนการชาตินิยมจึงเป็นเรื่องของขบวนการทางการเมืองที่จะเป็นแบบใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นซ้าย ขวา อนุรักษนิยม เสรีนิยม ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองของแต่ละประเทศในแต่ละช่วงเวลา อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจเรื่องชาตินิยมไทยนั้น ยังคงผูกติดกับแนวการมองว่าชาตินิยมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐหรือที่เรียกว่า “ชาตินิยมโดยรัฐ” ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาข้อถกเถียงกันมาก ว่าเป็นการมองที่เน้นไปที่การกำเนิดของชาตินิยมมากเกินไปจนทำให้เห็นแต่ชาตินิยมในแง่ที่รัฐสร้างขึ้นโดยไม่ตระหนักว่าชาตินิยมเองก็อาจจะมีการผลิตซ้ำ ปรับเปลี่ยน

ถูกต่อต้าน ทำลาย ปฏิเสธ และได้รับการตัดต่อ แปรรูปจนกลายเป็น “ชาตินิยมของประชาชน” ได้ในท้ายที่สุดด้วยเช่นกัน (ยุทพร อิศรชัย 2549 : 313)

9. แนวคิดเทวราชา ธรรมราชา และจักรพรรดิราชา

แนวคิดทางการเมืองและสังคมของไทยในสมัยโบราณซึ่งได้ตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและมีอิทธิพลต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยสืบมาตราบจนปัจจุบัน ได้แก่ คติเทวราชา และธรรมราชามีรากฐานมาจากจักรวาลวิทยา (cosmology) แบบฮินดูและแบบพุทธจักรวาลวิทยาในศาสนาทั้งสองนี้ แตกต่างกันในรายละเอียด เช่น จักรวาลวิทยาแบบฮินดูมีชมพูทวีปอยู่กลางแต่จักรวาลวิทยาแบบพุทธ (คือไตรภูมิ) ชุมพูทวีปตั้งอยู่ทางใต้ของเขาพระสุเมรุ อย่างไรก็ตามทั้งจักรวาลวิทยาแบบฮินดูและแบบพุทธคล้ายคลึงกัน คือ มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล เทพเจ้าหรือเทวดาที่มีสถานภาพต่างกันสถิตอยู่บนชั้นต่าง ๆ ของเขาพระสุเมรุ มนุษย์อยู่ในทวีปต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างกันและชมพูทวีปเป็นที่อยู่ของมนุษยชาติ ซึ่งตามคติฮินดูจะมีเทพเจ้าอวตารมาเป็นพระรามหรือรามาริบัติ ธรรมราชาเป็นผู้ปกครองโดยที่ “รามาริบัติ” และจักรพรรดิราชาหรือธรรมราชาล้วนทำหน้าที่ดูแลให้คนทั้งหลายประพฤติตามหลักธรรมของศาสนา หากผู้ใดประพฤติผิดหลักธรรมก็จะถูกลงทัณฑ์โดย “รามาริบัติ” และจักรพรรดิราชา หรือธรรมราชาจะทรงดูแลให้การตัดสินใจคดีความเป็นไปอย่าง “ยุติธรรม” คือ เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักธรรมนั่นเอง (อรธจักร สัตยานุรักษ์ 2549 : 279)

9.1 แนวคิดเทวราชา

แนวคิดเทวราชาของไทยได้รับอิทธิพลจากกัมพูชา เป็นคติที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดูนิกายไวษณพซึ่งนับถือพระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าสูงสุด ดังนั้นจึงถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระวิษณุที่อวตารลงมาปกครองเพื่อปราบทุกข์เข็ญให้คนทั้งหลายได้อยู่เย็นเป็นสุข แนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ตามคตินี้มีแหล่งที่มาจากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์หรือรามเกียรติ์ ซึ่งแพร่หลายไปในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น ในภาคอีสานมีวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง “พระลักษมณ์ พระราม เป็นต้น คติเทวราชาที่นับถือพระวิษณุเป็นเทพเจ้าสูงสุดทำให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระรามหรือ “รามาริบัติ” และมีพระราชพิธีต่าง ๆ ที่จะทำให้คนทั้งหลายรับรู้ถึงความเป็นเทวราชาที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ของไทยเน้นการทำหน้าที่ของข้าราชการและทหารด้วยความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นพิเศษ ดังนั้น ศีลธรรมในข้อ “ความจงรักภักดี” “ความกตัญญูต่อบุคคล” และ “ความซื่อสัตย์สุจริต” ที่คนทั้งหลายควรมีต่อพระมหากษัตริย์จะได้รับการเน้นเป็นอย่างมากและเมื่อพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่เสด็จขึ้น

ครองราชย์สมบัติจะมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่พราหมณ์ในพระราชสำนักเป็นผู้ประกอบพระราชพิธีเพื่ออภิเษกพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นเป็นเทพเจ้า มีพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางเข้าร่วมในพระราชพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งทำให้ได้รับรู้ถึงความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์ และเพื่อความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์เป็นที่ตระหนักอยู่เสมอ จึงมีพระราชพิธีที่ตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์เป็นระยะ ๆ พระราชวังและเครื่องราชูปโภคทั้งปวงถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การหมอบกราบ การใช้ราชาศัพท์ซึ่งเป็นภาษาเขมร และการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ อันเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ล้วนเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ที่ซับซ้อน ซึ่งการสำนึกว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์และการประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ หมายถึงการที่ทุกคนในรัฐยอมรับพระราชอำนาจของพระองค์ในฐานะเทพเจ้าตลอดไป (อรรถจักร สัตยานุรักษ์ 2549 : 279)

9.2 แนวคิดธรรมราชาและจักรพรรดิราชา

แนวคิดธรรมราชาและจักรพรรดิราชา ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจักรพรรดิราชาหรือเป็นธรรมราชาเป็นคติที่มาจากพระพุทธศาสนา ราชอาณาจักร ล้านนา ล้านช้าง สุโขทัย และอยุธยา นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ล้วนได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ ทำให้คติที่ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจักรพรรดิหรือเป็นธรรมราชาแพร่หลายเป็นที่ยอมรับทั่วไป

แนวคิดธรรมราชาและจักรพรรดิราชามีความคล้ายคลึงกันในแง่ที่คิดว่าพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นผู้นำหรือเป็นประธานในการจรรโลงธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนในระหว่างที่ชมพูทวีปปราศจากพระพุทธเจ้านั้นคือการดูแลให้คนทั้งหลายในรัฐประพฤติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญให้ทาน ดำเนินชีวิตโดยประกอบกุศลธรรม ละเว้นจากการประพฤติชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ โดยจะทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาให้มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์หรือพระรัตนตรัยที่จำเป็นสำหรับการที่คนทั้งหลายจะเลื่อมใสในพุทธศาสนาเกิดความเข้าใจธรรม และมีโอกาสสร้างกองการกุศลเพื่อจะบรรลุลความหลุดพ้น คือ พระนิพพาน หากผู้ใดประพฤติผิดหลักธรรม พระจักรพรรดิหรือพระธรรมราชาก็จะทรงทำหน้าที่ตัดสินคดีความและลงทัณฑ์แก่ผู้กระทำความผิดอย่างยุติธรรมเพื่อมิให้ผู้นั้นกระทำความผิดหรือความชั่ววนต้องตกไปสู่อบายภูมิคือนรกภูมิต่าง ๆ และไม่มีโอกาสบรรลุดุคติของชีวิตคือพระนิพพาน (อรรถจักร สัตยานุรักษ์ 2549 : 281)

10. สัญวิทยา (Semiology)

10.1 ความหมายและความสำคัญของสัญญาณ (Sign)

ทฤษฎีสัญวิทยาที่แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า "Semiology" นั้น สามารถถอดความหมายจากรากศัพท์เดิมได้ว่าเป็น "ศาสตร์แห่งสัญญาณ" (Science of sign) ซึ่งอาจอธิบายว่าทฤษฎีสัญวิทยามีลักษณะเหมือนทฤษฎีทั่ว ๆ ไปที่พยายามอธิบายต่อสิ่งที่เรียกว่า "สัญญาณ" หรือหากจะพูดให้เป็นภาษาชาวบ้านก็คือศาสตร์ที่พยายามอธิบายถึงวัฏสงสารของสัญญาณ คือ การเกิดขึ้น การพัฒนา การแปรเปลี่ยน รวมทั้งการเสื่อมโทรมตลอดจนการสูญสลายของสัญญาณหนึ่ง ๆ ที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและมีระบบระเบียบ (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 80)

อาจกล่าวถึงความหมายของสัญญาณได้ว่าสัญญาณ (Sign) หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมาย (meaning) แทนของจริง ตัวจริง (Object) ในตัวบท (text) และในบริบท (context) หนึ่ง ๆ เราสามารถเข้าใจสัญญาณหรือ Sign ได้เพราะเราสามารถทำให้แตกต่างหรือแยกแยะสัญญาณตัวหนึ่งออกจากสัญญาณตัวอื่น ๆ ได้ และคำต่าง ๆ จึงอาจได้รับการสะกดต่างไปจากคำอื่น ๆ หรือแม้จะสะกดเหมือนกันแต่ความหมายอาจแตกต่างกันไปตามบริบทที่แวดล้อมสัญญาณนั้น และบริบทที่แวดล้อมสัญญาณนั้นเองที่มีความสำคัญในการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาณและบริบท เช่น นักพิราบ ถือได้ว่าเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อมีการนำเอานักพิราบมาใช้ในการส่งข้อความข่าวสารให้แก่ผู้รับแล้ว จากนั้นซึ่งเป็นเพียงสัตว์ปีกชนิดหนึ่งกลับถูกเปลี่ยนเป็นสัญลักษณ์แห่งการสื่อสารไปในทันที และเมื่อเรานึกเสือ (tiger) ก็มักจะเห็นเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ดุร้ายและมีสีขาแต่เมื่อเรากล่าวว่า "เสือผู้หญิง" เราจะเชื่อมโยงคำว่า เสือกับบริบทที่แวดล้อมได้แก่คำว่า "ผู้หญิง" และทำให้เกิดการแยกแยะจนได้ความหมายใหม่ว่า หมายถึง ผู้ชายที่มีพฤติกรรมเจ้าชู้เห็นผู้หญิงเป็นดอกไม้ริมทาง" (กาญจนา แก้วเทพ 2543 : 80)

10.2 ประวัติความเป็นมาของทฤษฎี

ผู้บุกเบิกทฤษฎีสัญวิทยามี 2 ท่าน คือ ท่านแรก คือ เฟอร์ดินานท์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่มีชีวิตอยู่ราวปลายศตวรรษที่ 19 ตอนต้นศตวรรษที่ 20 ที่ได้รับการยกย่องภายหลังว่าเป็นบิดาแห่งสัญศาสตร์ ท่านที่สองคือ ซี ไพรซ์ (C. Peirce) นักปรัชญาด้านภาษาชาวอเมริกัน

เฟอร์ดินานท์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ทำงานด้านภาษาศาสตร์เช่นเดียวกับนักภาษาศาสตร์คนอื่น ๆ คือ ศึกษา "ภาษา" ในฐานะระบบสัญญาณอย่างหนึ่งแต่จุดที่

ทำให้แตกต่างจากนักภาษาศาสตร์ในขณะนั้นก็คือ เดอ โซซูร์ ได้ขยายวัตถุดิบในการศึกษาออกไปให้กว้างขวางกว่า “ภาษา” เขาได้เสนอว่ายังมีระบบสัญลักษณ์รูปแบบอื่น ๆ ที่สามารถจะแสดงความหมายและความคิดของผู้ส่งสารได้ ไม่ว่าจะเป็นภาษาใบ้ พิธีกรรม สัญลักษณ์อาหาร อากาเรเจ็บป่วย ฯลฯ กล่าวอย่างง่ายที่สุดก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถเป็นสัญลักษณ์ได้หากถูกนำมาใช้แสดงความหมายได้ (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 82)

ซี ไพรซ์ ให้ความหมายของ “สัญลักษณ์” ว่า คือสิ่งที่มีความหมายมากกว่าตัวของมันเอง (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 84) และสัญลักษณ์หนึ่งจะมีองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) เช่น เมื่อเรายกมือขึ้นพนมระหว่างอก (Signifier) ก็จะมี ความหมายถึงการแสดงความเคารพ (Signified)

10.3 แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา ประกอบด้วย สัญลักษณ์ (Sign)

ความสัมพันธ์ (Relation) ลักษณะส่วนตัวและส่วนรวมของสัญลักษณ์ (Private/Public) รหัส (Code) สัญลักษณ์ (Sign) คือ สิ่งที่มีความหมายมากกว่าตัวของมันเอง เช่น รูปผู้หญิง-ผู้ชาย ที่ติดอยู่หน้าห้องน้ำไม่ได้หมายถึงแค่รูปผู้หญิงผู้ชายเท่านั้นแต่รูปผู้หญิงได้หมายถึง “ห้องน้ำสำหรับผู้หญิงเท่านั้น” ส่วนรูปผู้ชายก็หมายถึง “ห้องน้ำสำหรับผู้ชายเท่านั้น” (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 85)

10.4 องค์ประกอบของสัญลักษณ์

องค์ประกอบของสัญลักษณ์ตามแนวคิดของเดอ โซซูร์ แบ่งได้ 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นส่วนของบรรดาของจริงหรือสิ่งที่อ้างอิงทั้งหลาย (Reference) ส่วนที่สอง คือ “ตัวหมาย” และส่วนที่สาม คือ “ตัวหมายถึง” เช่น สัญลักษณ์ของขวด ประกอบด้วย 1. ขวดแก้วจริง ๆ ที่เป็น “ของจริง” ส่วนที่สองเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นตัวหมายของขวดที่แทนตัวจริง ก็คือ เสียง หรือ ภาษาต่าง ๆ ที่ใช้สื่อแทนความหมายของขวดนั่นเอง เช่น คำว่า ขวด ออกเสียงว่าขวดในภาษาไทยหรือ “bottle” และ “Bouteille” ในภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส หรือเป็นภาพวาดของขวดแทนก็ได้ ส่วนที่สามเมื่อเราเข้าใจความหมายของตัวหมายเกิดแนวคิดจินตนาการของ “ขวด” ขึ้นมาในหัวสมองหรือความคิดคำนึงที่เราเข้าใจ “เป็นภาพในใจหรือภาพในความคิด” เมื่อนั้นก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ตัวหมายถึง” (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 85)

10.4.1 ความสำคัญของสัญลักษณ์

ทฤษฎีสัญลักษณ์นั้นแตกต่างจากภาษาศาสตร์ที่มีมาก่อนหน้านั้น คือ ขยายขอบเขตของสิ่งที่สามารถจะมีความหมายให้กว้างขวางออกไปจากภาษาเท่านั้นทุกสิ่งทุกอย่างหากใคร่เข้ามาอยู่ในแวดวงของการให้ความหมายแล้วจะมีคุณสมบัติเป็นสัญลักษณ์ได้ทั้งสิ้น เช่น หมุดที่ตอกอยู่หน้าลานพระบรมรูปทรงม้า เสาชิงช้า โตรัศมีมือถือ ภาพโฆษณา

ในโทรทัศน์ ฯลฯ ดังนั้น วิธีการวิเคราะห์สัญลักษณ์และรหัสจึงขยายขอบเขตและความสำคัญออกไปอย่างกว้างขวางมาก สิ่งที่น่าสนใจศึกษาทุกชนิดเราเรียกว่า “ตัวบท” (Text) (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 88)

10.4.2 คำถามหลักของการศึกษาสัญลักษณ์

ในฝ่ายของผู้สร้างสรรค์สัญลักษณ์นั้น เราจะตั้งคำถามว่า ความหมายที่อยู่ในสัญลักษณ์ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างไร เหตุใด การยกมือชูนิ้วขึ้น 2 นิ้ว จึงมีความหมายเท่ากับชัยชนะได้และในขั้นตอนต่อมาก็คือผู้สร้างสัญลักษณ์นั้นมีวิธีการถ่ายทอดความหมายไปยังผู้รับสารอย่างไร เช่น เซอร์ซิล ใช้วิธีการอะไรในบริบทอย่างไรที่ทำให้ชาวโลกเข้าใจว่าการยกนิ้ว 2 นิ้วของเขานั้นมีความหมายว่าอะไร ส่วนในฝ่ายของผู้รับสารนั้นเราก็จะตั้งคำถามในขั้นตอนของการรับสัญลักษณ์มาว่าผู้รับสารถอดความหมายออกมาจากสัญลักษณ์ดังกล่าวได้อย่างไร และดังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายถึงแล้วว่า มิใช่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหากว่า จะต้องเรียนรู้ เราจึงสามารถศึกษาได้ว่าผู้รับสารเรียนรู้ได้อย่างไร ซึ่งคำตอบเบื้องต้นในขณะนี้ก็คือ สิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารที่เอื้ออำนวยให้กระบวนการส่งและรับความหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ก็คือทั้งสองฝ่ายจะต้องมี “รหัส” อันเดียวกัน (กาญจนา แก้วเทพ 2541: 88)

ความสัมพันธ์ (Relations)

ความสำคัญของ “ความสัมพันธ์” ในขณะที่สรรพสิ่งทุกอย่างรวมทั้งสัญลักษณ์จะประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ ส่วนประกอบย่อยและความสัมพันธ์ซึ่งความสัมพันธ์มักจะถูกมาใช้อธิบายเรื่อง “ความหมาย” ในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ ข้อเท็จจริงที่ว่าไม่มีอะไรมีความหมายในตัวเอง และไม่ใช่ว่าตัวเนื้อหาที่กำหนดความหมายแต่ทว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นจะมีความหมายต่อเมื่อนำไปสัมพันธ์กับระบบอีกระบบหนึ่งต่างหาก ดังนั้น การกล่าวว่าสมศักดิ์มีเงิน 1 ล้านบาท จึงให้ความหมายไม่ได้ว่า สมศักดิ์รวยหรือจน จนกว่าจะเอาสมศักดิ์ไปเทียบกับคนงานในโรงงานหรือเศรษฐีพันล้าน (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 89)

คู่ของความสัมพันธ์ที่ช่วยให้เห็นความหมายได้ชัดเจนที่สุดก็คือความสัมพันธ์คู่ตรงข้าม หากนำ “ขาว” มาเข้าคู่กับ “ดำ” จึงจะอ่านความหมาย “ขาว” ได้ชัดเจนที่สุดและนี่เป็นหลักโดยทั่วไปของการสร้างตัวละครแบบ “พระเอก-ผู้ร้าย” ขึ้นมา ซึ่งผู้ร้ายทำหน้าที่เป็นคู่ตรงกันข้ามที่ช่วยให้ความหมายของพระเอกเด่นชัดขึ้นมาเหมือนดังที่ภาชีตไทยกล่าวไว้ว่าแกงจืดจึงรู้คุณเกลือ ยังมีความสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นสิ่งที่สัญลักษณ์วิพากษ์วิจารณ์ก็คือ ความสัมพันธ์

ระหว่าง "ตัวบท" กับ "บริบท" หรือ "บริบท"² (Context) คำว่า "Con" หรือ "บริ"³ นั้นมีความหมายถึงสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ดังนั้น Context หรือ บริบท จึงหมายถึงสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวบทนั่นเอง (กาญจนา แก้วเทพ 2541: 92)

รหัส (Code)

รหัสในชีวิตประจำวันในที่นี้เราจะลองไม่เริ่มต้นการทำความเข้าใจกับ "รหัส" ด้วยวิธีการให้คำนิยาม แต่จะเริ่มด้วยวิธีการเดินตรงเข้าสู่สัมผัสกับ "ตัวรหัส" โดยตรงอันที่จริงในวิธีการใช้ชีวิตของเราทุกวันนี้ล้วนถูกควบคุมหรือกำกับอยู่ด้วยรหัสต่าง ๆ ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นการพูด การยิ้ม การพยักหน้า การกิน การนอน ฯลฯ หากทว่าพวกเราต่างมีสภาพเหมือนปลาที่อยู่ในน้ำ จึงมองไม่เห็นน้ำ เช่นเดียวกับที่เราจมอยู่ในรหัส จึงมองไม่เห็นรหัสเช่นกัน การที่จะมองเห็นรหัสนั้นจึงเกิดขึ้นเมื่อเราเปลี่ยนสภาพการณ์ใหม่ ๆ เช่น เวลาที่เรานั่งดูการเล่นไฟที่เราไม่รู้จักรกฎกติกามาก่อน หลังจากที่นั่งดูหน่วยย่อย ๆ ของการเล่นไฟ เช่น จำนวนไฟที่แจกให้ผู้เล่นแต่ละคน การทิ้งไฟ การเก็บไฟ ฯลฯ หลังจากนั่งดูไปได้สัก 2-3 รอบ เราก็จะเริ่มจับกฎเกณฑ์กติกาของการเล่นไฟนั้นได้ กฎกติกาที่ว่านี้คือ รหัส

คำนิยามของรหัส

เบอร์เกอร์ (Berger) กล่าวว่า รหัสเป็นแบบแผนขั้นสูงที่ซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ต่าง ๆ หรือพูดง่าย ๆ ว่าเราจะนำเอาสัญลักษณ์ย่อยต่าง ๆ มาสัมพันธ์กันอย่างไร แบบแผนนี้จะทำหน้าที่เป็นโครงสร้างที่อยู่ในหัวสมองของเราและจะทำงานในการรับรู้และตีความเมื่อเราเปิดรับสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น รหัสเรื่องการนับญาติที่แฝงฝังอยู่ในหัวสมองของคนไทย และเป็นตัวกำหนดว่าเมื่อเราเจอญาติคนใหม่สายพ่อที่เป็นผู้หญิงเราจะขานสรรพนามของญาติว่าอย่างไร(กาญจนา แก้วเทพ 2541: 95)

อาจสรุปความหมายของการศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ได้ว่าเกี่ยวข้องกับ 3 เรื่อง (กาญจนา แก้วเทพ 2543 : 6) คือ

² บริบท ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หน้า 608 หมายถึง คำหรือข้อความแวดล้อมเพื่อช่วยให้เข้าใจความหมาย หรือ บริบท

³ บริ อ่านว่า ปะ-ริ ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หน้า 670 หมายถึง เป็นอุปสรรคในภาษาบาลีสันสกฤต , ใช้นำหน้าศัพท์อื่นแปลว่า รอบ เช่น ปริมาณ

1. **ตัวสัญลักษณ์ (sign)** สัญลักษณ์ครอบคลุมการศึกษาถึงสัญลักษณ์ทุกประเภท อันเป็นผลผลิตทางความคิดและการสร้างของมนุษย์ โดยจะสนใจวิธีการสืบทอดความหมายของสัญลักษณ์นี้ ซึ่งหมายรวมถึงความจำเป็นต้องเข้าใจในตัวมนุษย์ผู้สร้างสัญลักษณ์นั้นด้วย

2. **รหัส/ระบบ (code/system)** เพราะการใช้สัญลักษณ์ไม่ได้เกิดขึ้นตามยถากรรมแต่การจัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบ ระบบที่นำสัญลักษณ์มาประกอบเข้าด้วยกันเรียกว่า “รหัส” (code) ซึ่งมีมากมายหลายประเภท แต่ละประเภทมีคุณสมบัติต่างกัน

3. **วัฒนธรรม (culture)** เพราะสัญลักษณ์นั้นเป็นผลิตรกรรมของมนุษย์ (man-made) ดังนั้นจึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม ทั้งสัญลักษณ์และรหัสจึงถูกสร้างถูกใช้และทำงานอยู่ได้ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง ๆ เท่านั้น หากเปลี่ยนบริบทไป สัญลักษณ์และรหัสนั้นก็จะเปลี่ยนแปลงความหมายไปและในขณะที่สัญลักษณ์และรหัสอยู่ได้ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง ๆ นั้น ในทางกลับกันวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยสัญลักษณ์และรหัสนั้นเช่นกัน ในการวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์จึงจำเป็นต้องรู้จักและเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมที่เป็นบ่อเกิดของสัญลักษณ์และรหัสนั้นด้วย

10.5 วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายของสัญลักษณ์

สัญลักษณ์มีอยู่มากมายหลายรูปแบบและมีพลวัตอยู่ในตัวของมันเอง นักวิชาการด้านสัญลักษณ์เสนอวิธีการเข้าสู่ความหมายของสัญลักษณ์ในแนวทางที่แตกต่างกัน ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ 2543 : 34-46)

วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายโดยพิจารณาจากประเภทความหมาย มีอยู่สองวิธี คือค้นหาความหมายโดยอรรถและค้นหาความหมายโดยนัย โดยโรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

10.5.1 ความหมายโดยอรรถ (denotative meaning) หรือที่นักวิชาการไทยบางท่านใช้ในคำศัพท์ที่ว่า “ความหมายตรง” ความหมายในลักษณะนี้เป็นตัวหมายถึงที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างภววิสัย (objective) เป็นความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษร เป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันเป็นส่วนใหญ่และยอมรับกันโดยทั่วไป ถือเป็นความหมายขั้นแรกที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างที่ชัดเจนคือความหมายที่ระบุอยู่ในพจนานุกรม เช่น แม่ หมายถึงสตรีผู้ให้กำเนิดลูก เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 98)

10.5.2 ความหมายโดยนัย (connotative meaning) หรือความหมายแฝง ความหมายนี้อยู่ในลักษณะเป็นตัวหมายถึงที่ถูกสร้างขึ้นมาตรงข้ามกับความหมายโดยอรรถ เพราะถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างเป็นอัตวิสัย (subjective) ไม่ว่าจะเป็นอัตวิสัยในระดับบุคคล

หรือระดับสังคมที่เราเรียกกันว่า ค่านิยมของแต่ละสังคม ดังตัวอย่างในระดับบุคคล เช่น เมื่อกล่าวถึง “แม่” บางคนนึกถึงความอบอุ่น ในขณะที่อีกคนหนึ่งนึกถึงความเข้มงวด ในขณะที่ตัวอย่างของอัตวิสัยระดับสังคมนั้น คือ ในสังคมไทย จีน อินเดีย อเมริกัน จะให้ความหมายโดยนัยที่มีต่อ “แม่” แตกต่างกันไป โรลิ่งด์ บาร์ตส์ เรียกความหมายโดยนัยนี้ว่าเป็นความหมายชั้นที่สองซึ่งความหมายที่สองนี้เองที่นักสัญวิทยาสนใจที่จะวิเคราะห์ในทุก ๆ สัญญะนั้น จะต้องประกอบด้วยความหมายทั้งสองนั้นควบคู่กันไปเสมอ เพียงแต่ในสัญญาแต่ละประเภทอาจจะมีสัดส่วนของความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัยในสัดส่วนที่ต่างกันออกไป เช่น ในสัญญาด้านวิทยาศาสตร์ จะมีสัดส่วนของความหมายโดยอรรถสูงมีความหมายโดยนัยน้อย ในขณะที่สัญญาด้านศิลปะจะมีสัดส่วนตรงกันข้ามกัน

10.6 วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายโดยพิจารณาวิธีการถ่ายโอนความหมาย ซึ่งมี อยู่ด้วยกันสองวิธีการ คือ metaphor และ metonymy ดังนี้

10.6.1 Metaphor เป็นวิธีการถ่ายโอนความหมายโดยเลือกเอาสัญญะ 2 ตัว มาเข้าคู่กัน (associate) โดยที่สัญญะตัวหนึ่งจะมีความหมายที่เป็นที่ยอมรับและรับรู้โดยทั่วไปอยู่แล้ว ในขณะที่อีกสัญญะหนึ่งซึ่งนำมาควบคู่กันนั้นยังไมรู้ความหมาย แต่หลังจากมีการนำเอามาคู่กันแล้ว ความหมายจากสัญญะตัวแรกก็จะถูกถ่ายโอนมายังสัญญะตัวหลังได้ วิธีการเช่นนี้เรียกกันในภาษาไทยว่า “อุปมาอุปไมย” มักจะพบในสัญญาที่เป็นภาษาเขียนมากกว่าในภาษาภาพ

10.6.2 Metonymy เป็นวิธีการถ่ายโอนความหมายโดยเลือกเอาส่วนย่อยส่วนหนึ่งมาแทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมดเป็นการถ่ายทอดความหมายระหว่างสัญญะที่อยู่ในส่วนเดียวกัน ต่างจาก Metaphor ที่ถ่ายโอนความหมายจากสัญญะที่อยู่คนละส่วนกัน ตัวอย่างเช่น การใช้สัญลักษณ์แทนเมืองต่าง ๆ เช่น เทพีสันติภาพนิวยอร์กแทนประเทศอเมริกา หอไอเฟลแทนปารีส ประเทศฝรั่งเศส ฯลฯ โดยในขณะที่ Metonymy ก็คือ กระบวนการเลือกและตัดสินใจว่าเลือกส่วนย่อยส่วนใดมาแทนความเป็นจริง (ส่วนรวมทั้งหมด) ซึ่งเป็นประเด็นที่นักสัญวิทยาผู้มุ่งค้นหาคำตอบว่าทำไม เหตุใด จึงเลือกใช้และไม่ใช้ส่วนย่อยส่วนใดส่วนหนึ่ง (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 99)

10.7 วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายโดยพิจารณาวิธีการจัดระบบของสัญญาณมีอยู่ด้วยกัน 2 วิธีการ คือ การวิเคราะห์แบบ Syntagmatic หรือ Diachronic และการวิเคราะห์แบบ Paradigmatic หรือ Synchronic

10.7.1 การวิเคราะห์แบบ Syntagmatic หรือ Diachronic คือ หลักของการวิเคราะห์แบบที่เน้นลำดับขั้นหรือระยะเวลาของเหตุการณ์หรือการปรากฏของสัญญาณเป็นเรื่องของการประกอบสัญญาณย่อย ๆ เข้าด้วยกันตามลำดับขั้นตอนเพื่อให้ได้ความหมายตามที่ต้องการ เพราะหากมีการสลับขั้นตอนอาจทำให้ความหมายเปลี่ยนไป หรือแม้กระทั่งไม่อาจสื่อความหมายใด ๆ ได้เลย ซึ่งการวิเคราะห์แบบ Syntagmatic จะพบมากในการเล่าเรื่อง (narration) เนื่องจากโครงสร้างของการเล่าเรื่องนั้นจะกำหนดขั้นตอนของเหตุการณ์ไว้อย่างเด่นชัด สลับสับเปลี่ยนกันไม่ได้

10.7.2 การวิเคราะห์แบบ Paradigmatic หรือ Synchronic เฟอร์ดินานด์ เดอร์ ไชธูร์ ได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์ Synchronic เอาไว้ว่า “เป็นการหาแบบแผนที่ซ่อนเร้นของคู่ตรงกันข้ามและสร้างความหมายขึ้นมา” ทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ “ความหมาย” ที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า “หากปราศจากความแตกต่าง ความหมายก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย” หากปราศจากสีดำ สีขาวก็ไม่มี ความหมาย หากไม่มีลักษณะยั่วยวนทางเพศของนางผู้ร้ายแล้วการรบกวนลงตัวของนางเอกก็ไร้ความหมาย (กาญจนา แก้วเทพ 2541 : 99)

11. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิบูลย์ หัตถกิจโกศล เป็นผู้ศึกษาเกี่ยวกับอนุสาวรีย์ในเชิงการเมืองคนแรกในงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขารัฐศาสตร์การปกครอง เรื่องอนุสาวรีย์ไทย : การศึกษาในเชิงการเมือง ใน พ.ศ. 2527 การศึกษาเกี่ยวกับอนุสาวรีย์นี้ พิบูลย์ หัตถกิจโกศล มุ่งศึกษาถึงการกำเนิดแห่งอนุสาวรีย์ โดยเริ่มจากการก่อสร้างการขออนุญาตก่อสร้างตลอดจนการได้มาซึ่งแหล่งเงินทุนก่อสร้าง ผลการศึกษาทำให้ทราบว่ากระบวนการสร้างอนุสาวรีย์ได้ถูกใช้เกี่ยวข้องกับการเมืองไทยมาโดยตลอด ทั้งในด้านการถูกใช้เพื่อหาผลประโยชน์ทางการเมืองและในการหล่อหลอมกล่อมเกล่าประชาชน โดยตัวอนุสาวรีย์เองสามารถสะท้อนให้เห็นค่านิยม ความคิด ความเชื่อของผู้มีอำนาจและประชาชนในแต่ละยุคสมัยที่อนุสาวรีย์แห่งนั้นเกิดขึ้น ความคิดที่มีบทบาทสำคัญที่สุดที่แสดงผ่านอนุสาวรีย์ คือ ความคิดที่มุ่งให้ความสำคัญกับสถาบันกษัตริย์ราชวงศ์จักรี ความคิดที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ ความคิดทหารนิยม และความคิดชาตินิยมที่เป็น

ประโยชน์โดยตรงต่อกลุ่มทหาร ส่วนความคิดที่ปรากฏผ่านอนุสาวรีย์น้อยที่สุดคือ ความคิดทางด้านประชาธิปไตย (พิบูลย์ หัตถกิจโกศล 2527 : 7)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของอนุสาวรีย์ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และรัฐชาติ ใน พ.ศ. 2533 โดยเชื่อว่าอนุสาวรีย์เป็นอดีตร่วมกันอีกชนิดหนึ่งคือ อดีตที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐสองชนิด คือ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และรัฐชาติ อนุสาวรีย์เป็นการเลือกหยิบเอาประวัติศาสตร์ส่วนที่รัฐจะใช้ประโยชน์มาสร้างให้เป็นรูปธรรมเข้าถึงได้ง่าย เราอารมณ์ได้ดีทำให้อนุสาวรีย์ตั้งอยู่ในที่สาธารณะ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2538 : 93-94)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ศึกษาเกี่ยวกับการปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431 โดยทำการศึกษาในสมัยตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่พระองค์ทรงดำเนินนโยบายรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง เนื่องจากประเทศสยามขณะนั้นมีการปกครองที่หละหลวม ทรงทำสัญญากับอังกฤษเกี่ยวกับเรื่องการจัดสถานไวซ์กิงส์ที่เชียงใหม่ เป็นโอกาสก้าวแรกให้พระองค์ได้ทรงขยายพระราชอำนาจขึ้นไปควบคุมการปกครองของเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และเมืองขึ้นของนครเหล่านี้ ระหว่างเวลาที่มีการขยายอำนาจส่วนกลางกำลังดำเนินไปด้วยดีนั้น พวกโจรจีนซึ่งเรียกว่าฮ่อก็ยกกันเข้ามาปล้นสะดมในเขตลาวตอนเหนืออันเป็นดินแดนที่รัฐบาลสยามกำลังพยายามดึงเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลกลางอย่างใกล้ชิดเช่นกันและยังเป็นดินแดนที่ฝรั่งเศสซึ่งมีอาณานิคมอยู่ใกล้เคียงกำลังหวังจะขยายอิทธิพลเข้ามาอีกด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ส่งกองทัพไปปราบปรามหลายครั้ง แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2430-2431 ฝรั่งเศสแทรกแซงดินแดนสิบสองจุไทยโดยใช้กำลังทหารและการดำเนินงานทางการทูตสนับสนุน ฝรั่งเศสจึงสามารถบังคับให้แม่ทัพไทยที่ยกไปยังแคว้นนั้นลงนามในสัญญามอบสิทธิปกครองให้ฝรั่งเศสเฉพาะในดินแดนนั้นเป็นเวลาชั่วคราว จนถึง พ.ศ. 2436 ไทยก็ต้องยอมยกสิบสองจุไทยให้แก่ฝรั่งเศสไปเป็นทางการพร้อมทั้งดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2509 : บทคัดย่อ)

สายพิน แก้วงามประเสริฐ ศึกษาภาพลักษณ์ท้าวสุรนารีในประวัติศาสตร์ไทย ใน พ.ศ. 2537 ถูกยืนยันโดยมีอนุสาวรีย์เป็นหลักฐานที่ยืนยันความชอบธรรมของฐานะ "วีรสตรี" ตลอดจนมีการผลิตซ้ำของงานเขียนที่กล่าวอ้างถึงวีรกรรมของคุณหญิงโม ซึ่งการปรากฏตัวของอนุสาวรีย์คุณหญิงโม เมื่อ พ.ศ. 2477 เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์กบฏบวรเดช เมื่อ พ.ศ. 2476 ซึ่งทำให้นักรบต้องถอยทัพจำเป็นต้องสร้างภาพลักษณ์ของเมืองให้อยู่ในฐานะเมืองของผู้ที่จงรักภักดีต่ออำนาจรัฐส่วนกลาง ขณะเดียวกันนี้ทำให้รัฐตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับท้องถิ่น รัฐจึงอนุมัติให้สร้างและให้ความสนับสนุนการก่อสร้างอนุสาวรีย์นี้เสร็จสิ้น

ภายใน 3-4 เดือน และนอกจากนี้ด้วยเหตุที่อนุสาวรีย์เป็นงานศิลปะที่มีความคิดที่ผู้สร้างต้องการจะสื่อสารกับผู้พบเห็นอยู่ด้วย “สาร” ที่อนุสาวรีย์นี้ต้องการจะสื่อจึงปรากฏในรูปลักษณะของอนุสาวรีย์ เช่น ความคิดเกี่ยวกับฐานะที่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับระบอบประชาธิปไตยและการสร้างความมั่นคงให้กับรัฐบาลด้วยการปลูกความคิดชาตินิยมให้เกิดขึ้นกับประชาชน (สายพิน ถ้วนงามประเสริฐ 2537 : บทคัดย่อ)

มาลินี คุ่มสุภา ได้ศึกษาเกี่ยวกับอนุสาวรีย์เรื่อง “นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย” ใน พ.ศ. 2541 เป็นการค้นหาคำตอบว่าการเมืองจากวัตถุหรือลักษณะทางรูปธรรมที่มีความชัดเจน ซึ่งประเด็นการศึกษาอยู่ที่ “ทำการศึกษาหาความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลาต่าง ๆ บนคำถามที่ว่า หากมีการเปลี่ยนแปลงความหมายไปจากเริ่มต้นปรากฏอยู่นั้น ความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเปลี่ยนรูปความหมายไปอย่างไร และมีเงื่อนไขอะไรในการดำรงอยู่ของความหมายที่เปลี่ยนไปนั้น” และได้คำตอบที่ว่า “ความสำคัญของชื่อ การใช้พื้นที่ งานเขียนและภาพของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยจึงถือได้ว่ามีส่วนก่อรูปและแปรเปลี่ยนความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยให้เชื่อมโยงกับกระบวนการประชาธิปไตยแทนที่ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้ (มาลินี คุ่มสุภา 541: บทคัดย่อ)

ดาร์วิน เมตตาริกานนท์ ได้ศึกษาเรื่อง การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ.2476-2494 ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาถึงการรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส. อีสานในช่วงสองทศวรรษแรกของระบอบประชาธิปไตย ทั้งช่วงที่ยังไม่มีระบบพรรคการเมือง (พ.ศ. 2476-2489) และช่วงที่มีระบบพรรคการเมืองไทย (พ.ศ. 2486-2494) ผลการศึกษาพบว่า การรวมกลุ่มทางการเมืองของคนอีสานในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 มีอยู่แล้ว โดยมีพื้นฐานมาจากความเป็นชนชาติลาว และการที่ลาวฝั่งซ้ายตกเป็นอาณานิคมฝรั่งเศส ขณะที่ลาวฝั่งขวาหรือภาคอีสานอยู่ภายใต้การปกครองของไทย ประกอบกับการสถาปนาหน่วยการปกครองที่เรียกว่า “ภาค” และคำว่า “อีสาน” ก็ได้ถูกสร้างขึ้นมาใช้ ร่วมกับกระแสสร้างความเป็นไทยของอำนาจรัฐส่วนกลางกรุงเทพฯ เข้ามาทอนความเป็นลาวลงนับตั้งแต่สมัยปฏิรูปการปกครองเป็นต้นมา จึงมีผลทำให้ความเป็นท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมในอีสานเริ่มก่อตัวขึ้น และสำนึกนี้ถูกกระตุ้นโดย ส.ส.อีสาน เมื่อการเมืองระบอบประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้งเข้ามามีบทบาททั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น และท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมก็เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ ส.ส. อีสานรวมกลุ่มกันในสภาฯ เพื่อเป็นพลังต่อรองกับรัฐบาลในการช่วยเหลือภูมิภาคของตน อย่างไรก็ตาม ภายหลังการ

เลือกตั้งครั้งที่ 3 พ.ศ. 2481 ส.ส. อีสานได้แสดงความคิดเห็นทางการเมืองที่เริ่มเหมือนและแตกต่างกันชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อมีกลุ่มเสรีไทยและกลุ่มที่ไม่ใช่เสรีไทยและพัฒนาการของพรรคปรากฏเด่นชัดขึ้นเมื่อมีระบบพรรคการเมืองใน พ.ศ. 2489 โดย ส.ส.อีสานได้เข้าไปมีบทบาทในการเป็นแกนนำจัดตั้งพรรคการเมืองใหญ่ 2 พรรค ซึ่งมีแนวคิดทางการเมืองที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ขณะนั้นในสภาฯ ส.ส. อีสานแบ่งเป็นกลุ่ม 2 กลุ่มใหญ่ แต่นอกสภาพบว่า แกนนำของ ส.ส. อีสานสองกลุ่มได้มีการประสานความคิดเห็นทางการเมืองภายใต้ปัจจัยพื้นฐานมาจากชาติพันธุ์ลาว โดยได้รวมกลุ่มกันเคลื่อนไหวนอกสภาที่รู้จักกันในนาม “ขบวนการเสรีลาว” หรือ “ลาวอิสระ” เพื่อกดดันเอกราชให้แก่ชาตินิยม จนเป็นเหตุให้ ส.ส. อีสานทั้งสองกลุ่มถูกกล่าวหาจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามว่าต้องการแบ่งแยกดินแดนอีสาน เป็นประเด็นหนึ่งนำไปสู่การกำนันักการเมืองอีสานกลุ่มเสรีไทย ส่วนการรวมกลุ่มของ ส.ส. อีสานหลังการรัฐประหาร 2490 นั้นพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ ส.ส. อีสานรวมกลุ่มกันอย่างเห็นได้ชัดเจนมากกว่าสมัยก่อนหน้านั้นก็คือการมีผลประโยชน์ร่วมกันโดยที่พลังท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมก็ยังคงดำรงอยู่ (दारวรัตน์ เมตตาริกานนท์ 2543 : บทคัดย่อ)

นิติ เชื้อสถาปนศิริ ศึกษาเรื่องความหมายทางการเมืองของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารราชการไทย กรณีศึกษาศาลากลางจังหวัด โดยทำการศึกษาถึงความเกี่ยวข้องกับการเมืองในสิ่งที่มีลักษณะปรากฏต่อการรับรู้โดยทั่วไปว่าปราศจากความเกี่ยวข้องกับการเมือง โดยพิจารณาที่ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลาง และตั้งสมมุติฐานว่าสถาปัตยกรรมของศาลากลางนั้นเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายที่เชื่อมโยงอยู่กับสภาพที่ปรากฏอยู่จริงในสังคมและสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ผู้ที่ได้ครอบครอง จากการศึกษาโดยใช้ตีความผ่านแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ที่อิงอยู่กับกรอบเศรษฐกิจการเมืองและความชอบธรรมทางการเมืองนั้น ได้ผลการศึกษาตีความลักษณะทางสถาปัตยกรรมทั้งสี่ช่วงเวลาของศาลากลางดังนี้

1. ศาลากลางช่วงแรกสื่อถึงความพยายามจากกษัตริย์สยามที่มุ่งสร้างความยอมรับในอำนาจแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่มีผู้ใดได้ครอบครองความหมาย และความชอบธรรมทางการเมือง
2. ศาลากลางช่วงที่สองสื่อถึงผลสำเร็จในการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางของกษัตริย์ไทยที่มีกษัตริย์เป็นผู้ควบคุมอย่างแท้จริง โดยผ่านกระบวนการการนำเสนอนโยบายทางการเมือง กษัตริย์ไทยได้ครอบครองความหมายและความชอบธรรมทางการเมือง
3. ศาลากลางช่วงที่สามสื่อถึงผลสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสร้างความเข้มแข็งให้กับอำนาจทางการเมืองการปกครองจากส่วนกลางที่มีที่มาจากอำนาจในการ

ควบคุมกำลังในระบบราชการ ผู้ที่ได้รับความชอบธรรมทางการเมืองจะต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจในระบบราชการ

4. ศาลากลางช่วงที่สื่อถึงความชอบธรรมของระบบการเมืองที่ขึ้นอยู่กับที่มาของอำนาจทางการเมืองตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นจริงมากขึ้นและในทางปฏิบัติผู้ที่จะมีความชอบธรรมทางการเมืองได้ต้องแสดงลักษณะให้เป็นที่ยอมรับต่อความหลากหลายในสังคม

5. ภาพรวมจากทุกช่วงเป็นระบบราชการไทยที่พยายามแสดงตนให้เป็นส่วนหนึ่งของความชอบธรรมทางการเมืองโดยปรับตัวตามกระแสทางการเมืองในสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา (นิติ เชื้อสถาปนศิริ 2544 : บทคัดย่อ)

12. ประวัติความเป็นมาของอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

12.1 แหล่งกำเนิดหนองคาย

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-23 ก่อน พ.ศ. 2437 ดินแดนที่อยู่ตอนกลางของแม่น้ำโขงรวมกันอยู่เป็นปึกแผ่นในอาณาจักรล้านช้าง โดยมีหลวงพระบางเป็นเมืองหลวง ดินแดนที่อยู่บริเวณติดกับชายฝั่งทั้งสองข้างของแม่น้ำโขง รวมทั้งดินแดนที่อยู่บนที่ราบสูงโคราช ต่างรวมอยู่ในอำนาจการปกครองของกษัตริย์ล้านช้าง ในระยะแรกนี้สยามในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้แข่งกับเขมร โดยพยายามที่จะขยายอิทธิพลเข้าไปในดินแดนของชนชาติลาว แต่ด้วยความสนใจของสยามขณะนั้นมุ่งที่จะรักษาปกครองเหนือดินแดนในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง โดยมี พม่า เขมร และประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ เป็นอุปสรรคขัดขวางอยู่ การขยายอำนาจการปกครองในดินแดนลาวไม่ได้ทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอและจริงจังเท่าที่ควร จนกระทั่งเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เมื่อพม่าเสื่อมอำนาจลง อาณาจักรล้านช้างของลาวสลายตัวไป และสยามก็มีราชวงศ์ใหม่ที่เข้มแข็ง นโยบายของสยามที่มีต่อชนชาติที่พูดภาษาไทยที่อยู่ตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือได้เปลี่ยนจากการแสวงหาเมืองขึ้นมาเป็นความพยายามที่จะรวมดินแดนในบริเวณดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ภายหลังที่สยามได้รับชัยชนะเด็ดขาดในสงครามกับลาวเมื่อ พ.ศ. 2370 - 2371 ทำให้ฐานะเมืองขึ้นหรือประเทศราชของนครเวียงจันทน์และจำปาศักดิ์สิ้นสุดลงและสยามก็เริ่มที่จะเข้าไปมีอำนาจควบคุมดินแดนตอนกลางของลุ่มแม่น้ำโขงและที่ราบสูงโคราชมากขึ้นโดยอาศัยการปกครองทางอ้อม คือ การกระจายอำนาจให้กับหัวเมืองจำนวนมาก ต่อมาสยามได้รับแรงบีบคั้นจากมหาอำนาจอาณานิคม คือ อังกฤษและฝรั่งเศส อันเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครองภูมิภาครอบนอก ทำให้สยามได้เข้าไปมีส่วนในการปกครองดินแดนบริเวณที่ราบสูงโคราช และดินแดนที่เป็นอาณาจักรลาวโดยตรงมากยิ่งขึ้น

นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสินจนถึงตอนกลางของรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2310-2425) อันเป็นปีก่อนการปฏิรูปการปกครองหัวเมือง การปกครองหัวเมืองลาวได้มีการเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ ชาวบ้านจะขึ้นตรงต่อผู้ปกครองลาวและขึ้นตรงต่อสยามในฐานะหัวเมืองอันเป็นหน่วยการปกครองภูมิภาครอบนอกของสยามประเทศ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสินมาจนถึงก่อนที่จะมีการปฏิรูปการปกครองมีหัวเมืองจำนวน 145 หัวเมืองในอาณาจักรลาว และประมาณ 95-100 หัวเมืองตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบสูงโคราช หัวเมืองยังแบ่งเป็นหัวเมืองขนาดใหญ่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และหัวเมืองขนาดเล็กขึ้นตรงต่อหัวเมืองใหญ่ แต่ละหัวเมืองมีเจ้าปกครอง (สุเทพ สุนทรภัสส์ 2548 : 237-238)

หัวเมืองมีขนาดเล็กและมีฐานะต่ำกว่าประเทศราชแต่มีฐานะต่ำกว่าหัวเมืองชั้นในที่ถูกรอบ นครหลวงในภูมิภาคส่วนกลางของสยาม หัวเมืองขึ้นคล้ายคลึงกับเมืองประเทศราชตรงที่เจ้าเมืองเป็นขุนนางท้องถิ่นและมีความเป็นอิสระอย่างมาก และคล้ายกับหัวเมืองชั้นในตรงที่ผู้ปกครองจะต้องได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ไทยแต่มีข้อผูกพันต่างจากหัวเมืองสามัญของไทย ที่ต้องส่งผลผลิตจากท้องถิ่นเป็นบรรณาการและต้องถูกเกณฑ์แรงงานโดยรัฐบาลกลาง เจ้าเมืองหรือตัวแทนจะต้องมาเข้าเฝ้าเมื่อมีพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น งานพิธีราชาภิเษก หรือพระราชทานเพลิงศพ แต่นอกเหนือจากข้อผูกพันดังกล่าวนี้แล้ว เนื่องจากรัฐบาลสยามไม่มีผู้แทนประจำอยู่ตามหัวเมืองชั้นต่าง ๆ ทั้งการคมนาคมติดต่อสื่อสารก็ทำได้ยาก เจ้าเมืองจึงมีอิสระอย่างมากในกิจการภายในท้องถิ่นของตน เมื่ออิทธิพลของมหาอำนาจอาณานิคมตะวันตก ซึ่งมีอังกฤษและฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลระบอบอาณานิคมเข้ามาในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ เข้ามารอบ ๆ ดินแดนอาณาจักรสยามประเทศ และภายหลังที่สยามประเทศได้ตั้งข้าหลวงไปประจำเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2417 ก็ตั้งข้าหลวงไปประจำหัวเมืองในดินแดนลาวเช่นกัน ใน พ.ศ. 2425 สยามประเทศก็ส่งข้าหลวงไปประจำนครจำปาศักดิ์ ภายหลังที่ไทยทำสัญญากับฝรั่งเศส ยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้เป็นของฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2436 (สุเทพ สุนทรภัสส์ 2548 : 239)

อำนาจการจัดการปกครองดินแดนในประเทศไทย เป็นการปกครองเพียงการรวมเขตเมืองต่าง ๆ เข้าเป็นหน่วยเดียวกันเรียกว่า "หัวเมือง" มีข้าหลวงใหญ่ไปประจำปกครองอยู่ที่ว่าหัวเมืองสำคัญ ทั้งนี้เพราะเป็นการจัดตั้งอย่างรีบด่วนเพื่อที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าการแทรกแซงจากระบอบอาณานิคมตะวันตก ซึ่งสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมอบหน้าที่

ให้ข้าหลวงใหญ่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบังคับบัญชา เช่น มีอำนาจในการจัดตั้งศาลพิเศษ เพื่อพิจารณาความผิดที่รุนแรงและมีอำนาจออกคำสั่งประหารชีวิตบุคคลที่กระทำผิดร้ายแรงแล้วกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบภายหลังได้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสยามประเทศ ได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 มณฑล คือ มณฑลอีสาน (ลาวขาว) มณฑลอุดร (ลาวพวน) และมณฑลนครราชสีมา (ลาวกลาง) เฉพาะมณฑลอีสานนั้น ตั้งที่ว่าการมณฑลอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี ภายหลังได้แยกออกไปตั้งมณฑลร้อยเอ็ดเพิ่มขึ้นอีก มี 3 จังหวัด คือ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ (สุเทพ สุนทรภัสส์ 2548 : 239)

มณฑลอีสาน (ลาวขาว) ซึ่งเป็นมณฑลใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งนับเป็นมณฑลชั้นที่ 1 เดิมมีอาณาเขตทางฝ่ายตะวันออกข้ามแม่น้ำโขงไปจนถึงเขาบรรทัดต่อแดนญวน ครั้นมาเมื่อ ร.ศ. 112 ประเทศสยามได้ยกอาณาเขตทางฝั่งโขงตะวันออกหรือฝั่งซ้ายรวมทั้งเกาะดอนในลำน้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส เพราะฉะนั้นอาณาเขตมณฑลอีสาน ข้างตะวันออกในปัจจุบันนี้ จึงคงเพียงจดลำน้ำโขงฝั่งตะวันตกเท่านั้น (ปฐม คเนจร 2545 : 291) อาณาเขตมณฑลอีสาน (ลาวขาว) ฝ่ายทิศใต้นั้นจรดแดนมณฑลบุรพาและดินแดนเขมรในบารุงฝรั่งเศส ฝ่ายทิศตะวันตกจรดแดนมณฑลนครราชสีมา ฝ่ายทิศเหนือจรดแดนมณฑลอุดร รวมที่ดินกว้างยาวประมาณ 56,000,000 ตารางเส้น รวมหัวเมืองซึ่งอยู่ในมณฑลทั้งสิ้น 14 เมือง 78 อำเภอ กับอีก 2,367 ตำบล คนพื้นเมืองเป็นไทยเป็นพื้น นอกจากไทยมีเขมร ว้า และชนชาวประเทศอื่น คือ ฝรั่งเศส ญวน พม่า ตองซู่ จีน เข้าไปอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก รวมพลเมืองทั้งสิ้นในปี 122 นี้ประมาณ 924,000 คน โดยมีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑล มีที่บัญชาการมณฑลที่เมืองอุบลราชธานี ประกอบด้วย 7 เมือง คือ อุบลราชธานี นครจำปาศักดิ์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ (ไพฑูรย์ มีกุล 2542 : 3429)

มณฑลนครราชสีมา (ลาวกลาง) ประกอบด้วย 3 เมือง คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ และบุรีรัมย์ โดยมีพระยาประสิทธิศัลยการเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมีการบัญชาการที่เมืองนครราชสีมา (ไพฑูรย์ มีกุล 2542 : 3429)

มณฑลอุดร (ลาวพวน) มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ก่อนพ.ศ. 2436 มีที่บัญชาการอยู่ที่เมืองหนองคาย ในขณะนั้นมีหัวเมืองทางฝั่งซ้ายรวมอยู่ด้วยและมีแคว้นพวนเป็นแคว้นใหญ่จึงทรงตั้งชื่อมณฑลลาวพวนตามชื่อเดิมของเมืองพวน ภายหลัง พ.ศ. 2436 แล้ว สยามประเทศได้เสียดินแดนฝั่งซ้ายให้แก่ฝรั่งเศส ในมณฑลนี้จึงเหลือเมืองเพียง 6 เมือง คือ อุดรธานี ขอนแก่น นครพนม สกลนคร เลย หนองคาย และได้ย้ายที่บัญชาการมาตั้งที่เมืองอุดรธานีสืบต่อมา

การปกครองในมณฑลอุดร (ลาวพวน) สมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง
ประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการใน พ.ศ. 2435 - 2442 นั้น มณฑลอุดร
(ลาวพวน) ยังคงใช้การปกครองแบบเดิมแต่ได้เริ่มปรับปรุงการปกครองบางอย่างในเวลาต่อมา คือ
ใน พ.ศ. 2439 ได้โปรดเกล้าฯ ให้แบ่งหัวเมืองมณฑลลาวพวนออกเป็นเมือง เอก โท ตริ จัตวา
มีเมืองหนองคายเป็นเมืองเอก เมืองสกลนครและเมืองหล่มสักเป็นเมืองโท เจ้าเมืองเป็นพระยา
ส่วนเมืองตรีและจัตวาเจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นพระ เมืองเอก โท ตริ มีเมืองเล็ก ๆ ขึ้นด้วย ยกเว้น
เมืองจัตวาที่ไม่มีเมืองขึ้น มณฑลอุดร (ลาวพวน) ได้เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อ พ.ศ.
2442 เปลี่ยนมาเป็นมณฑลอุดรเมื่อ พ.ศ. 2443 ซึ่งมีเหตุผลเช่นเดียวกับการเปลี่ยนชื่อของมณฑล
ชั้นนอกดังกล่าวมาแล้ว มณฑลอุดรได้จัดการปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นต้นมา (ไพฑูรย์ มิกุล
2542 : 3441)

หนองคาย

หนองคายเป็นเมืองที่ตั้งกองบัญชาการมณฑลอุดร (ลาวพวน) ก่อนที่จะย้ายมา
อยู่ที่บ้านเดื่อหมากแข้ง (อุดรธานีปัจจุบัน) ภายหลังกรณีพิพาท รศ. 112 (พ.ศ. 2436) เดิมในอดีต
สมัยกบฏเจ้าอนุวงศ์ พระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงห์เสนี) เป็นแม่ทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ และยัง
เป็นกองทัพสำคัญที่มีบทบาทในการปราบกบฏครั้งนี้ เมื่อปราบเมืองเวียงจันทน์และจับตัวเจ้า
อนุวงศ์ได้ เมื่อ พ.ศ. 2370 จึงจัดการบ้านเมืองให้ผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านไผ่หรือบ้านหนองไผ่
แล้วยุบเมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองร้าง ต่อมาได้กราบบังคมทูลขอพระกรุณาตั้งบ้านหนองไผ่หรือ
บ้านไผ่เป็นเมืองหนองคายและขอแต่งตั้งท้าวสุวหรือท้าวสุวธรรมมา ซึ่งเป็นเชื้อสายของพระวอ
เจ้าเมืองอุบลราชธานี ท้าวสุวเป็นกำลังรบสำคัญของกองทัพพระยาราชสุภาวดี ซึ่งประกอบคุณ
งามความดีในการปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ สมควรได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระปทุมเทวาภิบาล
เจ้าเมืองหนองคาย เมื่อ พ.ศ. 2370

เมื่อ พ.ศ. 2381 ท้าวเคนได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งพระปทุม
เทวาภิบาลเป็นเจ้าเมืองหนองคายแทนท้าวสุว ใน พ.ศ. 2418 ได้เกิดศึกฮ่อขึ้นเนื่องจากฮ่อได้ยก
กองทัพเข้าตีเมืองเวียงจันทน์แล้วตั้งกองบัญชาการอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์พร้อมทั้งเตรียมเสบียง
อาหารไว้เพื่อโจมตีเมืองรายทางต่าง ๆ เรื่อยมา จนกระทั่ง พ.ศ. 2428 เกิดศึกฮ่อครั้งที่ 2 ซึ่งศึกฮ่อ
ครั้งนี้ฮ่อได้เข้ายึดทุ่งเชียงคำ และเข้าโจมตีเวียงจันทน์อีก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมเป็นแม่ทัพเสด็จไปปราบ
ฮ่อ และเสร็จศึกฮ่อครั้งนั้นได้สร้างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อเพื่อบรรจุอัฐิผู้เสียชีวิตในการทำศึกฮ่อครั้งนี้ไว้
ที่เมืองหนองคายเมื่อ พ.ศ. 2429

ใน พ.ศ. 2434 ฝรั่งเศสเริ่มเข้ามาขยายดินแดนในประเทศลาว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่สำเร็จราชการหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ (ภายหลังเปลี่ยนเป็นมณฑลลาวพวน และมณฑลอุดรธานี ตามลำดับ) ตั้งกองบัญชาการข้าหลวงใหญ่ที่เมืองหนองคาย และย้ายไปตั้งที่บ้านเดือหมากแข้งใน พ.ศ. 2436 และยกบ้านเดือหมากแข้งเป็นเมืองอุดรธานี ใน พ.ศ. 2450

เมื่อข้าหลวงใหญ่สำเร็จราชการหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือมาตั้งกองบัญชาการอยู่ที่เมืองหนองคายทำให้เจ้าเมืองหนองคายเดิมมีบทบาทน้อยลงไป ทั้งในการบริหารบ้านเมืองในสมัยนั้นมีการกระทบกระทั่งกันกับกองทหารฝรั่งเศสที่พยายามจะขยายอำนาจลงมายังหัวเมืองในภาคอีสานตลอดเวลา ฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงใส่พระทัยในหัวเมืองชายแดนภาคอีสานเป็นพิเศษ โดยปฏิรูปการปกครองหัวเมืองอีสานจัดเป็นมณฑลลาวพวน มณฑลลาวกาว และมณฑลลาวกลาง และได้ส่งพระเจ้าน้องยาเธอมาเป็นข้าหลวงใหญ่กำกับราชการขึ้นตรงต่อพระองค์

ในปัจจุบันนี้ หนองคาย ตั้งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากกรุงเทพฯ 615 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 7,332.280 ตร.กม. หรือประมาณ 4,582,675 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ แม่น้ำโขงอันเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดสกลนคร และจังหวัดอุดรธานี

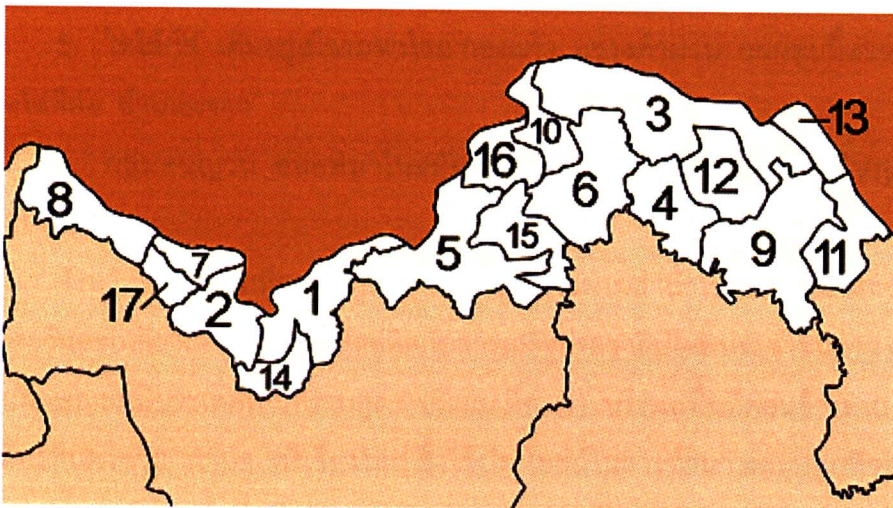
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดนครพนม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดเลย

ด้านการปกครองแบ่งออกเป็น 17 อำเภอ 115 ตำบล 1099 หมู่บ้าน ได้แก่

1. อำเภอเมืองหนองคาย
2. อำเภอท่าบ่อ
3. อำเภอบึงกาฬ
4. อำเภอพรเจริญ
5. อำเภอโพนพิสัย
6. อำเภอโซ่พิสัย
7. อำเภอศรีเชียงใหม่

8. อำเภอสังขม
9. อำเภอเซกา
10. อำเภอปากคาด
11. อำเภอบึงโขงหลง
12. อำเภอศรีวิไล
13. อำเภอบุ่งคล้า
14. อำเภอสระใคร
15. อำเภอเฝ้าไร่
16. อำเภอรัตนวาปี
17. อำเภอโพธิ์ตาก

ภาพที่ 2.3 แผนที่แสดงที่ตั้งของแต่ละอำเภอในจังหวัดหนองคาย

ที่มา: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/84/Amphoe_Nong_Khai.png

ด้านสังคม จังหวัดหนองคายประกอบด้วยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ กลุ่มชาติพันธุ์ใน
จังหวัดหนองคายที่สำคัญมีดังนี้

1. กลุ่มชาวไทยอีสาน/ลาว เนื่องจากเดิมเป็นอาณาจักรล้านช้างมาก่อนจึงทำให้
ประชาชนสืบเชื้อสายมาจากลาวล้านช้างด้วย
2. กลุ่มไทยพวน มีถิ่นฐานเดิมจากเมืองพวน แขวงเซียงขวาง สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว ชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในอำเภอศรีเชียงใหม่
3. กลุ่มไทลื้อ/ไทดำ/ไทเหินือ เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง
อำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลย ชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่อำเภอสังคม อำเภอโพธิ์ตาก
4. กลุ่มไทยย้อ/ไย้ย เดิมอยู่เมืองคำเกิด เมืองหงสา แขวงไชยบุรี สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว อพยพมาอยู่แถบปากแม่น้ำสงคราม แถบอำเภอท่าอุเทน จังหวัด
นครพนม ชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่อำเภอบึงกาฬ
5. ไทลื้อ/โซ่ เดิมอยู่เมืองมหาไชย กองแก้ว แขวงคำม่วน ชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อาศัย
อยู่อำเภอโซ่พิสัย อำเภอเซกา
6. กลุ่มคนญวน อพยพมาในสมัยสงครามอินโดจีน ชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่
อำเภอท่าบ่อ

จังหวัดหนองคายมีสภาพภูมิประเทศทอดยาวตามลำน้ำโขงและเป็นจังหวัดชายแดน
ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่อยู่ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)
โดยทั่วไปลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง 4 บริเวณ คือ (1) บริเวณพื้นที่ค่อนข้างราบ ได้แก่ เขต
อำเภอเมืองหนองคาย ท่าบ่อ ศรีเชียงใหม่ ซึ่งใช้ประโยชน์ในการทำนา และปลูกพืชสวนบริเวณ
ริมน้ำโขง (2) บริเวณพื้นที่คั่นลอนลาด กระจายอยู่ทุกอำเภอเป็นหย่อม ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ทำนา
และปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่ (3) บริเวณพื้นที่คั่นลอนชันและเป็นป่าธรรมชาติ เช่น ป่าไม้เต็งรัง
เบญจพรรณ พบในเขตอำเภอบึงกาฬ เซกา บึงโขงหลง ศรีวิไล บุ่งคล้า พรเจริญ และสังคมเป็น
ต้น

สัญลักษณ์ของจังหวัดหนองคาย คือ ต้นไม้อยู่ในหนองน้ำ

ต้นไม้ประจำจังหวัดหนองคาย คือ ต้นชิงชัน

คำขวัญประจำจังหวัดหนองคาย คือ วิถีกรรมปราบฮ่อ หลวงพ่อพระใส สะพานไทยลาว

จำนวนประชากร มีจำนวน 907,250 คน ความหนาแน่นของประชากร 123.73

คน/ตร.กม.

ขนบธรรมเนียมประเพณี และการละเล่นพื้นเมือง หนองคายมีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และการละเล่นพื้นเมืองที่นิยมปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. งานฉลองอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ จัดประมาณเดือนมีนาคมของทุกปีที่บริเวณอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ
2. งานตรุษสงกรานต์ จัดในช่วงเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี (13-15 เมษายน) โดยมีการแห่พระพุทธรูปรอบตัวจังหวัดหนองคายเพื่อให้ประชาชนได้สรงน้ำพระพุทธรูปและกราบไหว้บูชา
3. งานบุญบั้งไฟ จัดขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี เป็นการแข่งขันจุดบั้งไฟเพื่อบูชาพญาแถนให้ฝนฟ้าตกถูกต้องตามฤดูกาล
4. งานตักบาตรเทโวและแข่งขันเรือมิตรภาพไทยลา จัดขึ้นในเทศกาลออกพรรษาประมาณกลางเดือนตุลาคมของทุกปี
5. งานลอยเรือไฟบูชาพระธาตุกลางน้ำ และชมบั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษาของทุกปี

ด้านเศรษฐกิจ ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดหนองคาย ณ ประจำปี 2550 มูลค่า 35,039 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมา 1,444 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 4.30 รายได้ต่อหัวของประชากรเท่ากับ 36,587 บาท ต่อคนต่อปี เพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมา 1,270 บาท (คณะทำงานจัดทำข้อมูลผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด 2550 : 5)

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อกับจังหวัดหนองคาย อนุสาวรีย์ปราบฮ่อเป็นโบราณสถานที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นอนุสรณ์วีรบุรุษผู้กล้าหาญของแผ่นดิน และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวประจำจังหวัดหนองคายโดยได้มีการจัดงานฉลองอนุสาวรีย์ปราบฮ่อทุกวันที 5 มีนาคมของทุกปี

12.2 บริบทการปราบฮ่อ

12.2.1 คำว่าฮ่อ

คำว่าฮ่อนี้มีอธิบายกันไปหลายอย่าง เป็นต้นว่าใช้เรียกชาวยุennานซึ่งเป็นชาวจีนที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยโดยทางบกโดยเฉพาะทางภาคเหนือ และเป็นภาษาพูดของคนไทยเพื่อให้แตกต่างจากชาวจีนทั่วไปซึ่งถูกเรียกว่า “เจ๊ก” และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ว่า “พวกไทยข้าเหนือทั้งเชียงใหม่และหลวงพระบางเขาเรียกบรรดาจีนที่มาจากฮุนหน่ว่า “ฮ่อ” แต่ในที่นี้สมเด็จพระองค์นั้นทรงอธิบายว่าไทยทางเหนือเรียกจีนที่เดินบกเข้ามาในประเทศไทยว่าฮ่อหมด มิได้กำหนดแต่เฉพาะชาวยุennาน ในขณะที่เดียวกันพบหลักฐานฝ่ายฝรั่งเศสที่กล่าวว่า คำว่าฮ่อนี้ในดินแดนลาว (ซึ่งคงหมายถึงเฉพาะทางปากตะวันออกของแม่น้ำโขง) ใช้

เรียกชาวจีนโดยทั่วไป ไม่ได้กำหนดความหมายเฉพาะที่เด่นชัดไว้ และตามพงศาวดารเมืองไคกล่าวว่าในดินแดนสิบสองจุไทยมีพวกแม้วและเข้าอาศัยอยู่ เนื่องจากพวกนี้มีผิวพรรณคล้ายจีนและยังไว้ผมกระหมวดมวยหรือประป่าเหมือนจีนโบราณ พวกผู้ไทจึงเรียกแม้วและเข้าว่า “ฮ่อป่า” คือคนจีนเถื่อนที่ยังไม่เจริญนั่นเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2509 : 42)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น คำว่าฮ่อนั้นทางมณฑลพายัพมีเชียงใหม่เป็นต้นใช้เรียกเฉพาะชาวยูนนาน ซึ่งเป็นพวกที่เดินทางลงมาในตอนเหนือของไทยอยู่ตลอดเวลา ในพุทธศตวรรษที่ 23-24 ด้วยขบวนล่อต่างบรรทุกสินค้าจากทางตอนเหนือของประเทศไทยไปขายในยูนนานจนถึงเมืองตาลีฟู เนื่องจากดินแดนแถบนี้ได้เคยเห็นจีนเฉพาะชาวยูนนานเท่านั้นที่เดินทางบกมาถึง ส่วนในดินแดนลาวทางปากตะวันตกของแม่น้ำโขงมีจีนลงมาจากมณฑลอื่นอยู่บ้างเพราะพรมแดนประชิดกันอยู่ เช่น กวางสี กวางตุ้ง ฯลฯ และตระกูลของท้าวโลกก็เป็นจีนที่ไม่ได้มาจากยูนนาน พระสวามีภักดีสยามเขตซึ่งเป็นจีนแท้ก็มาจากแคว้นกวางตุ้ง (ภายหลังได้เป็นเจ้าเมืองแกลง) จีนเหล่านี้ได้เข้ามาในลาวโดยทางบกและถูกเรียกว่า “ฮ่อ” ฉะนั้นคำว่าฮ่อซึ่งใช้กันอยู่ในหมู่พวกลาวของสองฝั่งโขงแม่นจะหมายถึงจีนเหมือนกัน แต่มีนัยต่างกัน ตามจดหมายของการนิเอร์ทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ถึงดุ๊ค เดอกาช รัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศส ลงวันที่ 26 กรกฎาคม ค.ศ. 1875 กล่าวถึงต้นกำเนิดของฮ่อว่า “พวกฮ่อเป็นส่วนหนึ่งของพวกฮ่อนี้ (Ho-nhi) ซึ่งได้ยึดครองดินแดนแถบภูเขาอันตั้งอยู่ระหว่างยูนนานและตังเกี๋ย พร้อมกับชนชาติป่าเถื่อนอื่น ๆ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2509 : 43)

12.2.2 ความเป็นมาของข้าศึกฮ่อ

ศึกฮ่อ เป็นสงครามที่เกิดขึ้นในราชอาณาจักรหลวงพระบางและเวียงจันทน์ทั้งเมืองขึ้นได้แก่ แคว้นสิบสองจุไทย แคว้นหัวพันห้าทั้งหก และแคว้นเมืองพวนเชียงขวาง ซึ่งขณะนั้นรวมอยู่ในพระราชอาณาจักรไทย และในดินแดนสิบสองปันนา ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของจีนและพม่าด้วย และมีความสัมพันธ์กับไทย ชาวอีสานของไทยได้รับผลกระทบมากมาย นอกจากเมืองหนองคายถูกโจมตีโดยตรงแล้ว ชายฉกรรจ์ของอีสานในเมืองต่าง ๆ ของมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดรธานี มณฑลร้อยเอ็ด และมณฑลอุบลราชธานี ต้องถูกเกณฑ์เอาทรัพยากรเป็นกองเสบียง หรือรวมเป็นกองกำลังยกไปร่วมสงครามฮ่อทุกครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2418 ข้าศึกฮ่อนี้ชาวไทยฝ่ายเหนือคือชาวล้านนาในมณฑลพายัพและชาวล้านช้างเรียกบรรดาคนจีนหรือเจ๊กที่มาจากทางเหนือว่า “ฮ่อ” หรือ ชาวฮ่อ ครั้นเมื่อกองทัพจีนจากทางเหนือก่อศึก จึงเรียกว่า “ศึกฮ่อ” หรือ “ข้าศึกฮ่อ” (บุญจิตต์ ชูทองเดช 2542 : 4329)

ในมณฑลภาคใต้ของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2393-2417 ได้มีกบฏเกิดขึ้นทางภาคใต้ของจีนเรียกว่า “กบฏไต้เผิง” หัวหน้ากบฏชื่อ อังซิวซัง เป็นชาวอำเภอฮวยในมณฑลกว๋างตุ้ง เขาเกิด พ.ศ. 2355 กล่าวกันว่าเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดเป็นพิเศษ สามารถอ่านหนังสือได้หลาย ๆ บรรทัดพร้อมกัน สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเกี่ยวกับความสำเร็จและความล้มเหลวของกษัตริย์จีนในราชวงศ์ต่าง ๆ สนใจทางการเมือง ได้สมัครเป็นสมาชิกของสมาคมลับที่อาศัยศาสนาคริสต์เป็นเครื่องบังหน้าชื่อสมาคมเสียงดีห้วยหรือสมาคมพระผู้เป็นเจ้า ภายหลังเขาได้เป็นหัวหน้าสมาคมตั้งตนเป็นศาสดามีสำนักอยู่บนภูเขาผิงฮวยซัง ระหว่างอำเภอกุ้ยเฟิงกับอำเภอบูซวง ในมณฑลกว๋างซี อังซิวซังอ้างตนว่าเป็นบุตรคนรองของพระเจ้า พระเยซูเป็นบุตรคนโต ได้แต่งบทสวดขึ้นถ่ายทอดสวดกันในหมู่สานุศิษย์และสมัครพรรคพวกอย่างลับ ๆ เมื่อมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นใน พ.ศ. 2393 อังซิวซังก็ได้ก่อกบฏขึ้น ณ หมู่บ้านกิมซัง ในอำเภอกุ้ยเฟิง และได้ยกกองกำลังเข้าตีจังหวัดย่งอังในมณฑลกว๋างซี และสถาปนาอาณาจักร “ไต้เผิงเทียนก๊ก” ขึ้น จากนั้นได้ยกกองทัพไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตีได้มณฑลหูหนาน หูเป่ย์ อันฮุย กังซัว และไปตั้งเมืองหลวงที่นครนานกิง กองทัพของอังซิวซังตีเมืองต่าง ๆ ได้ 600 กว่าเมืองใน 16 มณฑล เขาจึงสถาปนาตนเองเป็น “เทียนอ๋อง” (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4330)

อังซิวซังได้เปลี่ยนแปลงประเพณีหลายอย่าง อาทิ เปลี่ยนปฏิทินเป็นแบบสุริยคติ เปลี่ยนการแต่งกายให้ไว้ผมยาวแทนการไว้เปียแบบแมนจู ส่งเสริมการศึกษาแบบใหม่และยกเลิกการสอบเข้ารับราชการแบบเก่า ให้การศึกษาแก่สตรี เลิกประเพณีรัดเท้าของสตรี ห้ามสูบบุหรี่ เลิกระบบโสเภณี เป็นต้น และอังซิวซังได้สถาปนา นายทหารชั้นผู้ใหญ่ 10 คน เป็นอ๋อง หลังจากนั้นอาณาจักร “ไต้เผิงเทียนก๊ก” ก็อ่อนแอลงเนื่องจากเกิดการอิทธิพลภายในที่แย่งอำนาจกันเอง จนถึงขั้นยกกำลังเข้ารบราฆ่าฟันกัน ทางรัฐบาลราชวงศ์ชิง ได้ส่งกองทัพเข้าตีแย่งชิงดินแดนกลับคืนได้ที่ละเมือง ๆ จนกระทั่งรุกคืบหน้ายึดนครนานกิงได้ อาณาจักรไต้เผิงเทียนก๊กก็ถึงแก่กาลล่มสลาย ใน พ.ศ. 2417 อังซิวซังได้ฆ่าตัวตาย บรรดาสมัครพรรคพวกก็แตกกระเซ็นกระสายไปในที่ต่าง ๆ กัน จำนวนหนึ่งได้อพยพลงใต้รวบรวมสมัครพรรคพวกที่แตกกระจายมาแต่ต้น ตั้งเป็นกองโจร คือ กองโจรฮ้อหรือข้าศึกฮ้อ กองโจรได้นิวกองทัพจีนเข้ามาในแคว้นสิบสองจุไทย แคว้นหัวพันห้าทั้งหก ซึ่งอยู่ในความปกครองอย่างหลวม ๆ ของอาณาจักรหลวงพระบางและเวียงจันทน์ (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4330)

พ.ศ. 2369 เจ้าอนุวงศ์ผู้ครองเวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงเทพฯ เจ้าอนุวงศ์ได้ขอมยกหัวเมืองหัวพันห้าทั้งหกและเมืองพวนให้เป็นสินบนญวน เพื่อจะขอกำลังอุดหนุน แต่ครั้งนั้นไทยปราบปรามพวกกบฏราบคาบจนจับตัวเจ้าอนุวงศ์ได้ พระบาทสมเด็จพระ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้เลิกอาณาเขตเมืองเวียงจันทน์เสีย ให้เมืองหนองคายดูแลแทน
พระราชทานเมืองหัวพันห้าทั้งหกให้เป็นเมืองขึ้นของหลวงพระบางแต่นั้นมา (บุญจิตต์ ชูทรงเดช
254๒ : 4330)

12.2.3 บริเวณที่เกิดโจรสลัด

1) แคว้นหัวพันห้าทั้งหก

แคว้นหัวพันห้าทั้งหกอยู่ทางเหนือใกล้ติดเมืองหลวงพระบางติดแดน
สิบสองจุไทยพระมหากษัตริย์จึงตั้งท้าวพระยาออกไปเป็นตำแหน่งหัวพันปกครอง เดิมมี 5 เมือง
แล้วเพิ่มขึ้นอีกเมืองหนึ่งเรียกว่าหัวพันห้าทั้งหก ประกอบด้วยเมืองใหญ่ คือ เมืองคำเหนือ เมืองคำ
ใต้ เมืองซอน เมืองโสย เมืองเหียบบ เมืองสบแอต เมืองเชียงค้อ แต่ละเมืองก็มีเมืองบริวารรวม
แล้วเป็นจำนวนมาก คือ เมืองอ้อ เมืองเปิน เมืองซ่าง เมืองมวก เมืองลา เมืองสูง เมืองสะแนน
หนองกาง เมืองบัว เมืองเชียงต้อ เมืองฮ้าง เมืองค่อง เมืองจุกยา เมืองจือ เมืองลี เมืองลาด เมืองฟ่ง
เมืองสิง เมืองสแนน เมืองทิม เมืองสบดบ เมืองวา เมืองลอย เมืองกุด เมืองเหี้ยมพันลอ เมือง
แวน เมืองสบสาน เมืองวันเมืองพูน เมืองเชียงเคือ เมืองแมน เมืองบิม เมืองเปา เมืองพัด
เมืองแพน เมืองลาน เมืองฮัวะ (บุญจิตต์ ชุทองเดช 2542 : 4331)

2) แคว้นสิบสองจุไทย

แคว้นสิบสองจุไทย เป็นดินแดนของชาวผู้ไทยมีพื้นที่อันกว้างขวาง ทิศเหนือจดมณฑลฮุนหนำของจีน ทิศตะวันออกจดมณฑลตังเกี๋ยของญวน ทิศตะวันตกต่อแดนสิบสองปันนา ทิศใต้ต่อเขตกรุงศรีสัตนาคนหุต เนื่องจากเป็นปลายเขตแดนของประเทศใหญ่จึงเป็นที่หลบภัยของผู้คนพลเมืองจึงมีหลากหลายภาษามีไม้มแต่ผู้ไทยชาติเดียวชาก็มี เพราะเป็นพลเมืองดั้งเดิม เช่น ช่าก้อ ช่าอู่นยี ช่าอาเก่า สมัยเมื่อราชวงศ์แมนจูได้เป็นใหญ่ในเมืองจีนพูดภาษาพื้นเมืองและกลายเป็นผู้ไทยแต่ยังถือขนบธรรมเนียมจีนอยู่บางอย่าง เมื่อเมืองญวนเกิดกบฏจลาจลขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีก็มีพวกญวนอพยพหลีกหนีภัยอันตรายเข้ามาอยู่ในแคว้นนี้อีกพวกหนึ่ง ผู้คนพลเมืองจึงปะปนกันหลายชาติหลายภาษา แต่ก็ถือว่าดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยเป็นเมืองของชาวผู้ไทยเมืองของผู้ไทย มี 4 เมือง คือ เมืองไล เมืองเจียน เมืองมุน เมืองบาง และเมืองของผู้ไทยดำมี 8 เมือง คือ เมืองแถง เมืองควาย เมืองดุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด เมืองซาง รวมเป็น 12 เมือง เรียกว่า เมืองสิบสองผู้ไทยและเรียกต่อมาว่า “สิบสองจุไทย”

เมืองเหล่านี้แต่ละเมืองก็มีเมืองบริวาร เช่นเมืองไฉ มีเมืองบริวารเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย (พลเมือง 100 – 500 คน) คือเมืองที่อยู่ใกล้เขตแดนลาว มีเมืองตุง เมืองจา เมืองนาฮี เมืองตอง เมืองแหย อยู่ใกล้ดินแดนจีนมีเมืองไม้ เมืองมม เมืองตะ เมืองฮาง

เมืองเจียงเหนือ เมืองปากตัน อยู่ใกล้เขตแดนญวนมีเมืองน้ำม้า เมืองเป้า เมืองน้ำดำ เมืองไฉ จะต้องส่งส่วยบรรณาการให้ 3 ประเทศใหญ่ คือ ลาว ญวน และจีน จึงเรียกว่าเมืองส่วย 3 ฝ่ายฟ้า การแต่งตั้งเจ้าเมืองบางครั้งทั้ง 3 ฝ่าย เช่น ท้าวไล เจ้านครหลวงพระบางโปรดเกล้าฯ ให้รับตรา ตำแหน่งยศ ฯ เป็นเจ้าตนพระพรหมวงศา ฝ่ายญวนตั้งให้เป็นกวนฟู ฝ่ายจีนตั้งพี่ชายท้าวไลเป็น พ่อหนูแย้ (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4331)

เมืองแกงก็มีเมืองเล็กน้อยเป็นบริวาร คือ ทางทิศใต้มีเมืองเปว เมืองเหี้ยม เมืองกุด เมืองบันลือ ทางทิศเหนือมีเมืองไฮ เมืองซอ เมืองจัน ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีเมืองหัวอู เมืองโพนไทร เมืองภูฝาง เมืองอูย ทิศตะวันตกเฉียงใต้มีเมืองวา เมืองสก เมืองแล เมืองลอย เมืองแทน เมืองลับ เมืองยา ทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีเมืองภู เมืองเหมือน เมืองผึ้ง เมืองควบ (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4331)

3) เมืองพวนเชียงขวาง

เมื่อกรุงศรีสัตนาคนหุตแตกออกเป็น 2 อาณาเขตใน พ.ศ. 2240 คือ หลวงพระบางและเวียงจันทน์ หัวเมืองผู้ไทยก็แยกออกไปและที่อยู่ข้างฝ่ายตะวันออกเรียกว่าเมือง พวน มีเมืองเชียงขวางไปขึ้นแก่เจ้านครเวียงจันทน์ หัวเมืองข้างฝ่ายเหนือรวมทั้งเมืองไลและเมือง แกงขึ้นกับเจ้านครหลวงพระบาง จนกระทั่ง พ.ศ. 2371 หลังจากปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้า ฯ ให้นครหลวงพระบางปกครองเมือง พวนเชียงขวาง ยกเลิกประเทศราชเวียงจันทน์เสีย (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4331)

แคว้นเมืองพวนเชียงขวางมีเมืองบริวารเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย คือ เมืองลาใหญ่ เมืองลำน้อย เมืองหัว เมืองคิว เมืองลา เมืองมัว เมืองทัก เมืองทาววย เมืองเมือก เมืองคอย เมืองพวน เมืองเชียงคำ เมืองคะมั่ง เมืองสา เมืองคำเกิด เมืองคำม่วน เมืองไม้ เมืองม่วนใหญ่ เมืองม่วนน้อย เมืองนึ่ง เมืองสัด เมืองหนาง เมืองราช เมืองจอย เมืองจวน เมืองเทียนซางเชียงหัน เมืองฟิง เมืองจอง เมืองเชียงกัน เมืองสวน เมืองจัมใหญ่ เมืองจัมน้อย เมืองสวน เมืองลาม (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4331)

4) แคว้นสิบสองปันนา

แคว้นสิบสองปันนามีเขตแดนติดต่อกับประเทศจีน ไทย และพม่า พลเมืองชาวลื้อ มีเมืองเชียงรุ่งเป็นเมืองเอก ประกอบด้วยเมืองต่าง ๆ หลายเมือง โดยปกติมัก ขึ้นอยู่กับจีนและพม่า 2 ฝ่าย ด้วยเหตุที่ไปมาถึงกันได้ง่ายกว่าไทย เจ้าครองเมืองต่าง ๆ ในแคว้น สิบสองปันนาก็หาได้มีความสงบสุขไม่ มีการรบพุ่งชิงเมืองกันอยู่เสมอ ฝ่ายที่พ่ายแพ้ก็ขอกำลังจาก เมืองอื่นที่เป็นพันธมิตร หรือไม่ก็เป็นกำลังจากนอกประเทศ อาทิ พม่า ฮ่อ มาช่วย และบางเมืองที่

ขึ้นต่อเมืองน่าน ก็ขอกำลังจากเมืองน่านมาช่วยจึงทำให้แคว้นสิบสองปันนาสับสนวุ่นวายมาตั้งแต่ พ.ศ. 2395 จนกระทั่งถึงเหตุการณ์ศึกฮ่อ แคว้นสิบสองปันนามีเมืองเชียงรุ่งเป็นเมืองเอก ประกอบด้วยเมืองต่าง ๆ คือ เมืองพล เมืองนูน เมืองลา เมืองรา เมืองอุใต้ เมืองหนาย เมืองหิว เมืองเชียงเหนือ เมืองเชียงใต้ เมืองลอง เมืองยอ เมืองวัง เมืองงาด เมืองเชียงเจียง เมืองแจ เมืองยา เมืองสูง เมืองมาง เมืองยวม (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4332)

12.2.4 ขำศึกฮ่อตีเมืองต่างๆ

กบฏไต้เผงได้หลบหนีแยกย้ายกันไปซุ่มซ่อนอยู่ตามป่าและภูเขา ในมณฑลต่าง ๆ ทั้งในมณฑลฮกเกี้ยน กวางไส กวางตุ้ง และเสฉวน มีจีนไต้เผงพวกหนึ่งประมาณ 4,000 คน หัวหน้าชื่ออ้ออาจ พวกกันอพยพหลบหนีเข้ามาในแดนญวน ในเมืองตัวเกีย เมื่อปีฉลู พ.ศ. 2408 จีนที่มานี้เป็นพวกฮ่อชั้นเดิมมาตั้งอยู่ที่เมืองฮานอย ญวนเกรงพวกฮ่อจะกำเริบขึ้นจึงบอกไปขอกำลังจีนที่เมืองฮุนหน่า จีนให้กองทัพมามีจำนวนพลประมาณ 10,000 คน สมทบกับกองทัพญวนยกกำลังไปตีพวกฮ่อ และพวกฮ่อพ่ายแพ้จนทำให้อ้ออาจตายในที่รบ พวกพ้องที่ไม่ตายก็แตกหนีไปตั้งซ่องสุมรวมพลอยู่ที่เมืองซันเทียน (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4332)

พ.ศ. 2409 ปวงนันซีมีกำลังมากก็ยกกองทัพฮ่อไปตีเมืองเลากายในแดนญวนเขตดงเกีย รบกับกองทัพญวนและจีน จนยึดเมืองเลากายได้ใน พ.ศ. 2411 แต่ก็ต้องทะเลาะกันเองกับลิวต้ายัน แม่ทัพคนสำคัญ ปวงนันซีแพ้จึงพาพรรคพวกที่พลของตนแยกออกมาตั้งซ่องสุมที่เมืองฮางในแดนสิบสองจุไทยโดยใช้ธงเหลืองนำทัพ ฝ่ายฮ่อพวกลิวต้ายันใช้ธงดำซึ่งญวนได้เกลี้ยกล่อมให้ปกครองเมืองเลากายขึ้นต่อญวน ส่วนฮ่อธงเหลืองไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งเหมือนพวกฮ่อธงดำ จึงประพติดัวเป็นโจรเที่ยวปล้นบ้านเมืองในดินแดนสิบสองจุไทย หัวพันห้าทั้งหก และแดนเมืองพวนเชียงขวาง ในการต่อสู้กับขำศึกฮ่อของเมืองต่าง ๆ นี้ ซึ่งพระพลัษฏานุรักษ์ปลัดจางวาทกรรมหาเล็กได้เรียบเรียงไว้ในหนังสือพงศาวดารเมืองไล พ.ศ. 2431 ว่าอยู่มาปีวอกจัตวาศก 1234 (พ.ศ. 2415) เกิดศึกฮ่อธงเหลืองขึ้น โดยมีนายพนันสี เป็นเจ้าเมืองฮ่ออย่าง ขณะนั้น เมืองฮ่ออย่างอยู่ระหว่างเขตแดนจีนกับแดนญวนต่อกัน พนันสี เจ้าเมืองฮ่ออย่างมีไพร่พลฮ่ออยู่หลายพัน จึงแต่งตั้งให้ขุนทัพนายกองคุมกำลังพวกฮ่อธงเหลืองประมาณหมื่นเศษ และนำกำลังไปตีหัวเมืองต่าง ๆ ในสิบสองจุไทย เว้นแต่เมืองไลเมืองเดียวที่ไม่ถูกฮ่อเหลืองตี นอกนั้นเมืองทุกเมืองฮ่อเหลืองตีจนพ่ายแพ้พวกฮ่อธงเหลืองทุกเมือง นายฮ่อธงเหลืองผู้หนึ่งชื่อ มั่นยี่ ตั้งพลอยู่ที่เมืองเดกมีกำลังประมาณ 400 คน นายทัพผู้หนึ่งชื่อลิวกิว ตั้งพลอยู่เมืองทานมีไพร่พลฮ่อประมาณ 1,000 คนเศษ ตั้งอยู่ปากน้ำแท่ข้างทิศเหนือด้วยกันทั้ง 3 แห่ง แต่ในฝั่งแม่น้ำข้างทิศใต้นั้น นายทัพฮ่อผู้หนึ่งชื่อ แต้ดำ ตั้งพลอยู่ที่เมืองลามมีไพร่พลประมาณ 2,000 คนเศษ แต้ดำให้ว่อง

ชั้น นายฮ่อรองผู้หนึ่งไปตั้งพลอยู่เมืองหวัดมีไพร่ฮ่อจำนวน 1,000 คนเศษและให้วังจ้ง นายฮ่อรองผู้หนึ่งไปตั้งอยู่เมืองมกมีไพร่ฮ่อประมาณ 200 คน และให้ ตุงไต่ กอสู กอเจิง นายฮ่อรองทั้ง 3 คนไปตั้งอยู่เมืองแอต ในแดนดินเมืองหัวพันห้าทั้งหก มีฮ่อไพร่พลประมาณ 600 คน และให้แมวยี แจยี แจลก นายฮ่อรอง 3 คน ไปตั้งอยู่ที่เมืองม่วย เมืองควายมีฮ่อไพร่พลประมาณ 400 คน ให้ลิวลกตั้งอยู่ที่เมืองจิ้นในดินแดนสิบสองจุไทยมีฮ่อไพร่พลประมาณ 100 คนเศษ ลอลีนายฮ่อรองผู้หนึ่ง ตั้งอยู่เมืองแถง มีไพร่ฮ่อประมาณ 200 คน ต่อมาเจ้าเมืองมกถูกวังจ้งฆ่า เจ้าเมืองลาหนีไปเมืองแกว เจ้าเมืองม่วยถูกแยต่าจับเอาไปฆ่าที่เมืองลา บุตรชายเจ้าเมืองม่วยหนีมาอยู่เมืองไลกับเจ้าเมืองไล เจ้าเมืองเจิน และท้าวซอกก็หนีมาอยู่เมืองไล อยู่มา ณ เดือน 9 ปีเดียวนั้น นายฮ่อลิวกิว ตั้งอยู่เมืองทานนั้นได้ยกกำลังมารบกับคำโหมที่ตำบลน้ำม้า ได้ต่อสู้กันอยู่ได้ 2-3 วัน นายฮ่อลิวกิวสู้ไม่ได้ก็แตกหนีกลับไปเมืองทานที่อยู่ อยู่มา ณ วันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 11 ปีเดียวกันต้นซื่อฉางกับกอmung นายฮ่อ 2 คน ยกทัพมาตีบ้านปักตัน บ้านตาพินในเขตเมืองใต้ใต้ทั้ง 2 ตำบล แล้วพากันเข้าไปตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านตาพิน เจ้าเมืองเจินจึงแต่งตั้งให้คำโหมคุมคน จำนวน 200 คน มารบ ต้นซื่อฉางกับกอmungสู้รบกันอยู่ได้ 3 เดือน ต้นซื่อฉางกับกอmungทานกำลังไม่ได้ ก็แตกหนีพากันไปอยู่เมืองซอ ฝ่ายแยต่าซึ่งตั้งอยู่เมืองลา แต่งตั้งให้จางตงมาน สุยลือ กอทิม นายฮ่อรอง 3 คน คุมกำลังฮ่อประมาณ 200 คน มาตีตำบลบ้านห้วยจาในแดนเมืองไล คำโหมโดยผู้เป็นบุตรเขยเจ้าเมืองเจินยกกำลังประมาณ 100 คน ออกไปสู้รบกับนายฮ่อทั้ง 3 รบกันอยู่ได้ 2-3 วัน นายฮ่อทั้ง 3 นั้นก็แตกพ่ายหนีไป (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4332)

ณ เดือนอ้าย ปีระกา เบญจศก 1235 (พ.ศ. 2416) เจ้าเมืองไลได้ปรึกษากับคำโหม คำสาม และคำล่า ผู้เป็นบุตรเจ้าเมืองไลว่า ถ้าจะไม่คิดไปรบพวกฮ่อตรงเสียเสียก่อน พวกฮ่อก็จะยกมารบเมืองไล จึงให้คำโหมคุมพลประมาณ 200 คน ยกไปตีพวกฮ่อทางเมืองซอ ให้คำโหมคุมกำลัง 100 เศษ ยกไปตีพวกฮ่อทางเมืองบาง เมืองมุน เมื่อตีได้เมืองมุนคืนมา นายฮ่อชื่อตู่เซียบแตกหนีไปทางเมืองควาย คำโหมได้ตั้งทัพสู้รบกับต้นซื่อฉางและกอmungอยู่ 2 ปี ต้นซื่อฉางกับกอmungสู้ไม่ได้ก็แตกพ่ายหนีพาไพร่พลไปทางเมืองทานเมืองจัน คำโหมก็ได้เมืองซอคืน จึงมีหนังสือบอกไปยังเจ้าเมืองแกว (ญวน) ด้วยเมืองซอเคยขึ้นเมืองแกว เจ้าแกวจึงมีหนังสือขึ้นมามาตั้งคำโหมเป็นกวานพูเจ้าเมืองแถงด้วยเมืองแถงนั้นพวกปองฆ่าเจ้าเมืองเสียแล้ว คำโหมนั้นให้เป็นเจ้าเมืองไล เมืองว่างเปล่าอยู่ (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4332)

ต่อมา ณ เดือนอ้าย ปีจอ เบญจศก 1236 (พ.ศ. 2417) ที่เมืองแถงนั้น พวกฮ่อลอลลี่ ตั้งอยู่ มีคนฮ่อไพร่พลอยู่ 100 คนเศษ เจ้านครหลวงพระบาง จึงให้กองทัพลาวขึ้นไปรบกับพวกฮ่อลอลลี่ พวกฮ่อลอลลี่สู้ไม่ได้แตกหนีไปทางเมืองลา กองทัพเมืองหลวงพระบางก็

กลับลงมา จึงเกิดกบฏข้าเจือง คือ พวกข้าที่เป็นกบฏทั่วไปในหัวเมืองสิบสองจุไทย และเมืองหัวพันห้าทั้งหก ตัวนายข้าเจืองชื่อ ล่าแสงแสนเหิน ตั้งพลอยู่ที่เมืองแดน พวกแม่ก็กลับกำเริบเป็นกบฏขึ้นเข้ากับข้า มีหัวหน้าแม่ชื่อยังเล่าเบ๊ นายรองชื่อพานแสนแย ตั้งพลอยู่ที่ดินแดนเมืองเมินขึ้นกับเมืองแกลง เจ้าเมืองไลตั้งพลอยู่ที่เมืองไล หาได้ขึ้นมาเมืองแกลงไม่ จึงให้กวานตูไปว่ากล่าวกับยังเล่าเบ๊และนายแม่ที่เมืองเมิน มิให้คิดการเป็นกบฏต่อพวกผู้ไทย ยังเล่าเบ๊และนายแม่ก็จับเอาตัวกวานตูขังไว้ไม่ปล่อยกลับมา จึงมีหนังสือมาถึงเจ้าเมืองเจินว่ายังเล่าเบ๊และนายแม่คุมตัวกวานตูไว้ และให้คำโหม คำสามคุมกำลัง 300 คน ไปรบพวกกบฏข้าและพวกแม่ที่ตำบลบ้านหมึกน้ำ บ้านน้ำจิม ในดินแดนเมืองหลวงพระบางกับแดนเมืองแกลงต่อกัน และให้คำโหมผู้บุตรเขยคุมกำลัง 100 คนเศษไปตีพวกแม่ที่เมืองเมินชิงตัวกวานตูคืนมาและพากันกลับมาตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านนาเกิด ณ วันขึ้น 4 ค่ำ เดือนอ้าย ปีเดียวกัน (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4333)

12.2.5 ส่อชนะศึก

ข้าศึกฮ่อได้คุมสมัครพรรคพวกเที่ยวปล้นสะดมบ้านเล็กเมืองน้อยทั้งในแดนจีน แดนญวน และแคว้นต่าง ๆ ของหลวงพระบางทำให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว ปวงนั้นซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ของฮ่อทั้งหลายมีใจกำเริบเพราะได้ตีกองทัพสมทบจีนและญวนแตกพ่ายไป กองทัพของปวงนั้นซึ่งเที่ยวตีบ้านเมืองหาผลประโยชน์แห่งตน หากบ้านเมืองใดต่อสู้กับฮ่อหากแพ้ฮ่อ ฮ่อก็เก็บบริวารทรัพย์สมบัติจับผู้คนที่เป็นหัวหน้าฆ่าเสียเอาลูกหลานบ่าวไพร่ไปใช้สอยเป็นพรรคพวก ผู้ที่มีทรัพย์ก็ยอมให้ไถ่ตัวไปบ้าง ถ้าแห่งใดกลัวเกรงอ่อนน้อมยอม “หู่” ต่อฮ่อ ฮ่อก็ไม่ทำอันตรายเพียงแต่เกณฑ์เอาผู้คนและทรัพย์สินของมาใช้สอยเป็นกำลังพาหนะ พวกฮ่อทั้งหลายเที่ยวตีบ้านเมืองในปีแรกในรัชกาลที่ 5 ได้หัวเมืองในแดนสิบสองจุไทยและแดนเมืองญวนหลายเมือง ที่สุดได้เมืองหอเยียงจัวเป็นที่มั่น

ใน พ.ศ. 2410 ฮ่อตั้งช่องสุ่มได้กำลังมากแล้วครั้งแรกคิดจะไปตีเมืองต่งเกีย แต่พวกหัวเมืองญวนมาเกลี้ยกล่อมยอมเป็นไมตรีกับฮ่อ ฮ่อจึงขยายอำนาจเข้ามาทางหัวเมืองสิบสองจุไท ใน พ.ศ. 2416 ฮ่อคิดจะลงมาตีเมืองลาวในพระราชอาณาเขต จึงแต่งกองทัพให้ยกมาตีเมืองพวน ท้าวขันตีเจ้าเมืองเชียงขวางอันเป็นเมืองหลวงในแดนพวนไปขอกำลังญวนมาช่วย ญวนให้กองทัพมาช่วยแต่ก็พ่ายแพ้แก่ฮ่อ ฮ่อจึงได้เมืองเชียงขวางและปราบปรามแดนพวนไว้ในอำนาจทั้งหมด จึงมาตั้งค่ายใหญ่อยู่ที่ทุ่งเชียงคำอันเป็นต้นทางที่จะลงมาทางหัวเมืองริมแม่น้ำโขง

พ.ศ. 2418 ฮ่อยกทัพลงมาจากทุ่งเชียงคำ 2 กอง กองหนึ่งยกลงมาทางเมืองเวียงจันทน์ จะมาตีเมืองหนองคายอีกกองหนึ่งยกไปทางเมืองนันทพ่าย จะไปตีเมืองหลวงพระบาง ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทราบข่าวข้าศึกฮ่อ จึงโปรดฯ ให้พระยาม

หาอำมาตย์ (ขึ้น กัลยาณมิตร) ซึ่งขณะนั้นเป็นข้าหลวงขึ้นไปสักเลกอยู่ในมณฑลอุบลราชธานี ให้เกณฑ์กำลังมณฑลอุดรธานี มณฑลร้อยเอ็ด และมณฑลอุบลราชธานี เป็นกองทัพหนึ่ง ให้พระยานครราชสีมา (เมฆ) เกณฑ์กำลังนครราชสีมาเป็นกองทัพหนึ่ง ให้พระยามหาอำมาตย์ เป็นแม่ทัพใหญ่ยกขึ้นไปป้องกันเมืองหนองคาย กองทัพพระยามหาอำมาตย์ยกขึ้นไปถึงเมืองหนองคาย ส่อก็ลงมาถึงฝั่งน้ำโขงปากโนน ตั้งค่ายอยู่ที่วัดจันในเมืองเวียงจันทน์แห่งหนึ่ง ที่บ้านสิฐานแห่งหนึ่ง ที่บ้านโพนทนาเลาแห่งหนึ่ง แล้วข้ามฟากมาตีเมืองปากเหืองแตกไปอีกเมืองหนึ่ง พระยามหาอำมาตย์กับพระยานครราชสีมาพระพรหมภักดี (กาจ สิงหเสนีย์ บุตรเจ้าพระยามราชแก้ว ต่อมาเป็นพระยานครราชสีมา) ยกกระบัตรเมืองนครราชสีมายกทัพขึ้นไปรบพุ่งกับพวกฮ่อ พวกฮ่อต่อสู้อยู่วันหนึ่งก็แตกหนีไปและที่จับเป็นได้ก็จำนวนมาก จึงโปรดฯ ให้เกณฑ์กำลังมณฑลพิษณุโลกเข้ากองทัพให้พระยาพิชัย (ดิศ) ช่วยป้องกันเมืองหลวงพระบางอีกทัพหนึ่ง พระยาพิชัย (ดิศ) จึงได้ยกกำลังล่วงหน้าขึ้นไปก่อนไปถึงเมืองหลวงพระบางได้ทราบว่างทัพฮ่อมาตั้งอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ในแขวงหัวพันห้าพันหก พระยาพิชัยจึงรีบยกกองทัพขึ้นไปจากเมืองหลวงพระบางไปพบกองทัพฮ่อ จึงได้ต่อสู้กันเมื่อเดือน 12 ปีฉลู (พ.ศ. 2418) แต่กำลังกองทัพพระยาพิชัยไม่พอจะตีฮ่อให้แตกไปได้จึงทำได้เพียงตั้งมั่นรักษาด่านมิให้ฮ่อตีเข้ามาในด่านได้ ด้านฝ่ายทางกรุงเทพฯ ให้เกณฑ์กำลังเข้ากองทัพ โดยให้เจ้าพระยาภูธราภัยซึ่งมีสมุหนายกเป็นแม่ทัพยกไปปราบฮ่อทางเมืองหลวงพระบางอีกทัพหนึ่งโปรดฯ ให้เจ้าพระยามหิธรศักดิ์ดำรงเป็นแม่ทัพยกไปปราบฮ่อทางเมืองหนองคายอีกทัพหนึ่ง

เมื่อกองทัพพระยามหิธรศักดิ์ดำรงออกจากกรุงเทพฯ โดยทางเรือ เมื่อวันที่ 10 เดือน 10 แรม 8 ค่ำ พ.ศ. 2418 ตั้งโหล่นทวารที่เหนือท่าขุนนาง เสด็จลงส่งกองทัพทำราชวรดิษฐ์ตามประเพณีโบราณ กองทัพขึ้นไปตั้งประชุมพลที่ตำบลหาดพระยาตด แขวงเมืองสระบุรี แล้วยกเป็นกองทัพขึ้นไปเมืองนครราชสีมาทางดงพระยาไฟ เมื่อกองทัพเจ้าพระยามหิธรฯ ยกไปแล้ว ได้ข่าวมาถึงกรุงเทพฯ ว่าพวกฮ่อที่ลงมาทางเมืองหนองคายแตกทัพพระยามหาอำมาตย์ไปหมดแล้ว เห็นไม่จำเป็นจะให้กองทัพใหญ่ขึ้นไป จึงได้ตราให้หากองทัพเจ้าพระยามหิธรศักดิ์ดำรงกลับจากเมืองนครราชสีมากองทัพเจ้าพระยาภูธราภัยนั้นยกออกจากกรุงเทพฯ เหมือนอย่างครั้งกองทัพเจ้าพระยามหิธรฯ เมื่อวันที่อาทิตย์ เดือน 11 ขึ้น 11 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2418) ไปตั้งประชุมพลที่เมืองพิไชย แล้วยกกองทัพเดินทางบกต่อไป ฝ่ายกองทัพพระยาพิชัย (ดิศ) ซึ่งได้ยกล่วงหน้าขึ้นไปก่อน ไปถึงเมืองหลวงพระบางได้ทราบว่างทัพฮ่อมาตั้งอยู่ที่เมืองเวียงกัตในแขวงหัวพันห้าพันหก พระยาพิชัยก็รีบยกขึ้นไปจากเมืองหลวงพระบางไปพบกองทัพฮ่อได้รบกันเมื่อเดือน 12 ปีฉลู (เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2418) แต่กำลังกองทัพพระยาพิชัยไม่พอจะตีฮ่อให้

แตกไปได้ จึงตั้งมั่นรักษาด่านอยู่ เมื่อเจ้าพระยาภูธราภัยขึ้นไปถึงเมืองพิชัย ได้ทราบข่าวพระยาพิชัย
 รบพุ่งติดพันอยู่กับพวกฮ่อ จึงจัดกองทัพให้พระสุริยภักดี (เวก บุญยรัตพันธุ์ ซึ่งเป็นบุตรของ
 เจ้าพระยาภูธราภัย) เจ้ากรมพระตำรวจ รีบยกขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง ตามไปช่วยพระยาพิชัย
 กองทัพพระสุริยภักดีขึ้นไปถึง เข้าตีทัพฮ่อแตกยับเยินไป เจ้าพระยาภูธราภัยจึงสั่งให้กองทัพ
 พระยามหาอำมาตย์และกองทัพพระสุริยภักดีติดตามตีฮ่อไปจนถึงทุ่งเชียงคำ พวกฮ่อก็พากัน
 อพยพหลบหนีไปจากเมืองพวน เป็นเสร็จการปราบฮ่อในคราวนี้ กองทัพเจ้าพระยาภูธราภัยได้
 ยกขึ้นไปตั้งอยู่ที่ตำบลปากายริมแม่น้ำโขงข้างใต้เมืองหลวงพระบาง จนมีรับสั่งให้กลับกรุงเทพฯ
 ในเวลาต่อมา (บุญจิตต์ ชูทรงเดช 2542 : 4335)

12.3 บริบทกำเนิดอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

ต่อมาใน พ.ศ. 2428 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรม
 ราชโองการโปรดฯ ให้พระยาราชบุคล (เวก บุญยรัตพันธุ์) และพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร ยก
 กองทัพขึ้นไปปราบฮ่อที่ทุ่งเชียงคำ เมื่อวันพุธขึ้น 4 ค่ำ เดือน 4 เวลาประมาณ 2 โมงเช้า การรบถึง
 ขึ้นตะลุมบอนพวกฮ่อสู้ไม่ได้จึงถอยหนีไป พระยาราชบุคลถูกลูกปืนของข้าศึกแทงแตกเดินไม่ได้ ใน
 เวลา 4 โมงเย็น พวกฮ่อรวบรวมกำลังกันยกทัพมาตีเพื่อยึดค่ายคืนอีกแต่ไม่สำเร็จ กองทัพไทยยก
 เข้าไปล้อมพวกฮ่อไว้นาน 7 วัน พวกฮ่อขอเจรจาสงบศึกโดยขอให้ไทยยกกองทัพกลับแล้วจะมอบ
 สิ่งของในค่ายฮ่อให้ครึ่งหนึ่ง แต่กองทัพไทยไม่ยอมเพราะไม่ไว้วางใจพวกฮ่อและเพื่อให้การปราบฮ่อ
 เป็นไปอย่างรวดเร็ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ “กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม” คุมกองทัพขึ้น
 ไปสมทบ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมจึงดำรัสให้พระอมรวิสัยสรเดช (โต บุญนาคน) ม.ร.ว. วรุณ
 และพระยาสิทธิเดช พระราชวรินทร์ กับพระเจริญราชอาณาเขต ยกกองทัพไปสมทบ กองทัพไทย
 ได้ยิงปืนใหญ่เข้าไปในค่ายของพวกฮ่อจนฮ่อแตกหนีไป กองทัพไทยจึงได้ยกกองทัพกลับเมือง
 หนองคาย เมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ สงบเรียบร้อยแล้ว กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมจึงโปรดให้สร้าง
 อนุสาวรีย์ปราบฮ่อขึ้นที่เมืองหนองคายใน พ.ศ. 2429 เพื่อบรรจุอัฐิทหารจากกรม กองต่าง ๆ ที่
 เสียชีวิตเพื่อชาติในครั้งนั้น ลักษณะเป็นสถูปรูปทรงสี่เหลี่ยม ปลายยอดแหลม หันหน้าไปทาง
 ทิศเหนือ โดยผู้เสียชีวิตในการปราบฮ่อครั้งนี้สังกัดหน่วยทหารต่าง ๆ คือ

1. กรมทหารรักษาบรมมหาราชวัง
2. กรมทหารปืนใหญ่
3. กรมทหารนา
4. กรมทหารอาสาใหญ่
5. กรมทหารอาสาพิเศษ

6. กรมแปดเหล้า
7. กรมฝรั่งแมนปิ่น
8. กรมทหารมลายา
9. กรมเรือต้น
10. กรมสัสดี
11. กรมทหารมหาดเล็ก
12. กรมการหัวเมือง

ผังแผนที่บริเวณที่ตั้งอนุสาวรีย์ปราบฮ่อต่อไปนี้

ภาพที่ 2.4 แผนที่จังหวัดหนองคาย

ที่มา : สถานีตำรวจภูธรจังหวัดหนองคาย

12.4 การบูรณะปฏิสังขรณ์อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

จังหวัดหนองคายได้รับงบประมาณการบูรณะปฏิสังขรณ์อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ ใน พ.ศ. 2492 เพื่อให้เป็นอนุสรณ์ของวีรบุรุษผู้กล้าหาญของแผ่นดินและประเทศชาติอันเหมาะสม จังหวัดหนองคายจึงได้ย้ายสถานที่ก่อสร้างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อจากที่เดิมซึ่งประดิษฐานหลังสถานีตำรวจภูธรจังหวัดหนองคาย มาตั้งให้เด่นเป็นสง่าอยู่ ณ บริเวณสามแยกทางเข้าเมืองหนองคาย ด้านหน้าศาลากลางจังหวัดหนองคาย (ปัจจุบันเป็นหลังเก่า) โดยอนุสาวรีย์ปราบฮ่อองค์ใหม่นี้มีลักษณะเป็นศิลปะประยุกต์ แบบทรงสี่เหลี่ยม ก่ออิฐถือปูน มีฐานเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม กว้าง 4 เมตร สูง 10.10 เมตร ยอดทรงกรวยเหลี่ยมปลายแหลม

อนุสาวรีย์ปราบฮ่อเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าความสำคัญต่อจังหวัดหนองคายอย่างมากจนได้รับการบรรจุเหตุการณ์ปราบฮ่อเข้าไว้ในคำขวัญจังหวัดหนองคายที่ว่า “วีรกรรมปราบฮ่อ หลวงพ่อพระใส สะพานไทย – ลาว” อนึ่งอนุสาวรีย์ปราบฮ่อยังเป็นตัวแทนของจังหวัดหนองคายดังที่เทพีเสรีภาพเป็นตัวแทนของประเทศสหรัฐอเมริกาที่ผู้มาเยือนจังหวัดหนองคาย แล้ว ผู้มาเยือนจะต้องเดินทางไปเคารพสักการะอนุสาวรีย์ปราบฮ่อเสียก่อนที่จะเดินทางออกจากจังหวัดหนองคายมิฉะนั้นนั้นถือได้ว่าผู้มาเยือนเดินทางมาไม่ถึงจังหวัดหนองคาย

ปัจจุบันได้มีการทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของนักรบไทยที่เสียสละชีวิตในการปราบฮ่อ พร้อมทั้งมีการสมโภชตลอด 5 วัน 5 คืน ณ บริเวณอนุสาวรีย์ปราบฮ่อในระหว่างวันที่ 5-10 มีนาคมของทุกปี